

קובץ
תורה ודעת

חידושי תורה
•
ארחות הישיבה

מתורתו ומשנתו של
מורינו ורבינו
עטרת ראשנו ותפארתנו
מעתיק השמועה ומעביר המסורה
הגאון הגדול
רבי עבי שינקר זצוק"ל
ראש ישיבת בית דוד

בס"ד

**יו"ל לקראת יום השנה הראשון להסתלקותו
ג' ניסן תשפ"א**

מערכת "ראשית דעת"

0556-742-026

תוכן הענינים

חידושי תורה (מכת"י)

סימן א בדין שיעור צירוף אכילה ושתיה.....ט

צירוף ביותר מכא"פ \ בדברי המג"א \ בדברי העולת תמיד \ בדעת
הפנים מאירות \ עוד בענין משקה חם וכדו' \ קושיית האפיקי ים \
בדברי המשנה ברורה \ בקושיית המנחת חינוך \ בדברי הט"ז בדין
שיעור השתיה ביי"ש

סימן ב בדין הטעימה בכוס של קידוש.....יח

סימן ג הערות בעניני קידוש והבדלה.....כב

א. הערה בענין ברכת בופה"ג במילה בת"ב ויו"כ \ ב. ברכה אחרונה
על כוס קידוש בליל פסח \ ג. טעה בזו ובזו \ ד. ברכת בומה"א
במוצאי יום הכיפורים

•

קונטרס בענין חיי שעה וחיי עולם.....כו

א. בסוגיא דע"ז כז ע"ב \ ב. בסוגיא דערכין ז' ע"א וע"ב \ ג. חיי שעה
בעוברין \ ד. איסור הריגת עוברין \ ה. תפילה והצלה בגוסס

ארחות הישיבה

פרק א משמרת הקודש.....מה

בדרך המסורה \ "כל פרט ופרט כמעט, נעשה בעצה עמו" \ זהירות
מחידושים! \ המשקל! \ אם זו לא דרך התורה - לא נעשה! \ שהכל
יהיה מרבתינו! \ "לא, זה לא ילך..." \ הוא לא יתן... \ כסף כזה
אינני רוצה ליטול... \ התפקיד והאחריות! \ לא לפתוח בהתחלה לא
נכונה! \ רק ראש הישיבה יכול לקבוע \ הוא בעל הבית!

פרק ב הישיבה.....נא

"ועלו והצליחו לגדול לגאון ולתפארת" \ ישיבה קטנה - בנין לכל החיים! \ פנימיה \ בהנהגת הישיבה \ סדרי הישיבה \ סדרי עיון ובקיאות \ תפילה בישיבה \ שיעורי ההלכה \ סדרי הזמנים \ תקופת הרישום לישיבות גדולות \ חוששני מנגיעה... \ החזרות למבחנים \ נסיעה לשבתות

פרק ג בדרכי הלימוד.....סג

"הדרך" - לפי צורך התלמידים \ בדרכי הלימוד \ איך לומדים גמרא... \ לדעת מה לא מבינים! \ על לימוד 'שטחי' - בלי להבין \ לייקר סברא \ "לא נשתבחו אלא בסברא ישרה" \ לפי שורש נשמה... \ פעם היו מספיקים יותר! \ זה עולם אחר!

פרק ד ללמד - השיעור.....עא

ספר מוסר לראות למה אפשר להגיע... \ הדקדוק וההגדרות \ בהירות, עריבות, ישרות \ "היה זה כל כך מתוק לשמוע..." \ "בברע"ן ובחיות" \ ההספק \ להעמיק ולעמול בהבנה \ זה לא אמת! \ גם כשאין 'פרי מגדים'... \ כבוד רבותינו

פרק ה והעמידו תלמידים.....עז

האחריות! \ לדרוש מעצמם! \ להעריך את ההתקדמות! \ מילה טובה! \ אפילו בשביל יחיד! \ בהמחשה... \ לדאוג ל"חכם אחד"! \ עיקר התפקיד! \ באיזו כיתה נהרס... \ לא להכניס את ה'מדות'!... \ לא מתוך כעס! \ לרפד את הביקורת... \ "עם ליצנות אין מה לדבר" \ תוכחה - "קשות אינם נשמעים" \ ברגישות \ שמא תהיה להם חלישות הדעת... \ אולי הערתי שלא כדין... \ עלולים להרוס 'לעולם ועד'! \ כבוד - "מטהר טמאים ומטמא טהורים"

פרק ו בחכמה ובתבונה.....פט

לא ידע לקרוא... \ בעצה ותושיה \ זה לא בא מצדקות... \ היחיד

תוכן העניינים ◇ _____ ה

שהצליח לשכנע... \ "רציתי שידברו עלי..."

פרק ז בדרכי העליה.....צג

התמדה \ חזרות! \ ארבע מאות פעמים \ זה נשאר לקנין עולם! \
לחיות עם 'סדר' \ הזמן זה היה זמן! \ חברותא - "וקנה לך חבר" \
הרחק מחבר רע \ זה סוג עליה אחר... \ לא לרמות את עצמו!... \
חבורות \ לימוד עם צעירים \ להסביר לילד... \ זיכוי הרבים -
בישיבה! \ קניני תורה

פרק ח דרכי מוסר.....קז

לגדול! ולא להשאר קטן! \ לא חיקוי \ מוסר! \ "על לבבך..." \ לימוד
המוסר \ בדרכי המוסר \ על מנת לעשות! \ קבלות \ כדי שלא לעבור
על קבלה! \ אינני מאמין שיוכל לעמוד בזה... \ השיחות

פרק ט לימד דעת.....קטז

הכנה לחיים \ איך להסתכל \ "אני בן תורה!" \ דרך ארץ \ נכבדות \
עדינות \ על העישון \ על פירצת קוי הנייעים \ השקפה \ על
"ויכוחים" בהשקפה

פרק י עצה ותושיה.....קכד

גיל צעיר \ "ראש לשועלים" \ מתי לעבור ישיבה? \ לא להיות "נע
ונד"... \ כאשר הצדדים שקולים \ לא עוזבים דבר כזה \ וכי זו
ההשתדלות?!... \ מה יצא לך מזה?!... \ בכבוד זה ילך יותר \ שלא
תהיינה מחלוקות \ מדות טובות היסוד של יהודי! \ "הדור שלנו
צריך אהבת חברים"

חידושי תורה

סימן א

בדין שיעור צירוף אכילה ושתייה

א

צירוף ביותר מבאב"פ

בתשובות פנים מאירות (ח"צ סי' כ"ז) מסתפק אם אכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס, וכן צדיעית - והיינו לשיטת הרמב"ם (שציתת עשור פ"צ ה"ד ותרומות פ"י ה"ג) ביותר מכדי שתיית צדיעית, ולשיטת הראב"ד (סע' דינו ג"כ צכדי אכילת פרס, ואכל ביותר מזה - מה דינו לגבי צרכה אחרונה.

ביאור הספק, דאפשר דדינו ככלל התורה כולה, דאם לא אכל צכדי אכילת פרס אינו מנטרף לשיעור, וא"כ ג"כ הו"ה לגבי צרכה אחרונה, או דצרכה אחרונה דין לירופו שונה מאיסורין.

והביא ששמע מחכמי טורקיא, על השוטה קפה רותח ביותר מאכילת פרס, שהורו לא לצרך צרכה אחרונה. וראייתם מכל איסורים שצתורה ששהה יותר מכדי אכילת פרס דפטור דלא מקרי אכילה. וכ"כ המג"א (סי' ר"י סק"א) דדין צרכה אחרונה הוא משום דכתיב ציה אכילה, ואכילה בכל התורה צכזית, וכלל איסורין

נמי כתיב ציה אכילה ואם שהה יותר מכדי אכילת פרס לא מקרי אכילה, והו"ה לענין צרכה, עכ"ל. [וראה להלן].

ב

בדברי המג"א

והנה המג"א (סי' ר"י סק"א) כתב, דאם אכל והפסיק ביותר מכדי אכילת פרס אינו מצרך צרכה אחרונה, והציא ע"ז ד' ראיות:

א. דלגבי יוה"כ אם אכל ככותבת ביותר מכדי אכילת פרס, אין חיוב מלקות, וכדאמרינן ציומא פ' ע"צ דלא מיתצא דעתיה.

ב. צרש"י צרכות (לט ע"א) מצואר דטעמא דצעינן כזית לגבי צרכה אחרונה דכתיב ציה אכילה ואכילה צכזית, וא"כ צחלצ ודם ושאר איסורים נמי כתיב ציה איסור אכילה, ולכן פטור אם אכל כזית ביותר מכדי אכילת פרס דלא מקרי אכילה, וא"כ הו"ה לגבי צרכה אחרונה לא מקרי אכילה ופטור מצרכה.

ג. מש"כ השו"ע (סי' ר"ח ס"ט) דאם היה תערוצת דגן צשאר מינים ויש

זו טעם דגן מצרך המוציא, ואם אוכל כזית דגן צכדי אכילת פרס מצרך ברכה"מ, דברכה ראשונה אפי' בפחות מכזית מצרך, וכיון דאית ציה טעם דגן הוי כאוכל דגן, אבל ברכה אחרונה אינו מתחייב.

ד. מהך דסימן תע"ה ס"ו דלגצי אכילת מנה צעין צכדי אכילת פרס, ואי לאו לא יא.

ולענין שתייה, צסי' תרי"צ ס"י איתא שיעור הלידוף - דהמחבר נקט לעיקר שיטת הרמב"ם דהעיקר צכדי שתיית רביעית וי"א צכא"פ.

ובעולת תמיד (סי' ר"ז) כתב בשם כנה"ג לחלק צין יוה"כ לצרכה"מ, וס"ל דלגצי ברכה"מ מצטרף אפי' ביותר מכא"פ, והטעם כתב במחצית השקל בשם העו"ת דציוה"כ הוא משום יתוצי דעתא, משא"כ לגצי סעודה דהוי הנאת גרונו מצטרף. וע"ז הקשה המג"א דהעו"ת תירץ רק מייה"כ, אך מה יענה משאר איסורים דצעין נמי צכדי אכילת פרס.

ולעני"ד כונת המג"א ביותר להקשות, דהנה בחולין (קג ע"ב) פליגי ר"י ור"ל אי צשאר איסורים חייב על הנאת גרונו או דצעין הנאת מעיו, דר"י סבר דחייב על הנאת גרונו ור"ל סבר על הנאת

מעיו, וקאמר דנפק"מ דאי מחייבין על הנאת גרונו מצטרף גם צין החניכיים ולא צריך צליעה על כזית שלם, וכן אם אכל חצי זית והקיא וצלעו שוב איכא הנאת גרונו על כזית וחייב, ור"ל סבר דצעין הנאת מעיו, ולכן צין החניכיים לא מצטרף, והו"ה חזר והקיא פטור.

וא"כ זה כונת המג"א להקשות, דהא גם באיסורין הנאת גרונו הוא העיקר לר"י, וצכל זאת ביותר מכדי אכילת פרס אין מצטרף, ולמה כאן כתב העו"ת דכיון דהעיקר הנאת גרונו מצטרף ביותר מכדי אכילת פרס, והיא תמיהה רבה.

ג

בדברי העולת תמיד

והנראה צביאור העו"ת, דודאי אם אכל כדי שציעה פשוט שחייב, דכיון דשבע מצטרף אפי' ביותר מאכילת פרס, (וצפמ"ג כתב דגם המג"א מודה לזה), אלא דשאלתם הוא על תקנת חכמים של כזית, אם הוא כעין התקנה של כל התורה כולה או דהוי תקנה מיוחדת לצרכת המזון.

ובבר העולת תמיד דשיעור אכילת פרס הוא הלמ"מ רק על איסורים או מנאות, משא"כ על ברכה"מ אין ע"ז הלל"מ, וממילא אפי' על יותר מכדי

אכילת פרס חייב, וע"ז הקשה בדוקא מאכילת יוה"כ דאמרינן בגמ' יומא פ' ע"ג דהקשמה בגמ' אי השיעור של כזית בכדי אכילת פרס הוא על כזית וציוה"כ לריך ככותבת שהוא ציותר מכזית וחצי בערך, וא"כ צעינן שיעור פרס וחצי דינטרף, וע"ז משני בגמ' דמשום יתובי דעתא וציתור מכדי אכילת פרס לא מיתצא דעתיה, וא"כ יולא דציוה"כ איכא צ' דינים, מלד ההלכה למשה מסיני היה לריך פרס וחצי, והך דצעינן בכדי אכילת פרס הוא מסבירא דצעינן יתובי דעתא. ולכן שאל העו"ת רק מיוה"כ, וע"ז תירך דשם הוא משום מיתצא דעתא, וכאן הוא משום הנאת גרונו דנסבירא מנטרף אפי' ציתור מכדי אכילת פרס, וממילא מיושב קושיות המג"א. והך דהקשה מסי' ר"ת, יש צעוללות אפרים דאיירי דאכל רק כזית מהתערובת ולכן פטור מצרכת המזון לדעת הפנים מאירות ושאר האחרונים^א.

ובז"ב ע"ס הסבירא עדיין צ"ע, דלכאורא צלי ההלכה למשה מסיני הי' לריך לאכול את הכזית צ"א, ולפי דברי העו"ת ההלל"מ צאה למעט דצעינן רק

^א נ"ב: והנה רש"י בפסחים מ"ד א' משמע פשוט אחר, דשיעור כדי אכילת פרס הוא בהכל מהלל"מ, וצ"ע מהגמ'.

בכדי אכילת פרס.

ועוד דמה הסבירא דהנאת גרונו הוא צירוף, אדרבה אפשר לומר דכל פעם נהנה גרונו בפחות מכזית ולמה ההנאה הוא סביבה לצירוף. ועי' לקמן.

ולדברי המג"א אף דצכזית (ושצ"ע) [ושציעה] הוא דין אחד, אף התקנה היא דין חדש כמו כל האיסורים.

ד

בדעת הפנים מאירות

והנה הפנים מאירות תמה על דברי המג"א, דמה דימה צרכה"מ לשאר איסורים, הא צודאי לא לגמרי ילפינן צרכת הנהנין מאכילת איסור, דהא לענין צרכת מדאורייתא צעינן כדי שציעה, ואף דר"מ סבר דואכלת זו אכילה ושצעת זו שתייה, מ"מ הא כתבו התוס' (צרכות מט ע"ג) דהא דצעינן שתי' הוא אסמכתא צעלמא, ועיקר קרא צעינן לע"ס הדין דצעינן כדי שציעה אף לר"מ.

וצ"ע קושיתו, דהא כתיב "ואכלת" "ושצעת", ולדין האכילה לריך כדין אכילת איסור דהיינו כזית בכדי אכילת פרס, דצלא"ה לא מקרי אכילה, ומ"מ התנאי צחיוצ דצעינן נמי שציעה, ואדרבה

להחמיר צא הכתוב דלא מספיק אכילה גרידא ובעינן נמי שציעה, וצ"ז אפשר דשציעה לצד לא מועיל כלל דבעינן נמי אכילה ואכילה לא מקרי ביותר מכדי אכילה פרס².

עוד הביא ראי' ממטעמת ופולטת דאין צריך ברכה, והך דאמרינן בגמ' דאסור ברביעית, כתב הרא"ש (ברכות פ"ג ס"ו) שם ר"ח דזה קאי על תענית דעד רביעית מותר אם פולט, אבל ברביעית כבר נהנה, וכתב ומיהו נראה דברכה אינו צריך כיון שאינו נהנה בתוך מעיו עכ"ל. ובאיסורים מצינו שחייב על הנאת גרונו אף שאינו נהנה במעיו, דהא איתא בסוף פרק גיד הנשה (ק"ג ע"ב) אמר ר"י

² בכת"י במקו"א ביאר רבינו זצ"ל עוד: ויש לעיין טובא, דהא כונת המג"א דלא מקרי שם אכילה בכזית יותר מאכילת פרס, וא"כ אפשר דאף דבעינן ג"כ הנאת מעיו, מ"מ בעינן נמי 'ואכלת', דהיינו שיהי' ב' הדינים, ואכלת ושבעת, וכזית ביותר מכאכ"פ לא מקרי ואכלת, ואף דמקרי נמי ושבעת, ע"ז לבד אפשר דלא חייבוהו ברכה.

עוד נמצא נו"א (להלן): והנה קושיית הפנים מאירות על המג"א לכאור' תמוה, דאף דיש גם דין שביעה, מ"מ נאמר דיש גם דין אכילה, ולהנתבאר (כנ"ל אות ג) כל קושייתו על הדרבנן.

אכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו חייב מ"ט הרי נהנה גרונו בכזית, והך דינא הוא בכל איסורים שבתורה, וכן פסק הרמב"ם (צפי"ד ממאכלות אסורות), וזודאי דלענין ברכה אחרונה אם אכל חצי זית והקיא וחזר ואכל אותו חצי זית אינו חייב לצרך ברכה אחרונה, וע"כ דלא ילפינן אכילה דברכה הנהנין מאכילה דכתיב גבי איסורין, דהתם מחייב הנאת גרונו, והכא אכילה צמעים צעינן, וסמכוהו רבנן אקרא דואכלת ושבעת וכו', דכל דתיקון רבנן כעין דאורייתא תיקון, דכזית ורביעית דחייבו לצרך ברכה אחרונה דוקא על אכילה שצא לתוך מעיו דהוי כעין שציעה, אבל טועם ופולט אינו צריך לצרך אפי' ביותר מרביעית. [ואף דמדאורייתא הוא דבעינן שציעה, וחכמים חייבוהו אף צפחות מכדי שציעה אם אכל כזית או שתה רביעית, ס"ל דאף צוה תקנו כעין דאורייתא - ורק אם הכזית הוא כעין ה'ושבעת' דאורייתא]. [והנה מכלל דבריו מהך דהציא דברי הרא"ש, מתבאר דהנידון אי על הנאת מעיו או גרונו הוא גם לגבי ברכה ראשונה, אף דצ"ר צודאי חייב אפי' על משהו לרוב פוסקים³].

³ במקו"א נמצא: מה שחידש ממטעמת,

ולבן דעתו דהעיקר הוא הנאת מעיו כדי שציעה, ואף שאכל ציותר מכדי אכילת פרס, כיון שצמעיו נהנה צכזית חייב - דכל שלא נתעכל המזון מנטרף צמעיו, דהא קיים עוד האוכל הראשון ומ"ל שעצר אכילת פרס. [נ"צ: אלא דלפי"ז צ"ע גם דא"כ צלי ההלכה הי' חייב עד שנתעכל וההלכה להחמיר, וזה חידוש. והנה אפי' לר"י מ"מ מסתבר דלא צריך מעיו אלא אפי' גרונו, וצ"ע בזה].

ובן הציא ראייה מהאחרונים והט"ז (סי' רי סק"א) שדנו על י"ש, דכיון שא"א לשמות רציעית נסתכל על רוצ הכמות ששומה העולם, שזהו יתוצי דעתא וזהו השציעה, וע"ז תקנו צרכה אחרונה דהוי כעין שציעה דאורייתא. ואף שבאיסורין ודאי דאינו חייב צפחות מרציעית, מ"מ לגבי אכילה כיון דקועד הלצ חייב^ד. [ואף שהט"ז מנריך השתי' צכדי שתיית

התם הוא לא רק בברכה אחרונה, אלא דסבר דאף לגבי ברכה ראשונה תקנו רק על הנאת מעיו ולא על הנאת גרונו, ואף דלא בעינן להלכה לגבי ברכה ראשונה שיעור, מ"מ שם אכילת מעיו בעינן, ורק ע"ז תקנו ברכה.

^ד ובכת"י במקו"א: וע"כ הטעם דלגבי ברכה אחרונה כל שישנו ב'ושבעת' חייב.

רציעית את הכמות שרוצ העולם שומה, וזה דלא כהפנים מאירות, וצ"ע].

ובן צצרכת המזון דאורייתא, אם היתה השציעה ציותר מאכילת פרס חייב, וכן צצרכה אחרונה אם הי' שיעור כזית או רציעית אפי' ציותר מאכילת פרס חייב.

[והנה לדצרי' הי' מסתבר דאפילו צפחות מכזית אם היתה שציעה דאורייתא חייב, וכמו שדימה פחות מרציעית יין שרף. ומ"מ יש לדון בזה עוד סצרא דצהקיא וחזר ואכל הוי כמו לאחר שיעור העיכול. ועי' לקמן].

ועי' צרכי יוסף (סי' ר"ח) שהסתפק אם אכל והקיא אי חייב לצרך, והעלה דלפי דצרי הפנמ"א אין חייב לצרך. אך מדצרי הרא"ש צמטעמת אין להוכיח, דאפשר דכל שצלע כזית אף שהקיא חייב, והניח צ"ע. וכתצ עוד דמסתבר מצד אחר דלא יצרך, דהוי כלאחר שיעור עיכול דאינו מצרך וע"ש.

עוד בענין משקה חם וכדו'

והנה גם המג"א צסי' ק"ץ (סק"ד)

כתב די"א - על יי"ש - כעין זה דהוי כעין שציעה, אלא דהקשה דא"כ יין חזק ומרקחת נמי נאמר דהוי כעין שציעה, וע"ז החירוף פשוט דהט"ז אומר סברא זו רק אם א"א לשמות רביעית, אך אם הי' אפשר ודאי הייתי אומר לא פלוג, אך המג"א אומר את הלא פלוג [גס] ע"ז וע"ש.

עוד קשה דלדצריהם ציוה"כ לא כתיב אכילה, ולמה לא יהי' חייב בזה, דהיינו יין שרף או יין חזק או מרקחת.

עוד הביא המחזית השקל (סי' רי סק"א) טעם דצקפה חייב צרכה אחרונה, הוא משום דדרכו צכך, ושלח לעיין צמשל"מ (פ"ג מהלכות צרכות הי"צ) שדחה זה, והמשל"מ הביא דברי הרמב"ם צהלכות שאר אצות הטומאות, אשה שהיא ראשון לטומאה ומניקה את בנה, הבן טהור ולא גזרו עליו טומאה כיון ששותה ביותר מכדי אכילת פרס, והא' התם דרך שתייתו צכך ואעפ"כ צעין צכדי אכילת פרס.

והנראה לענ"ד, דהך שיטה היא לפי שיטת הרמב"ם דצרכה הוא כדי שתית רביעית, וע"ז קאמר דכיון דדרכו, דהיינו דחזין על כל משקה איך הדרך לשמות הרביעית, משא"כ שם אזיל הרמב"ם שצטומאה הוא דין אכילת פרס, ועל

שיעור זה צודאי אין משנה אם דרכו. ושיטות אלו סברי כהמחצר דהעיקר תלוי בשיעור שתיית רביעית, וכ"ה צהדיא דעת הט"ז.

[עב"פ יש הנוהגים על משקה חס לצרך צרכה אחרונה, וכן נהג החת"ס ועוד הרבה מגדולי הדור האחרון, וצפרט אם זה לאחר שיעור שתיית רביעית וצחוף אכילת פרס אפשר ממ"נ לצרך, וז"צ].

קושיית האפיקי ים

ובאפיקי ים (ח"צ סי' א') הביא רא"י, מהא דאמרין בצרכות (מ"ט ע"ב) אמר רב אידי צר אצין אמר רב עמרם אר"נ אמר שמואל, טעה ולא הזכיר של ר"ח צתפילה מחזירין אותו בצרכה"מ אין מחזירין אותו, א"ל רב אצין לר"ע מ"ש תפילה ומ"ש צרכה"מ כו', א"ל נחזי אנן תפילה דחוצה היא מחזירין אותו צרכת מזונא דאי צעי אכיל אי צעי לא אכיל אין מחזירין אותו, אלא מעתה שצתות ויומ"ט דלא סגי דלא אכיל ה"נ דאי טעי הדר, א"ל אין כו'. והנה צחולין (סג) מצואר דלרצי יוחנן דס"ל דצכל איסורי תורה אזלינן צתר הנאת גרונו

הראשון דפסח וסוכות, והתם צודאי הוי מנאיה ודינו כאיסורים, ולדעת הפ"מ תקשי טובא דאין דינס שווה כלל.

ז

בדברי המשנה ברורה

המשנה ברורה (סי' רי סק"א) פסק כהמג"א, והציא להלכה דברי הפמ"ג דשצביעה דאורייתא אפי' ציותר מכדי אכילת פרס צודאי חייב בצרכה"מ. ובשער הציון (פ"ק י) העיר דמ"מ אפשר דצעינן נמי אכילה ולא רק ושצעת ועי"ש, ומסיים אך אם אכל כזית ואף שאכל השאר לאחר אכילת פרס חייב. ובאפיקי ים (ח"צ סי' א) הקשה דמ"מ החלק שנותר אין עליו שם אכילה וא"כ הושצעת אינו מחמת אכילה ולמה יתחייב.

ולעצ"ד הביאור צפמ"ג, דלגבי זה ודאי אין [לרין] צירוף של אכילת פרס ומקרי ואכלת צכ"ג כיון ששצע, ועי"ז המשנ"צ דן דאפשר דאין על מה שיחול שם אכילה דצפחות מכזית אין עי"ז שם אכילה כלל, אצל לאחר שזה כבר קיבל שם אכילה אפשר דגם לאחר שיעור אכילת פרס כבר דמטרף, ועי' היטב.

<

עוד צכח"י: והחת"ם ילא לדון בדבר

וחייב נמי צאכל חצי זית והקיא וחזר ואכלו, מטרף גם של צין החניכיים, אצל לר"ל דס"ל דצכל מקום צתר הנאת מעיים אזלינן צעינן כזית חוץ מצין החניכיים.

והנה לשיטת הפנמ"א דצעינן לענין צרכה"מ הנאת מעיו, א"כ צריכים כזית שלם צלי צין החניכיים, ולסעודת שצת דהוי מנאת אכילה א"כ הוי ככל איסורים שצחורה דמטרף לר"י צין החניכיים, וא"כ אפשר דיאכל כזית עם צין החניכיים ויהי' פטור מצרכת המזון דצעינן צו הנאת מעיו, וא"כ מ"ל דלא סגי דלא אכל, הא מ"מ על אכילה זו אין חייב בצרכת המזון, וע"כ דגם לענין צרכת המזון מטרף צין החניכיים ולא צעינן הנאת מעיו.

[ולעצ"ד יש לדון טובא בדבריו, דאף דצכל האיסורין וצכל מנאות דאכילה לר"י צעינן רק הנאת גרונו, וממילא מטרף צין החניכיים, מ"מ הכא דהמנאה היא סעודה צודאי התקנת חכמים הוא לפי גדרי אכילה, וממילא אף לר"י צסעודת שצת צעינן הנאת מעיו ואין צין החניכיים מטרף לדעת הפנים מאירות דצדיני סעודה צעינן הנאת מעיו].

וביותר יש להציא ראי', דהתוס' צסוכה (כו ע"א) כתצו דאיירי לענין לילה

חדש צתשונה מ"ט והוכיח מיומא ל"ט
ע"ש כל הדברים - לענין שציעה צפחות
מכזית.

[ובכת"י במקו"א נמצא עוד בענין זה:
וראיתי במשנה למלך (פ"א מהלכות חמץ
ומצה ה"ז) שכתב בשם הרא"ם, דהך
שאלה אי פחות מכזית איכא שם אכילה,
תליא במחלוקת ר"י ור"ל (יומא עד ע"א)
אי חצי שיעור אסור בכל התורה, וא"כ
מקרי אכילה, ורק על העונש איכא הלכה
דנפטר. וא"כ א"ש דאפי' על פחות מכזית
אי שבע חייב, ואף דאיכא למימר דאדרבה,
דלפי"ז תמוה אמאי במצות עשה צריך
כזית, וע"כ דהדין הוא דאין מצוה פחות
מכזית, וא"כ הופקע ממצוה כלל, ואולי
כ"ז הוא רק במצוה חיובית, משא"כ בשאר
דברים אדרבה מקרי אכילה אפילו בפחות
מכזית. ע"כ. ועוד צויין - בענין ברהמ"ז
באכילה יותר מכאכ"פ - גליון מהרש"א
ברכות מט ע"ב לתוד"ה אי בעי אכיל].

ח

בקושיית המנחת חינוך

עוד נמצא בכת"י: קושיית המנחת חינוך
(מ"ז ש"ג, ז) קשה למאד, דצפחות
שציעה הוא יותר מיתוצי דעתא, וכך
מבואר להדיא בגמ' (יומא עט ע"ב) דכותבת
הוי פחות מצינה דהא צנינה איכא כדי

שציעה וצודאי דהוי יתוצי דעתא, וא"כ
מש"כ הפרמ"ג זע"ג, דאם אוכל כזית
יותר מכדי אכילת פרס מבואר בגמ' דאין
יתוצי דעתא וכ"ש דאין שציעה, ומה
שייך לדון שיהי' חייב בצרכהמ"ז מן
התורה, ואי משכחת - אמאי פטור
ציו"כ. וכן גם על המשנ"צ קשה טובא.
(וצייתר ל"ע דגם המנ"ס צעמנו כתב כן
דאם אוכל כזית ולאח"כ הוסיף אפילו
לאחר אכילת פרס דודאי חייב
מדאורייתא, והא ציוה"כ פטרינן ליה
ואמרין דליכא יתוצי דעתא, וא"כ ודאי
דאין כדי שציעה, וזע"ג).

ובדי ליישצ מעט דברי רבותינו, נאמר
דהם שני שיעורים, ואפשר לשצוע ואין
יתוצי דעתא, והך דקאמר בגמ' אפשר
דאם לכולם הוי כדי שציעה פשיטא דגם
הוי יתוצי דעתא, אך אם לרוב העולם
אינו כדי שציעה אף דליחיד שצע מ"מ
אין יתוצי דעתא. ומ"מ הדבר רחוק
בסברא.

עוד אפשר, דכיון דלרוב העולם אין
שציעה צפחות מכותבת, א"כ לא פלוג
ולא חייב אף אדם. אך ז"ע דהא מלא
לוגמיו תלוי בכל אדם, ולמה לא נאמר גם
כאן כן, ויש ליישצ בדוחק, וזע"ג.

בדברי המ"ז בדין שיעור השתייה ביי"ש

כתב הט"ז (סי' רי סק"א) דיי"ש
אין צריך רביעית, דהא א"א לשמות
רביעית, וא"כ אזלינן בתר שיעור השתיה
לרוב צנ"א.

[ובמשמע] מדבריו דאס מיעוט היו
שותין רביעית, תו היה צריך לכו"ע
רביעית, אך כיון דא"א לשמות, אז תלינן
השיעור ברוב צנ"א].

וראוי לזה מדברי רבינו יונה, הוצא
צנ"י, דאס רוב צנ"א אוכלים עם
הגרעין, מנטרף לדין כזית, דהיינו צריה.
ועי' במחצית השקל (סק"ד) בהסבר הענין.

עוד הביא ראי', מדין הוצאה בשבת,
דאס הוציא כמות שיכול ע"י מציגה
להיות רביעית, חייב, וא"כ הו"ה ציי"ש
מ"מ ראוי למזוג צו מים שיהי' רביעית,
וא"כ לשמות (רביעית) יי"ש שפיר קרינן
ציה ושצעת.

וצ"ע, דהתם צהוצאה בחשיבות תליא
מילתא, וכל שראוי למזוג הוי הוצאה

חשונה, ומסתמא עומד למזוג, ומקרי
דהוציא דצר שאפשר לעשות ממנו
רביעית יין, דגם צוה חייב, אך כאן ציי"ש
לא עומד למזוג, דכל חשיבותו של יי"ש
כשאינו מזוג, ומה שייך לומר דאפשר
למזוג.

והראוי, דהשומה [יין] פחות
מרביעית, אך שאפשר למזוג פטור, (אך
ע"ז סתם דיי"ש עדיף טפי דא"א לשמות
רביעית, ומ"מ חייב).

ב. דזה פשיטא דלכאוי אס הוציא
יי"ש פחות מרביעית בשבת לא יהי' חייב,
ולא מקרי אפשר למזוג. ואולי סבר דכיון
דהוי דצר חשוב בפחות, א"כ פשיטא
דאס הוציא חייב.

ובמג"א (סי' ק"ז סק"ד) כתב,
דאע"פ דמיתבא דעתא בפחות מרביעית,
מ"מ יש גם ינות חוקים ומאכלים טובים
דצפורתא מיתבא דעתא, ולא חילקו
חכמים בשיעורים.

סימן ב

בדין הטעימה בכוס של קידוש

[והנה התבוננתי לאפשר דכונת הצ"י על דברי הבה"ג שהוצא צטור (לעיל מזה), וז"ל כתבו הגאונים שלא יצא אלא"כ טעם המקדש, וכ"כ בה"ג וכתב עוד אי אישתלי ולא טעים ושתו אחריני מייתי ליה כסא אחרינא ומצרך צורא פה"ג ולא צריך לאהדורי ולאקדושי, והא דמשמע בעירובין דסגי בטעימת אחר, פירשו הגאונים היינו דוקא בשאר דברים שטעוין כוס אצל בקידוש לא יצא אלא"כ טעם המקדש, ע"כ, וא"כ שפיר כתב דהוי כנשפך דכל שלא שטה [ממנו] המקדש הוי כנשפך, ואעפ"כ מהני אם לוקח כוס אחר].

[ב] ובמג"א (סי' רע"א ס"ק לז) על הך דכתב הלבוש להקשות על הך דאיתא דנשפך צריך כוס אחר, הא קי"ל דשתייה לא מעכבא, כדאי' צפ' בכל מערבין עכ"ל, והקשה דסמך על לשון הצ"י דכתב בשם החוס' דשתיית המסובין לא מעכבא דדי אם טעם א' מהם כדאיתא בצכל מערבין (מ' ע"ג)

א] בתב הצ"י בקוס"י רע"א, וז"ל דאם נשפך הכוס קודם שיטעום אינו צריך לחזור ולקדש, דהיה לא יצא היינו לומר דלא יצא ידי מצוה כתקונה, ויש סעד לזה ממש"כ רבינו בקוס"י זה בשם בה"ג, וכ"כ בא"ח בהדיא, עכ"ל.

בונתו למש"כ הטור ושותה מלא לוגמיו ואם שטה פחות לא יצא, וע"ז כתב הצ"י דאין הכונה דלא יצא לגמרי, אלא דלא יצא ידי מצוה כתקונה, ועי' לקמן.

ודברי הטור בשם בה"ג - שהציא הצ"י - היינו מה שכתב בקוהס"י, כתב בה"ג מאן דמקדש ומיקמי דליטעם מישתעי, דהר מצרך צורא צפה"ג, וא"ל לחזור ולקדש, עכ"ל. והצ"י כתב דברים נכונים הם, והטעם מצוה דדיצור הוי הפסק בין צרכת הנהנין לטעימה אצל לענין הקידוש לא הוי הפסק כיון דכבר הזכיר קדושת היום על כוס יצא, ע"כ.^א וכ"כ במאמר מרדכי.

^א בכת"י במקו"א: מאי דפשיטא להרב ב"י צ"ע קצת, דלמה לא נאמר דהדיבור הוי הפסק בין קידוש לשתייה, ולמה פשיטא

ליה דלא מעכב ההפסק. [וראה להלן אות ה בזה].

דנאמר זמן ציוס כיפור על כוס וניתב הכוס לינוקא, ומשמע דלא צעין שתיית המקדש, וע"ז תמה דאדרבה חזין דעכ"פ שחיה [מעכצת] דאלת"ה למה לא עצדין אכסא ולא נטעים לינוקא, דהא התם כדיעצד הוי דא"א למייהב לינוקא דילמא אחי למיסרך כמצואר שם, וע"כ דגם כדיעצד לא ינא, וגם על הרב צ"י יש לתמוה שכתב ואם נשפך הכוס א"ל לחזור ולקדש דמאי דאמרינן אס לא טעם לא ינא היינו לומר ידי מנזה כתיקונה, וכ"כ בא"ח בהדיא, ע"כ, ואח"כ כתב צ"ח דאי לא טעים ליה אחריו, נריך למייהדר וקדושי ע"ש, וכ"כ וכו', [ו"ע דמלשונו משמע דעל הלבוש מקשה מגמ' דצכל מערצין, ועל הרב צ"י הקשה סתירה בא"ח, ולמה לא הקשה עליו מהגמ' דעירוצין, וראיתי שהמחזה"ש כתב צביאור דברי המג"א דעל הרב צ"י קשה גם מהגמ' וגם מדברי הא"ח סותרים, ומ"מ לשון המג"א צ"ע], לכן נ"ל דחזר פה בשו"ע וכתב שיצאו כוס אחר ויטעום ממנו דכיון דקידש על היין וטעם אע"פ שלא טעם מאותו הכוס ינא, דהא כשיש כוסות אחרים לפני המסובין א"ל לשותות מכוס המקדש, א"כ הוא צענמו נמי ינא בכוס אחר, וכיו"צ כתב בהג"מ פ"ד, ודוקא כשלא הסיח דעת צנתיים אצל אי קם

מההיא דוכתא קודם שטעם נריך לחזור ולקדש, ע"כ.

ג] ובא"ר כתב לצאר דברי הר"י, דכונתו ג"כ כמש"כ בשו"ע דשותה יין, ואפי' צה"ג כתב דלא הוי מנזה מן המוצחר, דמשמע לנריך אותו הכוס שצריך עליו, וע"ז כתב דהוי צדיעצד.

[ובמ"מ תמוה לפי דברי הא"ר מה שהקשה צ"י מהך דאמרו לא ינא, למה דוקא לא ינא ידי מנזה כתיקונה ולאוקמי ששתה יין אחר, שיעמיד הגמ' שלא שתה יין אחר ולא ינא אפי' צדיעצד, ו"ע].

ד] [וצ"ע] פשט המג"א שלמד - צד' הרב"י - שצדיעצד אס לא שתה כלל ינא ולכן צנשפך אין נריך לשותות עוד רביעית, והביא ע"ז הר"י ראי' מהצ"ג [דאמר] שם נריך לחזור ולצרך, והא איתא צה"ג להדיא לנריך לחזור ולשתות, דהא כתב דחזור ומצרך, וע"כ דגם שותה, וא"כ הא צהדיא כתב צה"ג דשותה. ואי נאמר לחלק דשם כיון דהיין נמצא חייב לשותות, וכאן נשפך היין, עדיין נריך ציאור מה הראי' משם, דאולי נאמר דרק שם כיון דחזור ושותה ינא, אצל אס אין חוזר ושותה לא ינא כלל.

ה] והגר"א צביאור הדברים, דהנה אס הפסיק צדיעצד כתב הצ"ג דחזור

ומצרך דהוי הפסק בצרכת הגפן, והצ"י כתב דהצה"ג קאמר ליה מסצרא, ויש לדון די"ל דכמו דהוי הפסק הדיבור צין צורא פה"ג לשתי' והוי הפסק, למה לא נאמר דהוי גס הפסק לגבי הקידוש, דהקידוש וצורא פה"ג הם יחד, וע"כ דלמד הצה"ג דכיון דקידש על היין הוי קידוש כדין, אלא די' דין דמפני כבוד הקידוש צריך לשמות היין, וא"כ שפיר הוכיח הצ"י מהך שסח חוזר ומצרך, ורק דלמד דצנשפך לשמות יין אחר אינו מכבוד הקידוש כלל, דכל כבוד הקידוש הוא רק על היין שמקדש, ולכן צנשפך אין תיקון.

וביורן דהשתיה הוא משום כבוד הקידוש צעלמא, מועיל מה שאחר שותה וכולס יוצאים צשתייתו, דע"י שתייתו נחשבת הצרכה ליותר חשובה והקידוש הוא הצרכה. ולכן צד' כוסות שיש דין צשתיית הכוס לא שייך שיוצא צשתייה. [ורק דהתוס' צריש ערצי פסחים דן אי מועיל להוציא חצירו צד' כוסות].

ובאמת גם לדרך הא"ר צריך ציבור מה הרא"י מסת, דהתם לצסוף שותה אותו כוס יין משא"כ כאן שותה יין אחר, וצ"ל דגם לדבריו כיון דסת הוי הפסק צין הקידוש לשתייה, וע"כ צ"ל דהקידוש הוא קידוש כיון דנעשה על היין, ויש עוד

דין לשמות היין, וכבוד הקידוש הוא כששומים יין, תו גם יין אחר [מהני].

והך דכתב הא"ר דלא יצא לכתחילה, ולמה לא פירש דהך דאמרינן צגמ' דלא יצא היינו צלא שותה כלל, אפשר דמשמע ליה צריך שיטעום הוא המקדש צעלמו, וכן הוא לשון הגמ' צעירו צין המצרך צריך שיטעום, ולכן כתב דהיינו לכתחילה אצל צדיע צד מועיל, והיינו הטעם כמש"כ שה"י אפשר לומר דהתקנה על היין וכל הפסק לא מועיל, וא"כ צנשפך לא יצא ידי קידוש, וכמש"כ לעיל.

ו עוד אפשר דהנה למהלך של הא"ר וכש"כ המג"א, אין דין שתיית רוצ כוס מעכב כלל שיהי' סמוך, ואם א' יקדש ויטעום מעט דחל הצורא פה"ג וישתה רוצ הכוס אפילו צאמצע הסעודה יצא, דאין שיעור להפסק, וההפסק היחידי הוא צשינה [מקומו] כמש"כ המשנ"צ (ס"ק עח), ואף לשיטת שו"ע הגר"ז דגם צהיסת הדעת חוזר ומקדש ולאו דוקא צשינה מקומו, מ"מ מסתבר דלא מיקרי היסח הדעת.

[ובמקו"א נמצא בזה: צ"ע עד מתי הוי השיעור דלא מעכב ויכול לשתות, דלכאור' אף אם עבר זמן [ויש דין צצריך לשתות יין] דהא אפי' בנשפך ומביא יין אחר יצא] כשמקדש, וא"כ לכאור' בשח אם גם

בדין הטעימה בכוס של קידוש ◇ _____ **כא**

השומע - ואפי' אם נאמר דהשומע לא יצא
בברכת בורא פה"ג - מ"מ אפשר דאם
יברך וישתה יצא, ואפשר אפי' המקדש
יצא, וצ"ע בכ"ז. ועי' משנ"ב סי' קצ
ס"ד בביאור הלכה שהביא דברי החכ"צ
להלכה וע"ש].

המקדש מעט, וגם השומעים מעט,
יכולים לשתות מהשומעים אפילו לאח"ז
רוצ' כוס כמו המקדש, ואם שח השומע
לפני ששתה ואח"כ צירך צורא פה"ג,
פסק המשנ"צ (עי' ס"ק סט) דלא ילא,
דנשתיית השומע סגי רק כשיואל צרכה
אצל כל שמצרך לעצמו (חסר) - - -

והנה פשוט שהו"ה אם שטה

סימן ג

הערות בעניני קידוש והבדלה

ב

**ברכה אחרונה על כוס קידוש
בליל פסח**

מנהגינו שלא לזכר צרכה אחרונה
אחר כוס א', ומצואר צראשונים הטעם
דהצרכה אחרונה על היין שלאחר כוס ד'
פוטרת כל הכוסות. וז"ע הא' הוא לאחר
שיעור עיכול צין כוס ראשון לכוס צ',
דכפי הרגילות הוא יותר משעה ורציע,
וצמשקין גם פחות משעה ורציע הוא
לאחר שיעור עיכול, וז"ע.

והראוני שהקשה כן צשו"ע הרצ ס'
תעג ס"י וז"ל, אחר כוס ראשון לא יצרך
צרכה אחרונה אפי' שתה רציעית ויותר,
צין שהוא יין צין שהוא שאר משקין שהם
חמר מדינה, לפי שכוס של קידוש הוא
מזכרי הסעודה והרי הוא כדצרים
הצאים מחמת הסעודה שאינם צריכים
צרכה לאחריהם, לפי שהם טפלים
לסעודה ונפטרים בצרכת המזון שלאחר
הסעודה, כמו שנמצא כו', ועוד שהוא
נפטר בצרכה אחרונה שיצרך אחר כוס
ד', ואע"פ ששורה הרצה צינתיים אין
צרך כלום, [שהרי כל זמן שלא נתעכל
צמעיו יכול לזכר עליו צרכה אחרונה,

א

**בענין ברכת בופה"ג במילה
בת"ב ויו"ב**

הנה לכא' צרכת הגפן אינו דין צעטס
הקידוש, והרא' דאס מקדש צאמנע
הסעודה דהיינו פורס מפה ומקדש, אינו
מזכר צורא פה"ג, והוצא רא' זו
(צחשונות חכ"צ ס' קס"ח) צשו"ע הרצ ס'
רעצ קו"א סק"ב.

לבא' לפי"ז אס מו"א חצירו
צקידוש וחצירו צאמנע הסעודה, יעשה
הקידוש צלי צורא פה"ג, וא"כ אף אס
את עצמו ג"כ מו"א אף אין צדעתו
לשתות ומו"א חצירו וחצירו צאמנע
הסעודה, לכא' אין צריך לעשות צורא
פה"ג.

וא"כ צ"ע מה יועיל להטעימו לקטן,
ואפילו סמכין על התינוק, כיון דאין
שייך צרכה אללו, וא"כ יעשה אשר קידש
ידיד וכו' צלי צרכת צורא פה"ג. [גם לא
ידעתי מה שהיולדת תשתה אס אסור לה
לשתות צצ"א, וא"כ הא צריך לשתות מלא
לוגמיו, (ועי' בט"ז יו"ד ס' רס"ה סק"י) ^א].

^א וע"ע בשו"ע הגר"ז (ס' קצ"ד).

כמו שנתבאר בס' קפ"ד, וכל זמן שהאנטמוכא פתוחה לאכול אינו מתעכל כמו שנתבאר שם, עכ"ל.

ולבאר' כתב דבר חדש, דאם דעתו להמשיך ולאכול אף שצתוך אכילתו עבר זמן עיכול, לא מיקרי עבר הזמן, שכל זמן שדעתו להמשיך אינו מתעכל צפועל. וז"ל לס' קפ"ד, ושם לא מנאחי רמז לחידוש זה, ואדרבה בסוף סעיף ג' כתב, ואם אירע ששהה אחר אכילתו וחזר ואוכל להוציא עצמו מידי ספק, א"י לצרך המוציא כל שלא הסיח דעתו, ע"כ, וא"כ דעתו לאכול עוד ואעפ"כ משמע דרק אם רוצה אף מעיקר הדין פטור לאכול עוד אם עבר שיעור עיכול, וז"ע.

ובין במשנ"צ (ס' קפד ס"ק יח) משמע להדיא דאף אם דעתו לאכול אינו מטורף, דכתב דבסעודות גדולות אף שעבר שיעור עיכול כיון שאוכל צינתיים עוד דברים מטורף ויכול לצרך, ומשמע דאם לא אכל צינתיים כלום אינו יכול לצרך אף שדעתו לאכול.

והראשון צו"ת גינת ורדים (כלל ג) ס' כ' שדן בקידוש שפעמים שמקדשים ומשתהין אחר הקידוש זמן מה, אם יש קפידא בזה לומר דפרח מינייהו מצות קידוש, ונריכס לחזור ולקדש או שאין להקפיד בזה.

ובתב בזה, דאם שמה רביעית לא תיבעי, דהגאונים הורו ששתיית רביעית מיקרי כסעודה, וכי תיבעי לן כשלא שמה רביעית. וז"ל לדברי הרמ"א רעג ס"ג וז"ל, צריך לאכול במקום הקידוש לאלתר או שיהא בדעתו לאכול מיד, אבל בלאו הכי אפי' אכל במקום קידוש אינו יוצא, ע"כ, והקשה דצתחילת דבריו כתב דצריך לאכול מיד, משמע דלא מקרי מקום סעודה אלא כשדעתו לאכול מיד, וסיים דאם דעתו לאכול מיד נמי שפיר, ואמאי מהני דעתו אי נשתהה. ומציא צ"ס הלבוש דכונתו דנשתהה ג"כ מעט, וציאור הדברים דלכתחילה צריך לאכול מיד לאלתר וצדיעצד אם שמה מעט שפיר דמי כיון שהיתה דעתו נכונה מתחילה (והדברים ז"צ).

וביאור דכונת הרמ"א דצריך לאכול לאלתר, הוא כסצרת המוהריק"ש, שכתב כאן קידש ע"מ לאכול שם אחר זמן, אם השותה צדי שיתעכל המזון לא יצא ע"כ, (וא"כ אין כונת הרמ"א מיד לאלתר, דכל שלא נתעכל המזון מיקרי לאלתר לפי ציאורו), וציאור סצרת המהריק"ש דכמו לגבי צרכה אחרונה פרח שתייה ואינו מצרך לאחריה, הו"ה בקידוש כיון שכלתה הנחת יין הקידוש לא מקרי מקום סעודה, (ושמעתי להקשות דהשומעים אינם שותים כלל, וכן המקדש

יכול לתת לאחר לשמות, ופשוט דאפי' אם ההוא לא משתתף בסעודה כגון שכזר אכל, וא"כ מה שיך סבא (זו).

(ובעיקר למה לריך קידוש במקום סעודה, יש בזה ג' סצרות צראשונים - - - (חסר)

ג

טעה בזו ובזו

קיי"ל דטעה בזו ובזו חוזר לראש (ברכות לג ע"ב), ופי' הראשונים - דאף דאם טעה ולא הבדיל בתפילה, אינו חוזר, מפני שמבדיל על הכוס, וכן אם הבדיל בתפילה וטעם לפני הבדלה על הכוס אינו חוזר - מ"מ אם טעה ולא הבדיל בתפילה, וגם אכל קודם שהבדיל על הכוס, חוזר ומתפלל ומבדיל בתפילה. ובטעם הדבר, בתר"י (שם) מבו' דקנסין ליה משום דטעה בשתיים, וע"ע ברא"ש (פ"ה סי' יד). והרשב"א כ' דכיון שטעה אפי' בכוס והוא צריך לחזור, הרי הוא חוזר לכסדרו וכו', [ודעתו דכ"ה בעשה מלאכה ע"ש].

ונ"ב: אפשר דהך דינא הוא מעיקר הדין שקלקל התפילה, דנאמת יש דין הזכרה של הצדלה צמונה עשרה, וכמו שתקנו שאפשר לתקן טל-ומטר צשומע תפילה, צהצדלה שיך לתקן צהצדלה על

הכוס. ואם לא הצדיל על הכוס [והפסיק צאכילה], תו חסר מעשה ההזכרה של ההצדלה למפרע, וחייב לחזור צתפילה².

ד

ברכת בומזה"א במוצאי יום הכיפורים

בומבא צפוסקים (סי' תרכד) דאף שגם צמוצאי יו"כ מצרכים צורא מאורי האש, מ"מ אין טעמו כמו צמוצש"ק, דצמוצש הטעם הוא דאז ילא לאדם הראשון אש, אצל צמוצאי יו"כ הוא כיון דהי' אסור להשתמש אש כל היום ועכשיו הותר, ע"ז מצרכים. ולכן צמוצאי יוכ"פ לריך אור שצצת, שהי' ציו"כ ולא נשתמשו צו, וע"ש צפוסקים.

דחנה צמוצש"ש יש כמה דינים על איזה אור מצרכים, דהיינו דוקא שהודלק לאור ולא לכבוד, וכן שהודלק לאור ולא לצל וכדו' (סי' תצד), ולכן כל שהודלק לכבוד לא הוי אור שחייבים עליו צרכת השצת.

ויש מקום לדון דאפשר דצמוצאי יו"כ כיון דטעם הצרכה דעד עכשיו הי' אסור, וא"כ גם אש שהודלק למלאכה

² [א. ה. ואפשר דנפ"מ בזה לענין דיעבד אם עבר והבדיל על הכוס, אם צריך עדיין לחזור ולהתפלל, עי' הדיעות בביאור הלכה (סי' רצד ס"א ד"ה צריך), ודו"ק].

הערות בעניני קידוש והבדלה > _____ כה

ג"כ יוכלו לצרף, דעד עכשיו הי' אסור	לא שמשה לכולם, ולכן אין לצרף, אצל
ועכשיו מותר, וי"ע, דאע"ג דפוסקים	כאן כיון דשמשה למלאכה ועד עכשיו לא
כתבו ג"כ לגבי יו"כ דאס לא הי' להאיר	הותר השמוש וכעת הותר, אפשר דיס
לא מצרכים, יש לדון ולחלק דסם האש	לצרף, וי"ע.

קונטרס

בענין חיי שעה וחיי עולם

בס"ד אור ליום ה' י"ב כסלו תשכ"ח

א

בפוגיא דע"ז בז ע"ב

ע"ז כ"ז ע"ב. אמר רבא א"ר יוחנן, ואמרי לה אמר רב חסדא אמר ר' יוחנן, ספק חי ספק מת - אין מתרפאין מהן. ופירש"י, חולי שאם לא ירפאנו רופא, ספק יחיה ספק ימות, אין מתרפאין מהן, דעוצד כוכבים ודאי קטיל ליה, ומוטב שיניח חולי יחיה. ע"כ. ומשמע מרש"י דאם עכו"ם היה ספק, היה מותר להתרפאות, דכיון שאיך שיעשה יהיה ספק, מותר. ולא שייך כאן שב וא"ת, דכיון דלא עדיף האי מהאי. אך זה אי אפשר, דאם לא יתרפא מהעכו"ם, הוא חיי עולם ספק, וחיי שעה ודאי, ובעכו"ם חיי עולם וחיי שעה ספק, וא"כ עדיף לכאורה להשאיר בשוא"ת, וחיי עולם וודאי, וי"ל. ומ"מ מסתבר דאם אין הפסד חיי שעה מותר לעשות מה שירצה. (וע"י רופא ישראל, עיין לקמן).

[שב] ודאי מת - מתרפאין מהן. מת, האיכא חיי שעה, לחיי שעה לא חיישינן. ומנא תימרא דלחיי שעה לא חיישינן,

דכתיב, 'אם אמרנו נבוא העיר והרעב צעיר ומתנו שם', והאיכא חיי שעה, אלא לאו לחיי שעה לא חיישינן. ע"כ. ופירש"י, היכא דידעינן שאם לא ירפאנו ימות, ואין כאן ישראל לרפאות, מתרפאין מהן, דעוצד כוכבים מאי עביד ליה, הא בלאו הכי מיית, ושמא ירפאנו העוצד כוכבים. ע"כ. ואף שכתב לעיל דעכו"ם ודאי ימיתנו, כוונתו דהוי קרוב לודאי, וכלפי ספק מקרי ודאי ימיתנו, וא"כ ודאי חיי שעה נדחה אפילו בקרוב לודאי שימות בחיי עולם.

ויש לעיין מה הראיה מ'אם אמרנו נבוא העיר', דאפשר דשם הותר חיי שעה רק בספק שקול לחיי עולם. ונראה דהנה המהרש"א (צ"ק ס' ע"ב), כתב דשם לא הוי ודאי שימותו צעיר, וכן מוכח מהבזרייתא שם, ולכן שם מותר להפקיר החיי שעה רק על ספק, דהא גם צעיר היה ודאי חיי שעה, ורק קרוב לודאי איבוד חיי עולם. [ובזה יבואר, דיט להבין מה פריך מהבזרייתא, והא הוא פסוק מפורש, ואיך צה"א יבאר ר"י את

הפסוק. אך לפי"ז יסבור דכיון דשם הוי
[רק] ספק לא שייך להשוותו להכא].

ב

בפוגיא דערבין ז' ע"א וע"ב

ערבין דף ז ע"א. במתניתין, האשה
שיצאה ליהרג - אין ממתינין לה עד
שתלד. האשה שישבה על המשצר -
ממתינין לה עד שתלד. ופירש"י אין
ממתינין, אלא הורגין ולדה עמה דחד
גופא הוא. ע"כ. אין כוונת רש"י דעובר
ירך אמו, אלא כיון דסוף סוף חד גופא
היא אין אנו מתחשצין בעובר, דאין
איסור בהריגת עוברין. והרא"י דהא ר"י
סבר ציצמות ע"ה ע"א דעובר לאו ירך
אמו, וכאן דרשת הפסוק 'גם שניהם'
קאמר משמיה דר"י. ועיין תוס' רעק"א
שליין לדברי הר"ן שכ"כ בהדיא צציאורו
על הרי"ף באלו טריפות (יט ע"א מדפי
הרי"ף). ועיין תוס' סנהדרין פ' ע"ז ד"ה
עובר. [אך מה שסיים שם הר"ן הרא"י
דהך סוגיא סברה עובר לאו ירך אמו,
דא"כ אמאי אחר הלידה אין ממיתין
הולד, לא זכיתי להצין, דאם עובר ירך
אמו פוסקין הדין כיון דהוא חד גופא
עם האם, וממילא נפסק הדין גם על
העובר דהוי כרגלה, אבל לאחר לידתו
דהוי נפש בפני עצמו איך נדון אותו,
ול"ע, וכמדומני שכבר עמדו ע"ז].

[שם] ישבה על המשצר. פירש"י
קודם שנגמר דינה. ע"כ. ומשמע
מפירש"י דבסתם מעוברת אפילו לפני
שנגמר דינה אין משהין דינה כיון דהדין
דאפשר להורגה, למה נשהה הדין.
וצינצת על המשצר פרש"י, וכן הוא
בגמ' דכיון דעקר גופא אחרינא הוא,
והסצר דודאי אין איסור אף בהריגת
ולד שנעקר, דאם היה ע"ז איסור, אף
אחר גמר דין הי' איסור להורגו, וע"כ
דעיניו הדין [ל"ה] דוחה הך בהריגת
הולד, אלא הטעם הוא דכיון דאינו בטל
לאמו צריכין לחוס על הולד. וזה שהכריח
לרש"י לפרש כן, דאמרי' בגמ' מהו
דתימא ממונא דבעל הוא ולא ליפסדיה
מיניה וכו', וזה ודאי דאין זה היזק גמור
לבעל, דפשיטא דכיון דהדין להרוג האם,
לא שייך לאמר דהוי היזק, ולכן ודאי
דאין משהין הדין עובר זה, ורק טעם
הגמ' שנחוס ולא נפסוק הדין, וע"ז אחי
קרא דאין צריך לחוש להפסד הבעל,
ודרשינן הך קרא לסתם מעוברת, אבל
ליושבת על המשצר דלאו חדא גופא היא
צריכין אנו לחוס על הולד.

ובפוגיא כ"ז ע"א, מעוברת ומינקת
עצמו או שותה או לא נוטלת כתובה.
ופרש"י, ולא אמרינן לא לקטליה לולד.
ע"כ. (וצמינקת לא הבנת, דאם הוא
סכנה לולד הוי פיקו"ג, ואם איירי דיש

מינקת וכדו' מה החידוש. ואמר לי ח"א דאפשר דאגב מעוברת נקטיה). וכוונת רש"י דכאן פריך פשיטא דאפילו לפני גמ"ד אין חסין על הולד, וכל הטעם הוא שזריך את הריצוי הוא מפני פסידא דבעל, וכאן כיון דהבעל משקה לא זריך לחוס על הולד. ועיי' תוס' כאן, ולא זכיתי להצין קושייתם דכאן לא שייך לא לפסדיה לבעל, כמ"ש, וכפי הנראה למדו פשט אחר צוה. ואמר לי ח"א, דאפשר דכוונתם דכבר לא שייך למימר חד גופא היא, כיון דלבעל יש זכות, אבל לשון לא ליפסידה, לא משמע כן, וצ"ע.

[עריבין שם] אמר רב יהודה אמר שמואל, היוצאה ליהרג מכין אותה כנגד בית הריון כדי שימות הולד תחילה כדי שלא תצוא לידי ניוול. ופירש"י, שאם יהיה חיות בולד יצא לאחר מיתת אמו וניוול הוא. ע"כ. וחזינן דמטעם ניוול האם התירו להרוג עובר אפילו צידים. וראיתי בגליון מהרש"א דהך דמותר להרוג העובר, דלחיי שעה דעובר לא חיישינן. ולא ידעתי למה הוא חיי שעה, דכיון דבהורג האמא מייטא צרישא, וא"כ פשוט דלאחר הריגת האם יהיו מחויבים להוציא הולד כיון דהוי כילוד, (עיי' לקמן), וא"כ למה הוא חיי שעה.

והך דפרש"י שמא יצא הולד, ולא

פרש"י דיצטרכו לחתוך האם כדי להציל הולד, דכוונתו לפרש בכל גוויי אפילו צמודש ד' וה' דיש לו מעט חיות, או אפשר בשמיני. ואפילו לפרש"י דחיישינן דינא, ג"כ מסתבר דיכול לחיות ככה"ג, וע"כ הטעם, דמטעם ניוול לא חיישינן לולד, אפילו דאח"כ יהיה צודאי.

[שם] א"ר נחמן אמר שמואל, האשה שישבה על המשבר ומתה בשבת, מציאין סכין ומקרעים את כריסה ומוציאין את הוולד. פשיטא, מאי עבד, מחתך בצער הוא, אמר רבה, לא נזרכה, להציא סכין דרך רשות הרבים. ומאי קמשמע לן, דמספיקא מחללינן שבתא וכו', עיי"ש. ומקרעין את כריסה, פרש"י, דזמנין דמיקרי דהיא מייטא צרישא, ע"כ. כוונת רש"י, דיושבת על המשבר אינו כנהרגה, דאמא מייטא צרישא, ולא כמתה דהוולד מייט צרישא, וכאן הוא דע"פ רוב הוולד מייט. וראיית רש"י לחילוק זה הוא, דבמתה ודאי דהוולד מייט צרישא, דאל"כ מאי פריך והא הוי עובדא דפרכס, ומשני מידי דהוי אונג הלטאה, ואם יש מיעוט דחי, למה זריך לדחוק מידי דהוי אונג הלטאה. והך דלא פרש"י דהוי כנהרגה דאיהי מייטא צרישא, מסתבר דא"כ מה פריך לקמן (התם הוא) דלא הוה ליה חזקה

ג

חיי שעה בעוברין

אך מש"כ הגליון מהרש"א דעוצר
לא חיישינן לחיי שעה, נלע"ד דהוא
מוכת.

דהנה צתשובות הגאונים (סי' רמח)
כתוב וז"ל, שאלה: אשה שמתה על
המשצר והולד מפרנס צמעה, מי
קרעינן לכריסה לאפוקי את הולד, או
לא. תשובה: לא קרעינן לה, אלא משהינן
לה, ומחתינן אצנא אכריסה עד דימות
הולד וקצרינן לה. ע"כ. והקשה הכנסת
הגדולה צא"ח סימן ש"ל, דהוא נגד
סוגיא ארוכה, דאמרינן דאפילו בשבת
מקרעינן את כריסה. ותירץ וז"ל, ואולי
נידון הגאונים ז"ל שאני, שהולד הי'
מפרנס שזה סימן שכבר הי' גוסס,
ודוחק, ול"ע.

והנה צאו"ה כלל נ"ט דין יא כתב,
וז"ל, אך אין נוהגין עתה לקרוע כרס
האשה שמתה על המשצר להוציא הולד
דרך דופן שמא ימנא חי אפילו צחול.
ושמא הטעם שאין אנו בקיאים עתה כל
כך להכיר מיתת האם צעוד שהולד יכול
לחיות דשמא מעולפת היא. ע"כ. והוצא
דבריו צרמ"א סימן של סעיף ה', ועיי"ש
צרמ"א וצמג"א, דמתי שייך להציל הולד

דחיותיה, ואם נאמר דמן הסתם אמו
מיימא צרישא, למה לא נציל הולד. וכן
קודם מדמי לה צגמ' לספק חי וכו',
וע"כ דכאן הוא גדר חדש, וז"ב.

אך צתוס' נדה (דף מ"ד ע"א ד"ה
איהו מיית), משמע דהתוס' מדמין
יושבת על המשצר לנהרגה. דהתוס'
הקשו וא"ת א"כ עובר נוחל ומנחיל
בישבה על המשצר ומתה תחילה, ע"כ.
ואם נאמר דע"פ רוב אמו מיימא צרישא,
לא מיקרי יורש, דצכה"ג אין הולכין
[צממון] אחר הרוצ, ואפילו צספק אין
ספק מוציא מידי ודאי. אך יש לעיין אם
עפ"י רוב חי, למה הי' הו"א צגמ' דלא
יחללו שבת.

אבנא צתוס' הרא"ש צ"צ (דף קמב
ע"ב), הוצא צשטמ"ק, הקשה למה
ההכרח לאמר דהעובר מיית צרישא,
אפילו צספק אינו מנחיל. ותירץ, דצספק
הוי מחלוקת צ"ש וצ"ה, עיי"ש. וא"כ
לכאורה אם זה רוצ, אז גם לצ"ה וגם
לצ"ש אינו מנחיל. וא"כ מדבריו אין
הכרע לומר דודאי הוא מיית צרישא, אך
יש לעיין, מה קושייתו, דאפשר דכך הוא
האמת דהעובר מיית צרישא, ואפשר
דכוונתו דלמה צריכה הגמ' לדון בזה,
וי"ל, ועיין לקמן.

רק בזמן מועט סמוך למיתת האם, ועד שנברר שמא האם מעולפת בין כך לא יחיה הולד, ופשוט דדבר זה דהולד לא יחיה הוא ודאי, דהא צפיקו"נ חיישינן אפילו למיעוט, ולאחר זמן אפילו צמיעוט א"א שהולד יחיה.

ולפי"ז מבואר דברי הגאונים היטב, או דנאמר בפשיטות דגם הגאונים סבירא להו דהך דכתב האו"ה דמיד בין כך אסור, שמא נתעלפה האם, ולאחר זמן ודאי אין הולד חי, ואף שרואים שהולד מפרכס א"א לאח"ז לחיות, ובודאי שזה רק גסיסה, [כי מש"כ הכנה"ג שנידון הגאונים שהולד הי' מפרכס, לא זכיתי להצין איך אפשר לצרר על עובר אם זה פירכוס של חיות או פירכוס של גסיסה, אך לפמ"ש ניחא, דלאח"ז אין לנו כלל להסתפק בחיות, וז"פ]. ואפילו אם נאמר דאין הכרע דהגאונים סברו כהך סברא של האו"ה, מ"מ צסברתו שכתב דלאח"ז אין לחוש לחיים אין חולק, ואפשר דצכה"ג הוא תשובתו.

אך מה שיש להצין בדבריהם, דהא גוסס הרי הוא כחי, ואיך מניחים אבן אכריסה, הא צאדס צכה"ג הוי רוצח. וע"כ צרור דהגאונים סברו דעובר אין לחוש לחיי שעה.

והנה צצצות יעקב ח"א תשובה י"ג, הציא דברי הכנסת הגדולה צמש"כ ליישב דברי תשובות הגאונים, ותמה עליו דמדבריו משמע דאין מחללין שבת אגוסס, [וציזתר הי' צריך לתמוה צניידון הגאונים לא הוזכר דאירי צצצת, ואדרצבה צפשיטות איירי צחול, דנקטו דמניחין אצנא אכריסה], וזה א"א דודאי מחוייבים להציל גוסס, [ואפילו אם נאמר דאין מחוייבים להציל, עכ"פ צידיים להורגו ודאי אסור, וכדאיתא צהדיא צמסכת שמחות דהמעצים עיניו ה"ז שופך דמים, וצגוסס צידי שמים מחוייבים מיתה ע"ז, וכאן התיירו הגאונים צידיים לשום אבן לקרצ מיתתו], ועיי"ש שהאריך. ולענ"ד כוונת הכנה"ג צמש"כ דטעם הגאונים הוא דלחיי שעה דעובר לא חיישינן. והך דאפילו לאחר מיתת האם לא מיקרי הולד כילוד, הנה התוס' צנדה (דף מד ע"א ד"ה איהו), הסתפקו צזה, וצהדיא הוזכר סצברא זו צרמצ"ן הוצא צר"ן וצברא"ש פרק יוס הכיפורים, עמש"כ הצה"ג דגם על חיי עובר מחללין שבת, וכתב הרמצ"ן דראי' הצה"ג מהך דיצצה על המשצב דמקרקעין את כריסה צצציל להציל העובר, וכן הוא צתוס' נדה שס, דאפילו אי לא מיקרי כילוד מ"מ מחללין עליו שבת, וע"ש, ועיי' לקמן.

ד

איפור הריגת עוברין

וצריך לזרר אי יש איסור בהריגת עוברין, ומה מקורו.

והנה התוס' צסנהדרין (נט ע"א ד"ה ליכא מידעס), כתבו דיש איסור בהריגת עוברין מדאורייתא, והוכיחו מהך דצ"נ נהרג, כדאיחא שם דף נו ע"ב, משום רבי ישמעאל אמרו אף על העוברין, וליכא מידעס דלישראל שרי ולצ"נ אסור, וע"כ דגם ישראל אסור בהריגת עוברין. וכ"כ התוס' בחולין לג ע"א ד"ה אחד. אך התוס' לא ביארו איזה איסור, ומה המקור בפסוק. [והנה תוס' צנדה (מד ע"א ד"ה איהו) כתבו בא"ד, וז"ל, וא"ת את"ל דמותר להורגו צבטן אפי' מתה אימו [וכו', ע"כ], וע"ש דצריהם, אין להוכיח דאין איסור בהריגת עובר, דמסתבר דאין כונתם דמותר ממנש להורגו, אלא דאין איסור רציחה וחיוצ בהריגתו, דאל"כ מה ראייתם מגוסס צידי אדם, הא שם כיון דחזינן דאסור להורגו וחייב מיתה צידי שמים, אפשר דלכן התורה התירה לחלל שבת, משא"כ כאן דמותר להורגו, וכן הראי' שהביאו התוס' מהמשנה צאהלות, כמבואר לקמן].

[ובמש"ב השכות יעקב צסוף דצרי, שכדי שדצרי הגאונים לא יסתרו לדצרי הגמ' מההכרח לומר דכוונת הגאונים דצרי האו"ה, לא זכיתי להצין דצרי, דאדרבה דצרי הגאונים אינו עולים כהסדרתו דצרי האו"ה, דהאו"ה כתב דאין עושין שום מעשה, אך להניח אצן איך התירו, ואדרבה אס זה עוד צומן דחיישינן שמא האס מעולפת איך הותר לשום אצן, שמא עי"ז נקרב מיתה, ועוד עכ"פ איך לא יחוש להמית העובר עי"ז, וע"כ דהגאונים איירי לאחר שהות שיש לנו לחשוש שהאס מעולפת, וגם דצרי הגאונים לא משמע כן כלל, דצהדיא כתבו דהך דמשימים האצן הוא כדי להמית גם הולד, ודצרי ל"ע].

אלא דיש להצין דצרי הגאונים דע"כ סברו הגאונים דגם על עובר מחללים שבת, דהא הם סברו דאפילו לאחר מיתה האס לא מיקרי הולד כילוד, וא"כ מוכחת ראית הצה"ג דגם על עוברין מחללים שבת ככל אדם, ואי צכל אדם חיישינן לחיי שעה, למה לא נחשוש צעוברין, ועוד דכיון דאס נקרע כריסה ודאי דהוי כילוד, למה לא נהיה מחוייבים לעשותו ילוד לחיי שעה, ועוד דהא צגוססין הוא רק רוצ למיתה, ולמה לא נחוש למיעוט שמא יחיה, וצע"ה נצאר הדברים.

ובן יש להוכיח מהך דאיתא צאהלות
(פ"ז מ"ו), האשה שהיא מקשה לילד
מחתכין את הולד צמיעיה, ומוציאין אותו
אזרים אברים, מפני שחייה קודמין
לחיו, ע"כ. ואי וולד מותר להורגו מאי
קמ"ל מפני שחייה קודמין, פשיטא
דמחתכין אותו. ודוחק דהכל מפני חידוש
הסיפא נקט. וצפרט דמה לריך הטעם
מפני שחייה וכו'. והך דכתב רש"י
בסנהדרין (דף עב ע"ב ד"ה ינא ראשו
צא"ד) דכל זמן שלא ינא לאויר העולם
לאו נפש הוא, וניתן להורגו ולהליל את
אימו, ג"כ מצוה דכל ההיתר להורגו
הוא כדי להליל אימו.

וברמב"ם פ"א מרוצח ושמירת
הנפש ה"ט, כתב וז"ל, אף זו מנזות לא
תעשה שלא לחוס על נפש הרודף. לפיכך
הורו חכמים שהעוברה שהיא מקשה
לילד מותר לחתוך העובר צמיעיה צין
צסם צין ציד מפני שהוא כרודף אחריה
להורגה, ואם משהו ינא ראשו אין נוגעין
צו שאין דוחין נפש מפני נפש וזהו טבעו
של עולם. ע"כ, ויש לעיין בדברי
הרמב"ם. א. אי גם עובר שצמיעיה
ההיתר להורגו הוא מפני שהוא רודף,
למה צסיפא לא חשיב רודף, מפני שכך
טבעו של עולם, הלא גם כאן הוא כך
טבעו, ולמה נחשציה כרודף. ב. (מה
כוונת לשונו, שכך טבעו של עולם, וצגמ')

סנהדרין הטעם דמשמ"י הוא דקרדפי
ליה). ג. לכאורה הוא נגד הסוגיא
בסנהדרין, דשם מקשה מסיפא אמ"ד
דקטן הרודף נתן להלילו צנפשו, מסיפא
דינא ראשו אין דוחין, ומשמע דאפילו
למקשן שאין קטן רודף חייב, ניחא ליה
רישא דצלא ינא דמחתכין אותו. ד.
מדברי הרמב"ם משמע דאי לא היה דין
דהרודף נהרג היה אסור להרוג הולד,
אף כדי להליל האם, והא חזינן דלריך
ריצוי צצ"נ נהרג על העוברין, וכדמצוה
צרש"י בסנהדרין שם דלא הוא נפש,
ולמה לא נהרג צפשיטות הולד כדי להליל
האם.

(ואולי צדרך פלפול אפשר
דהרמב"ם נקט לה משום עכו"ם
דנהרגין על העוברין, וא"כ ההיתר הוא
מטעם רודף, והך דלא אמרינן צכה"ג
שכך טבעו של עולם כיון דסוף סוף אינו
נפש גמור, וא"כ אין קשה מסוגיית
הגמרא, דמרישא א"א להקשות משום
דאיירי צישראל. ועיין תוס' סנהדרין (נט
ע"א ד"ה ליכא מידעם) שכתבו צסוה"ד,
וי"ל דהא נמי צישראל מנזיה כדי להליל,
ואפשר דאפילו צעו"כ שרי. ע"כ. ולא
ידעתי צרור מה כונתם, כיון דהוי נפש
לגצי עכו"ם, ורודף לא מקרי דמשמא
הוא דקרדפו, למה נחיר גם צעכו"ם.

ואפשר דכוונתם דאף דעכו"ם אתרצי עוברין, מ"מ אינו אדם גמור, ולכן אם יש שאלה, או עובר או נפש גמור, מותר אף בקום ועשה להרוג העובר. אך אין נכון תירוצ זה כי עכו"ם אין הלאו).

ובחדושי הגר"ח כתב בזה גדר חדש, דדעת הרמב"ם הוא דעובר מקרי נפש, ולכן אסור להזיל עצמו בחיי עובר אי לאו דינא דרודף. יש לעיין, דבאמת הך דינא ד'וחי זהס' דוחה גם איסור רציחה, וכל הטעם דאסור הוא משום מאי חזית, כמבואר בגמ', וא"כ ודאי דמסתבר דכיון דעובר לאו נפש גמור הוא פשיטא דנקטינן דחיי האם עדיף, ומותר לה להרוג הולד, ומסתבר דסברא זו מתירה אף לאחרים, דכיון דעל האם איכא 'וחי זהס'. ולכן ז"ע תירוץ דאי עובר מקרי נפש אסור להזיל בחיי עובר. [וכמדומני שהחזו"א על הרמב"ם כ"כ].

ואפשר דהנה מבואר בכ"מ צפ"ה מהלכות יסוה"ת, דדעת הרמב"ם דאפילו בגוונא דליכא מאי חזית אמרינן יהרג ואל יעבור, ועיין באחיעזר (ח"צ סי' טו, ה), וא"כ שפיר אף עובר דיינינן דאסור. אך יש לעיין, דהנה כתב האחיעזר בטעם הרמב"ם דהדר יליף רוצח מנערה המאורסה ועיי"ש, וזה רק בגונא דאיכא איסור רציחה, אבל עוברין

לא. אך אפשר דדעתו דהנה הרמב"ם כתב צפ"ז מהל' רוצח דטריפה וכו' חייב מיתה בידי שמים, מ'שופך דם האדם באדם', והך קרא איירי בצנ נח, ומ"מ ילפינן לחייבו בישראל. וא"כ כיון דעוברין ילפינן נמי מהתם דעכו"ם חייב, אפשר דגם בישראל עובר באיסור רציחה, אך לא נזכר בשום מקום דחייב מיתה בידי"ש עוברין, ועוד דחזינן דמשלם דמי ולדות ולא נפטר ממיתה בידי"ש, [וכבר הביאו האחרונים ראייה זו], וע"כ דלא ילפינן מהאי קרא לעוברין, וא"כ ממ"נ אין מתיישב דבריו בדעת הרמב"ם. אך לפימס"כ הכ"מ שם בדעת הרמב"ם יש ליישב הדברים בדוחק, אך ז"ע בזה דאם אין איסור רציחה אי שייך למימר דאסור להזיל עוברין, וז"ע. [ואי"ה עוד יבואר בזה].

אך באמת רמז בזה בדבריו לקמן, דכל דעליו שייך 'וחי זהס', לא נדחה מפני ה'וחי זהס', וציאור דבריו דכיון דה'וחי זהס' שייך על שניהם, ממילא לא נכלל ע"ז הפטור. וכ"כ בדבריו בהלכות יסודי התורה, ועיי"ש. אלא דכאן הוסיף לחדש דאפילו אם נכלל בכלל 'וחי זהס' ג"כ אינו נדחה, אע"ג דלא שייך בעצם מאי חזית, דודאי חיי האם עדיפא, וא"כ יתפרש (הוחי זהס) מאי חזית, דכיון דחיי שניהם ראויין להללה אין ה'וחי

זהס'. [ואולי דעתו דגם בעובר איכא איסור רציחה, אך לא ידעתי מקור לזה].

אמנם דבריו ז"ע דלשון הרמב"ן בתורת האדם והוצא בר"ן יומא שס, וז"ל, אפ"ה לענין שמירת מצות מחללין עליה, אמרה תורה חלל עליו שבת אחת שמה ישמור שבתות הרבה, הלכך אפילו בהלל עובר פחות מכן ארבעים יום שאין לו חיות כלל מחללין עליו, כדעת בעל הלכות, ע"כ.

ומדבריו משמע דאין הדין הלה נלמד מ'וחי זהס', אלא מהך דרשה דחלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה. [ויש חידוש בדברי הרמב"ן דהטעם דחלל עליו הוא אפילו על ספק, דאף דקאמר בגמרא, אמר רבא לכולהו אית להו פירכא דאשכחן ודאי ספק מנלן, הכוונה דשמואל עדיף, ומ"מ האמת דאפילו בספק איכא הטעם דחלל עליו], וזה מוכח מדבריו, דזה ודאי דמסתבר דאפילו אם עובר מקרי נפש, אבל בפחות ממ' יום ודאי דלא הוי נפש, (ועיין באחיעזר ח"ג סי' ס"ה אות יד), ומ"מ כתב דמחללין עליו את השבת, וע"כ דאין הלימוד מ'וחי זהס'. ודוחק לומר דהך נקטינן משום עובר פחות ממ', וגם אין לשונו משמע כן, ולכן פשוט דאינו מקרי נפש, ואלו הראשונים

דסברו דאפילו הך סברא דחלל עליו לא אמרינן דכיון דאינו נפש לא שייך לומר עליו הך דינא כדי לעשותו נפש, ואח"כ כשנולד נעשה נפש, עכ"פ לפי ז' השיטות ה' משמע דאינו נקרא נפש.

ואולי כוונתו לדברי התוס' בנדה מ"ד וז"ל בא"ד, וי"ל דמ"מ משום פיקו"נ מחללין עליו את השבת, אע"ג דמותר להורגו דהא גוסס בידי אדם ההורגו פטור, כדאמר בפ' הנשרפין דרוב גוססין למיתה, ומחללין עליו את השבת, כדאמר בפ' בתרא דיומא דאין מהלכין בפ"נ אחר הרוב, ע"כ. ודברי התוס' ז"צ מה הדמיון לגוסס בידי אדם, דהא התם ודאי מקרי חי לגבי כל התורה, ובודאי דנכלל בכלל 'וחי זהס' ולא שימות זהס, משא"כ בעובר, וע"כ התוס' סבירא להו דגם עובר הוא בכלל 'וחי זהס', והך דכתבו התוס' בלשונם ומותר להורגו, אין כוונתם דהותר, אלא דאין חייבין, דזה דבר דחוק לומר דאין איסור להורגו ויהי' מותר לחלל עליו שבת, דכיון דאפי' בחול חזינן דהתורה לא חשה לחיי עובר,^א וע"כ הטעם דאינו

^א נ"ב: וביתר ביאור דהך סברא דמוטב הוא היכא שיש חיוב הצלה, אלא דלא ידעינן אי דוחה שבת, וע"ז בא הלימוד, אך בגונא דהתורה לא חשה להצלתו כלל אפילו בחול, וא"כ מזה גופא חזינן

בְּכָל נֶפֶשׁ כָּלָל, וּמֵה שֵׁיךְ שִׁיחָה מוֹתֵר לְחַלֵּל עָלָיו אֶת הַשְּׁצֵת, וּכְדֻכְתָּנוּ לְעִיל. [וַיֵּשׁ לְהַצִּיא רֹאשָׁה מֵהָא דְתַנִּי ג' נָשִׁים מִשְׁמֹשׁוֹת בְּמוֹךְ מַעֲוֹצֶרֶת שְׁמָא יַעֲשֶׂה עוֹצֶרֶה סָנְדָל, וּלְדַעַת הַתּוֹס' הֵךְ דְּג' נָשִׁים הוּא חַיּוֹב, וְחֻזִּין לְהַשְׁחִית עוֹצֵר אֲפִילוּ לֹא צִידִים, וְאֲפִילוּ בְּסָפֵק מַעֲשֶׂה שִׁשְׁחִית, ג"כ אֲסוּר, וּמִסְתַּמָּא דָּשֵׁם אֲפִילוּ רוֹב אֵיכָא, וְכַ"ז אֲסוּר, וּמֵה שֶׁהִתִּירוּ חֲכָמִים הוּא מִשּׁוֹם 'שׁוֹמֵר פְּתָאִים ה'" כְּמִצְוָה שֶׁם, וְכִי זֶה כּוֹלֵם מוֹדִים לְאִסּוּר].

אֵלֶּא דְּבִחְמַת נְרִיךְ לְהַצִּין דְּבִרֵּי הַתּוֹס', לְמַה לֹּא הִצִּיאוּ רֹאשָׁה פְּשׁוּטָה, דְּקִאֲמַר שֶׁם בְּגַמ' דְּאֲפִילוּ בְּטִרְיָפָה, [דְּעִדִּיק מְגוּסָס צִידֵי אָדָם, דְּפִלִּיגִי זֶה רִיב"צ וְרִבְנָן, וְבְטִרְיָפָה כו"ע מוֹדוּ דְּפִטוּר], כְּגוֹן בְּנִתְרוּץ מוֹחוֹ, אַעפ"כ קִאֲמַר בְּגַמ' דְּמַחֲלִין עָלָיו אֶת הַשְּׁצֵת דְּהוּ בְּכָלל 'וַחֵי זֶה', וְכִדְקִאֲמַר צִיּוּמָא (פָּה ע"א), מִנְּאֻהֵו חַי פְּשִׁטָּא, לֹא נְרִיכָא דְּאֲפִילוּ לְחַי שְׁעָה, ע"כ. וּפְשׁוּט דְּאִירֵי אֲפִילוּ בְּגוּנָא דּוּדְאֵי יַחִיה רַגְעִים סְפוּרִים, וּמִזֶּה חֻזִּין דְּאֵף דְּטִרְיָפָה אֵינָה חַי' מ"מ נְכַלֵּל בְּכָלל 'וַחֵי זֶה'. וְעוֹד קֶשֶׁה דְּהִיכֵן מַלְּנוּ בְּגַמ' דְּאִגּוּסָס

דְּהִתּוּרָה לֹא חֲשָׂה עַל הַשְּׁבָתוֹת הַרְבֵּה וְלֹא הִחְשִׁיבָה אֶת חַיּוֹ כָּלָל, וּמֵה שֵׁיךְ דְּנִאֲמַר דְּמַחֲלִין עָלָיו שְׁבַת.

מַחֲלִין. וְאֵם הַתּוֹס' מִסְבָּרָא קִאֲמַר מֵה הַרְאִי לְכַאן, וְעוֹד דָּשֵׁם צִדִּין הַתּוֹס' אֲפִשֶׁר הַטֵּעַם דְּחִישִׁין לְמִיעוּטָא, וְשֶׁם עַל זֶה הַמִּיעוּט אֵם יַחִיה יֵהִי גַם חַיִּיב מִיִּתָּה, דְּכָל הַטֵּעַם דְּאִינוּ חַיִּיב מִיִּתָּה מִשּׁוֹם דְּרוֹב גּוֹסְסִין לְמִיִּתָּה, וְלִגְבִי חַיּוֹב מִיִּתָּה אֲזִלִּין בְּתֵר רוֹב, וּפְשׁוּט דְּאֲפִילוּ אֵם טִרְיָפָה הִי' מוֹתֵר לְהוֹרְגוֹ, גּוֹסָס צִידֵי אָדָם הִי' אֲסוּר לְהוֹרְגוֹ דְּחִישִׁין לְמִיעוּטָא לְגְבִי הַלָּת נֶפֶשׁ, אֲבָל כֹּאן דְּאִין שֵׁיךְ לְחַשׁוֹשׁ לְמִיעוּטָא מֵה הַרְאִי דְּמוֹתֵרִים לְחַלֵּל שְׁצֵת כְּדִי לְהַלִּיל. (וְזֶהֱאִי עֵינָא לֹא נִתְצַרְרוּ לִי דְּבִרֵּי הַתּוֹס' בְּסִנְהֶדְרִין דָּף ע"ח שֶׁהִקְשׁוּ אֵם רוֹב גּוֹסְסִין לְמִיִּתָּה לְמַה לֹּא יֵהִי חַיִּיב זֶה שְׁעִשְׂאוֹ גּוֹסָס, וַיֵּשׁ לְעִין דְּבִסְבָּרָא אֲפִשֶׁר דְּאֲפִילוּ אֵם הִי' כָּל גּוֹסְסִין לְמִיִּתָּה מ"מ הַחַיּוֹב מִיִּתָּה הוּא עַל אִיצוּד נִשְׁמָה, ז"א כְּשִׁמְתָה, וְגוֹסָס הִרִי הוּא כְּחִי, וְא"כ כִּיּוֹן שְׁסוּף סוּף לֹא מַת ע"י מֵה שְׁעִשְׂאוֹ גּוֹסָס אֲמַאי יֵהִי חַיִּיב מִיִּתָּה).

וְנִרְאָה דְּכּוֹנֵת הַתּוֹס' לְהוֹכִיחַ בְּפִשְׁטוֹת דְּאֵף דְּמִשְׁכַּחַת דְּאִין חַיִּיבִין מִיִּתָּה מ"מ יֵשׁ 'וַחֵי זֶה', וְזֶה הוֹכִיחוּ דְּאִין הוֹלְכִין צְפִיקוּ"נ אַחֲרֵי הַרוֹב, וְהֵא דְּלֹא נִקְטוּ הַתּוֹס' מִחַי שְׁעָה, מִשּׁוֹם דְּאֲפִשֶׁר דָּשֵׁם הוּא חַי שְׁעָה וְדֹאֵי וְע"ז נִמִּי אֵיכָא 'וַחֵי זֶה', אֲבָל צְעוּבָר לִית לִיהַ חֻזְקָה דְּחִיּוּתִיהַ, וְאֲפִשֶׁר דְּאִין מַחֲלִין.

וע"ז נקטו דכמו דשם אף דיהי' רפואה שעל חיי שעה לא תועיל ומ"מ על חיי עולם רק צמיעוט יועיל, ומ"מ מחללין, ה"נ הכא אף דליכא חזקה. [ואפשר דהתוס' דקדקו שם מסוגיית הגמ' דפריך פשיטא ומשני לא צריכא אלא לחיי שעה, ומשמע דאם הי' ספק על חיי עולם הי' צ"ג פשיטא אף שנתרוץ מוחו ומסתמא הוי גוסס]. ולכן נראה דכוונת הגר"ח מש"כ דצווצר איכא 'וחי צהס', הוא לדברי התוס', וא"כ אפשר דלפחות ממ' יום דליכא 'וחי צהס' לא יחללו. (ואולי הגר"ח יסבור דאף צפחות ממ' יום מקרי נפש כיון שסופו לחיות, אך זה דוחק).

[מש"כ הגר"ח צהס הרא"ש דצושצת על המשבר ודאי מחללין. לענ"ד פשוט מדברי הרא"ש משמע דכוונתו דכיון שמתה אמו מקרי כילוד וכמ"ש התוס' צנדה שם והר"ן צפרק יוה"כ שם וכוונתו דכיון דחיותו צאנפי נפשיה דמתה אמו, ואכמ"ל].

ה

תפילה והצלה בגופם

בנדרים (מ ע"א), כתב הר"ן צד"ה אין מצקשין, וז"ל, נראה צעיני, דה"ק פעמים שצריך לצקש רחמים על החולה

שימות, כגון שמנטער החולה צחליו הרצה ואי אפשר לו שיחיה, כדאמרינן צפרק הנושא (כתובות דף קד) דכיון דחזאי אמתיא דרבי דעל כמה זימנין לצית הכסא ואנח תפילין וקא מנטער, אמרה יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים כו', ע"כ. צדצרו כתב דמתי מתפללין על החולה שימות צגונא דאיכא נער הרצה ואי אפשר לו שיחי'. ויש לעיין מה הנפק"מ צין חיי עולם לחיי שעה, דחיי שעה שוה צכל לחיי עולם, דכל רגע חיים דוחה שצת, ואם הותר ציסורים הרצה להתפלל שימות מפני ציסורים קשים ממיתה, למה לא נאמר ק"ו אם צחיי עולם יצול זמן רב יסורים הרצה.

ושמעתי צוה דלחיי שעה שייך לומר דחזינן דלא יתרפא וקרוב למות, אצל צחיי עולם אפשר דיתרפא או שיהי' עכ"פ זמן שלא יהיו לו יסורים הרצה, ואז צריך להתפלל עליו שיחי'. ועוד דצחיי שעה כיון דחזינן דהגיע עיתו ויסוריו רבים, מתפללים עליו שימות, אצל צחיי עולם שמא לאחר זמן יהי' עליו רחמים להתרפא. [וההסבר די' לעיין למה נתפלל עליו שימות, לכאורה נתפלל עליו שיסתלקו יסוריו, וע"ז כתב הר"ן דצסמוך למיתה הוי כמעשה ניסים, אצל צחיי עולם ודאי דאפשר דע"י תפילתו יקלו חוליו].

שהיה אחד גוסס והיה אחד קרוב לאותו בית חוטב עצים ואין הנשמה יכולה לצאת, מסירים החוטב משם, ואין משימים מלח על לשונו כדי שלא ימות, ואם גוסס ואומר אינו יכול למות עד שישימוהו במקום אחר אל יזוהו משם. ועוד שם (תשכ"ד), אף על פי שאמרו אדם גוסס אין מזיזין אותו ממקומו, אם יש דליקה אין מניחין אותו בצית ומוציאים אותו, ע"כ.

ובדברי הס"ח חזין טובא דצ"ש לו יסורים רבים ויחי' רק מעט ימים אין חייבים להצילו כדי שיהי' לו חיי שעה. ולכאורה מדבריו דאפילו יהיה לנו רפואה להצילו ולהאריך את החיי שעה ציפורים אין לעשות כן, דכמו דמלח וכדומה מסירים אע"ג דהוי בכלל הצלה, ה"ה בשאר רפואות.

ויש לעיין בדברי הספר חסידים, דהכלל הוא דרוצ גוססין למיתה ואיכא מיעוט דחיי, וא"כ למה לא נאריך את חיי, דשמא דאף דלא יזכה להיות כעת מהמיעוט אם נאריך את חיי יהי' אח"כ מהמיעוט חיי, וכמש"כ הס"ח בעצמו דאם דליקה בצית (מותר) חייבין להוציאו אף דטלטול הגוסס הוי שפיכות דמים חייבים להוציאו משום דאיכא מיעוט דחיים, ומסתבר דבנשחט רוצ שנים או

ולפי"ז יש ליישב מהא דאיתא צ"מ (פ"ז ע"א), דרבי יוחנן הוה קא צווח עד דשף דעתיה מיניה, צעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה, ע"כ. ולכאורה הטעם דצעו רבנן רחמי עליה כיון שיש לו צער הרבה ואפילו צתר דשף דעתיה הי' כל צערו על ר"ל, ולכן התפללו עליו. והא שם הוי חיי עולם, אלא דשם כיון שאין רפואה למכתו אפילו צחיי עולם מתפללים עליו. [דאפילו יתפללו עליו שיחזור לדעתו, מפני הצער הי' שוב חוזר לחוליו]. (והא דהציא הר"ן ראי' מאמתיה דרבי והא רבנן צעו רחמי עליה, צ"ל דלא ידעו גודל צערו, דגם קודם צקשה היא רחמים, רק כיון דחזתה צתר הכי גודל יסוריו אמרה יהי רצון שיכופו עליונים וכו'), ועיין מהרש"א צח"א שם.

בספר חסידים (סי' רל"ד), צהנהגת גוסס. ואין צועקים עליו בשעת יציאת הנשמה כדי שלא תחזור הנשמה ויסבול יסורים קשים, 'עת למות' (קהלת ג, 3) למה הוצרך קהלת לומר כן, אלא כשאדם גוסס כשנפש האדם יוצאה אין צועקים עליו שתשוב נפשו כי אינו יכול לחיות כי אם מעט ימים ואותן ימים יסבול יסורין. ועוד שם (סי' תשכ"ג), אין גורמין לאדם שלא ימות מהרה, כגון

שנתרונך מוחו כיון דצין כך הוי חיי שעה
יהי' אסור להוילאו כיון דהורגו צידיים.
[וזה ראי' מכרעת לדברי האחיעזר ח"צ
סמ"ז וע"ש].

ושמעת דהפשט דאס כעת לא יהי'
מהמיעוט ע"י שנאריך את חייו במלח
וכדומה ג"כ לא יזכה לחיות. (ועיין תוס'
יצמות ק"כ ע"צ ד"ה למימרא), [ועוד
אפשר דכיון דאין עושים לו שום הנלה,
דקודם הי' רוב וגם כעת רוב לא מקרי
הנלה. אך אינו דכיון דע"י האריכות
בזמן יהי' גורם שיומשך זמן שיכול להיות
מהמיעוט חיים, לא שייך לומר כן].

ויש לתמוה דציומא (דף פ"ה) איתא
מנא'הו חי מפקחין, פשיטא, לא נריכא
דאפילו לחיי שעה, ע"כ, וצרמז"ס כתב
צפ"צ מהל' שבת הלכה י"ח וז"ל, מי
שנפלה עליו מפולת וכו' מנא'הו חי אף
על פי שנתרונך, ואי אפשר שיצריא,
מפקחין עליו ומוציאין אותו לחיי אותה
שעה, ע"כ. וכאן איירי יותר מגוסס
דודאי ימות, ומסתבר דאף גוסס הוי,
וציזתר דכתב סתם נתרונך ואפילו
נתרונך מוחו וסמניו, וכ"כ הראשונים
דבנשחט רוב שנים הוי גוסס ולא חלקו
בזה, ומשמע דצ"ג מצילים אותו ואפילו
לחיי שעה של רגע אחת. ויש לחלק
דשם יש לו תוספת יסורים ע"י הגל

ובודאי נריך לפנות הגל, ועוד אפשר
דמ"ש צס"ח הוא דמשאירים אותו צמצו
צידי שמים, אבל כאן די' צו דבר חייוני
אפשר דנריך להצילו, וצ"ע. [וכ"כ צהדיא
באו"ה כלל נ"ט דין ל"ח צסס הסמ"ק
והסמ"ג דאפילו בנתרונך מוחו מחללין
לחיי שעה].

ולפי"ז בגוסס אף שיקוריו רבים
אסור להתפלל עליו שימות, כיון דאיכא
מיעוט דחיין, אבל מעשה להצילו צידיים
אין לעשות, ומסתבר דמ"ש לעיל בדעת
הר"ן דבעצם אין חילוק בין חיי עולם
לחיי שעה בתפילה הוא דאס יקוריו רבים
אין עושים מעשה להצילו, וצ"ע.

ובז"ב פשוט דהיכן דמצקש להצילו
אפילו בחיי שעה ויקוריו רבים, מחללין
עליו שבת להצילו, ולפי"ז בגוונא דאפשר
ע"י סם להקל יקורי גוסס ודאי דמחללין
שבת עבור חיי שעה, או בגוונא דאפשר
ע"י סמים לחזקו דיהי' סיכוי אפילו
מיעוטא דמיעוטא דע"ז יוכל להתגבר
ויהי' מהמיעוט דחיין, פשיטא דחייבים
אפילו לחלל שבת עבור זה, ואפילו אם
ע"ז יתחזקו יקוריו או יאריכו יותר זמן
אם יהי' אפשרות לחיי עולם אפילו
במיעוט פשיטא דחייבים לעשות זה
ואפילו בשבת.

ובשו"ת צ"ח יעקב (סימן נ"ט)
הסיק דאין חייבין לטפל ברפואת גוסס,
דאזלין בתר רובא אף בפיקו"ג, וכמ"ש
הרמב"ם. ולצרר הדברים יש להאריך
בסוגיא זו:

יבוא פ"ד ע"ב, אמר שמואל אין
הולכין בפיקו"ג אחר הרוב וכו', ל"ז
דפרוש לחצר אחרת, מהו דתימא כל
דפריש מרובא פריש, קמ"ל דלא הלכו
בפקוח נפש אחר הרוב, איני והאמר רבי
אסי אמר רבי יוחנן משעה כותים וישראל
אחד, באותה חצר מפקחין, נחצר אחרת
אין מפקחין, לא קשיא, הא דפרוש
כולהו, הא דפרוש מקצתייהו. ופרש"י,
הא דפרוש כולהו הואיל ואתחזיק ישראל
בהאי חצר שנפלה צו מפולת מפקחין,
ואע"ג דניידי לא אזלין בתר רובא. הא
דפרוש מקצתייהו ולא ידעינן אי הוה
ישראל בהאי חצר, אזלין בתר רובא,
ע"כ. ויש לעיין דמאי פריך לקמן
ממנא תינוק מושלך אמאי אזלין בתר
רובא, דכיון דמקרי פירש דחזין דלא
מקרי קבוע, וכמ"ש התוס' כתובות ט"ו
ע"א ד"ה דילמא, לכאורה יותר דמי
לפירשו מקצתן דהתינוק פירש ממקום
קביעותו ולא איתחזק כאן ישראל. [ועיין
רש"י דף פ"ה ע"א ד"ה ושמואל, וז"ל,

קאמר דאם רוב ישראל אצל צמחנה על
מחנה לא וכ"ש צרוב כותים. וי"ע דמה
שייך לפרוך ומי אמר שמואל הכי,
דאדרבה לדברי שמואל דהכא הי' לו
להקשות דצמחנה על מחנה ודאי ספק
נפשות להקל, וכמבואר בגמרא לעיל.
ואולי דרך הגמרא כן, ומ"מ ראיתנו
במקומה דה"ל ליישב דשמואל קאי על
מחנה על מחנה. ועוד דלא נתבאר
דלרש"י חזרה הגמרא מהאוקימתא של
פרוש כולהו וצין פרוש מקצתייהו].

ושמעתיה דההדל הוא, דבעשרה
אנשים כשפירש אחד דניס אנחנו מי
פירש וע"ז קאמרין דכיון דלא איתחזק
ישראל הכא אזלין בתר רובא, [וההסבר
אפשר דאף דבשניהם דין רוב שוה בכל
התורה, מ"מ הישראל צספק כמו הגוי,
אלא דכיון דהרוב גויים הדין הוא
דלריכין לתלות דמסתמא הגוי, אצל
צפרשו דתלין דאלה שפרשו הם הגויים
ואין הישראל כאן, א"כ תלין שאין
הישראל בכלל הסכנה], אצל צתינוק
המושלך דהספק הוא מי השליך ולמי
נולד, וא"כ מכניסים אנחנו את כל העיר
בספק, והוי כאיתחזק ישראל. [ולפי
הסברנו נכנס התינוק צספק אם הוא
ישראל או גוי, ועל דהמיעוט יש כאן
ישראל, וי"ע].

אח"כ ראיתי שהריטב"א צכתוצות הציא קושיא זו על רש"י וכן צרמז"ן שם, [אך צרמז"ן משמע דגם דעת הרי"ף כרש"י דצפרשו כולהו מחללין, ועיין ר"ן כאן דפירש דדעת הרי"ף היפך דצפרשו מקצתן מחללין וכמו שהציא צריטב"א פירוש זה צשם התוס', ואולי דעתם דצאוקימתא צתרייתא דמוקים דהנפק"מ צין פרשו כולם למקצתם חוזר מתירון הקודם וע"ש].

וז"ל הש"מ צשם הרמז"ן, אצל רצינו הגדול ז"ל סובר דבעיר כיון שלא ראו תינוק זה פורש מן הצתים אלא מושלך צפלטיא מרוב סיעה צצפלטיא הוה, והוה ליה פרוש כולהו ומפקחינן דכל שלא נשאר שם קצוע צחצר ראשונה מפקחין, ע"כ. ולא זכיתי להצין דצריז דמש"כ צתחלה דה"ל מרוב סיעה צצפלטיא הא זהו סיעה שלא נפקח כיון דרובם גויים, ומה שקיים שלא נשאר קצוע, לכאורה מה לי אם שם נשאר או לא, וכל חידוש רש"י דצפרשו כולם מקרי איתחזק ישראל, ולכאורה לפי דצריז אם נתפלגו לצ' סיעות כיון שלא נשאר שם קצוע יפקחו לשניהם, וצ"ע. ועוד דלכאורה צפרשו מהקצוע זה שמקרי קצוע הי' צריך להיות מעלה שאפילו צפרשו מקצתם יחללו, וכמו שהציא צריטב"א צשם תוס' וע"ש. ואולי כוונתו

כמשכ"ל אך לשונו צ"ע, וצריטב"א שם הציא צשם הרמז"ן וז"ל, דהכא כיון שהתינוק הזה נמצא צפלטיא לא ראינוהו פורש מן העיר זה נדון כחצר ראשונה, דכיון דאיכא מיעוט ישראל ולא סגיח שלא הוחזק צפלטיא זה היום תינוק ישראל הא חשיב ליה קצוע גמור ולפיכך מפקחין, וגם זה נכון, ע"כ. ואין כוונת הריטב"א דה"ל דין קצוע דכמחצה על מחצה, דא"כ ה"ל תמיד ספק ולמה צרוב עכו"ם מאכילין לו נצילות, אלא הפשט כמש"ל.

והרא"ש ז"ל פסק צפ' צתרא דיומא כתב דצפריש כולהו איירי דלאחר שפירשו כולם פירש אחד מהם לחצר אחרת אזלינן צתר רוצא, ואם נשארו צמקומם ופירש אחד מהם לחצר אחרת מפקחין, והרא"ש מיקל (צתרת) דלא כרש"י, א. דאפילו צפרשו כולם מחללין, וצפירשו מקצתן מן הקצוע נמי מחללין, והך דצפירשו כולם מחללין אף דצטל הקציעות אפשר דהטעם כיון שהוחזק שם ישראל וכמש"כ רש"י. [והתוס' כאן ג"כ פירשו דאיירי דצחצר השני הלכו השאר, דאל"כ גם צחצר השני ה"ל קצוע, אך הרא"ש לא ס"ל דמקרי קצוע, ולא נתבאר איך הדין להרא"ש צציר התוס']. וכן פירש הר"ן דצצרי הרי"ף.

וברמב"ם פ"ב מהלכות שבת ה"כ
כתב וז"ל, היתה חצר שיש בה עכו"ם
וישראלים אפילו ישראל אחד ואלף
עכו"ם ונפלה עליהם מפולת מפקחין על
הכל מפני ישראל, פירש אחד מהם לחצר
אחרת ונפלה עליו אותה חצר מפקחין
עליו שמא זה שפירש היה ישראל
והנשארים עכו"ם. נעקרו כולן מחצר זו
לילך לחצר אחרת וצעת עקירתם פירש
אחד מהן ונכנס לחצר אחרת ונפלה עליו
מפולת ואין ידוע מי הוא אין מפקחין
עליו, שכיון שנעקרו כולם אין כאן ישראל
וכל הפורש מהן כשהן מהלכין הרי הוא
בחזקת שפירש מן הרוב, ע"כ. והוא
לכאור' כדברי הרא"ש. ועיין במ"מ וכ"מ
בשם תשובת הרמב"ם דקצר דכן הוא
דעת ר"י ובמחלוקת שמואל ור"י פירש
כהרמב"ן ופסק כר"י, ומ"מ בדברי
הרמב"ם כאן אין הכרת, ועכ"פ סבר
הרמב"ם דגם אליבא דר"י אין רוב
בפק"נ כשאר דיני רוב.

וברמב"ם פט"ו מאיסורי ציאה
הלכה כ"ו כתב וז"ל צדיני אסופי, היה
רוב העיר עכו"ם מותר להאכילו נצילות
היה רובן ישראל מחזירין לו אצידתו
בישראל, מחנה על מחנה מצוה להחיותו
בישראל ומפקחין עליו את הגל בשבת,
ע"כ. וז"ע דפירש מהקצוה פסק
הרמב"ם צהל' שבת דמפקחין, וז"ל

דשאני צין ראינוהו שפירש מהקצוה לצין
פירש מעצמו דצכה"ג אין מחללין, והוא
היפך מדברי רש"י כמש"כ לעיל בשם
הרמב"ן. [ומש"כ המ"מ כאן דהרמב"ם
סבר דהוי קצוה, לא זכיתי להצין דא"כ
צרוז עכו"ם למה אין מחללין שבת, ועיין
בהגהות מחנה אפרים כאן, ואי"ה
במק"א נאריך בזה].

ולדינא נפסק בשו"ע או"ח שכ"ט
כדעת הרמב"ם משום דמיקל טפי
מרש"י, ולדעת הראב"ד דאפילו צפרשו
כולם אם פירש א' מהן [ ] לא חששו
הפוסקים, כיון דדעת רש"י ותוס'
והרמב"ן [ומש"כ המ"מ דדעת הרמב"ן
כהראב"ד לא זכיתי להצין דהרמב"ן
בכתובות הוצא בש"מ כתב כרש"י]
והריטב"א ועוד דעתם כרש"י,
והרמב"ם והרא"ש והר"ן כתבו אחד
שיטה דאפילו צפרשו מקצתם נמי
מחללין, ולכן פסק בש"ע לקולא, אך
באסופי פסק הש"ע צאה"ע סימן ד'
כהרמב"ם, ושם הציא הרמ"א דדעת
רש"י להקל דאפילו צרוז עכו"ם מחללין.

ובחזון לדברי השו"ת צית יעקב
בשאלה אם מחויבים לחלל שבת לגוסס,
והציא דברי התוס' צנדה מ"ד דכתבו
דמחללין שבת אגוסס, ותמה למה
השמיטו הפוסקים דין זה, ויחדש בזה

והוא דבאמת תמוהים דברי התוס' שהביאו ראי' דאין הולכים צפק"נ אחר הרוז, והא חזינן דהולכים אפילו צפק"נ אחר הרוז, דצפירשו מקצתן ומתוכן פירש א' נפסק דאין מחללין שבת, וע"כ דצפרשו כולם הך דאין הולכים הוא משום קצוה, ולפמ"ש אין גדר רוצ שיה לכל הדיעות צפק"נ, ונראה דכונתו דכל דדמי לקצוה בשום דמיון אין הולכים אחר הרוז, הא בלא"ה הולכין, אלא דמש"כ שם דהתוס' כרש"י לכאורה גדר זה יכול להתפרש גם דדברי רש"י, וצפרט שהרמ"א בזה"ע פסק כרש"י, ואפשר דכונתו דרק דעת התוס' כן בגדר הדברים דאין הולכין אחר הרוז כלל, וא"כ אפשר דבגוסס כיון דאין לדמותו בשום ענין לקצוה אין מחללין. אלא די ש להצין דגוסס לא גרע מאיתחזק ישראל דכתבו דאפילו צפירשו כולם כיון דאיתחזק מחללין, ואפשר דסבר דאפילו צפרשו כולם דמי לקצוה, וז"ע בזה.

אבל יש להביא ראי' מדברי רש"י בערכין דכתב דזימנין דהיא מייתא ברישא, ומשמע דהוי רוצ דהעובר מייתא ברישא ואעפ"כ מחללין עליו שבת, ואף דאין לעובר חזקת חיים וכמו שנתבאר

שם בגמרא, וצפרט למה שנתבאר בתשובת רמ"א סימן מ' דדעת רש"י דאיכא מיעוט קטן ואעפ"כ מחללין שבת וא"כ ק"ו לגוסס.

ובש"ב אח"כ הטעם דאין מאריכין חיי גוסס, ז"ל דהיכא דאיכא ספק לחיי עולם אפילו ציפורים גדולים נמי חייבין להצילו, וכמו שנתבאר לעיל.

ובש"ב מנחרוץ לפי מש"כ לעיל בשם האו"ה דאירי אף צנחרוץ מוחו, וא"כ הוי גוסס וודאי מחללין, ועיין לעיל, וצודאי צגוגא דאפשר להקל יסוריו חייבים להאריך, וא"כ אין ראי' משם.

ובש"ב לדמות לדברי האו"ה דעכשיו אין נוהגין צמעוברת, וא"כ ה"ה בגוסס, ז"ע, דהתם ודאי אסור להרוג האם כדי להציל העובר, אבל צגוגא דאיכא ספק רחוק לחיי עולם אין מסתכלין אחיי שעה, וכמ"ש רש"י צע"ז דעכו"ם ודאי קטיל ומ"מ אין מסתכלין אחיי שעה.

ועיין בשבות יעקב שכבר השיג על דברי הבית יעקב, ולענ"ד כוונתו כמש"כ, אך כיון שנתבאר בדעת רש"י להיפך וכן צעוד מקומות סתמו האחרונים דלא כהבית יעקב.

אַרְחוּת הַיְשִׁיבָה

בקשה!

בס"ד, נבקש מאד מכל אשר נמצא עמו עוד משמעותיו הוראותיו והדרכותיו, של רבינו ראש הישיבה זצ"ל - בעצה ובתושיה, בדרכי החיים, ובדרכי העליה בכלל, ובעניני חינוך והבית היהודי בפרט, נא ונא יואיל להעבירם אלינו, "וכל המזכה את הרבים" וכו'.

פרק א

משמרת הקודש

בדרך המסורה

הרבה רבינו זצ"ל לדבר על כך, שאותם מקומות תורה שזוכים להיות עם דעות והשקפות נכונות כמסורת רבותינו זיע"א, זוכים לסיעתא דשמיא והצלחה מיוחדת יותר משאר מקומות.

ואמר, שתולה את ההצלחה של ישיבת 'בית דוד', במה שלא זו בשום דבר מהדרכתם ודרכתם של מרן המשגיח זיע"א ומרן רה"י זיע"א שהדריך בכל עניני הישיבה.

"כל פרט ופרט כמעט, נעשה בעצה עמו"

ובך התבטא אודות ישיבת 'בית דוד':

"ישיבתנו הקדושה נוסדה למעלה מארבעים שנה, ואשר עיקר הדבר והיסוד היה ע"י מרן הגאון הגדול רשכבה"ג רבי אלעזר מנחם מן שך זיע"א".

"צורת הנהגת הישיבה, כל זמן שמרן זצוק"ל הי' בחיים, כל פרט ופרט כמעט, נעשה בעצה עמו. וא"א לתאר את התמסרותו להנהגת הישיבה, אפי' על הפרטים הכי קטנים, ובפרט בבעיות של בחורים".

"הכל נעשה על דעת רבותי הגדולים, איך לפתור ולהתנהג עם הבעיות עפ"י דעת התורה האמיתית, את מי לקבל לישיבה, את מי לרחק, את מי לזרוק, ואת מי להעביר על העולות".^א

זהירות מחידושים!

חרד היה רבינו זצ"ל, לשמור על צביון וצורת הישיבה, "ושאוכל לומר, שמרתי את הישיבה כמו שנמסרה לי..."^ב.

---

^א אמר שקיבל ממרן ראש הישיבה זצ"ל, שעל כל הכרעה להמתין לילה.

^ב [ואף הקפיד מאד מהתערבות בעניני הנהגת הישיבה, באומרו: אני קיבלתי מהרב שך

עוד אמר רבינו זצ"ל:

בישיבות שמרו וחששו מאד מלהכניס דברים חדשים, אף כאשר יכול הדבר לסייע לעליה של יחידים. וכל הכנסת חידוש מצריכה היקף והכרעה של גברא רבה.

אפילו כשרבי ישראל סלנטר זיע"א הכניס את לימוד המוסר, יצאו נגד זה, שכן זהו דבר חדש, (והיו כאלו שנכנסו למוסר יותר מדאי, ועי"ז יצאו מהלימוד). אלא שרבי ישראל ידע את הכל, אך גם ידע שאין ברירה וזהו "פיקוח נפש" - כנגד כל הרוחות הזרות!

המשקל!

ובכלל, היה רבינו זצ"ל שוקל ומחשב מאד את דרכי ההנהגה בישיבה.
- - - "בישיבה אני משתדל לחשוב, האם יצא מהדבר תועלת ברוחניות או הפסד", אמר פעם לתלמידים, בהסבירו את נימוקיו בענין מסויים. (והוסיף: "אולי זה לא היה מוצדק לגמרי, אך לשקול צריך").

וכך תיאר תלמיד: "היה נראה בשיקולים בעניני הישיבה" - אצל רבינו ראש הישיבה זצ"ל - "שמחשב כאן כמו היה זה ענין של "כלל ישראל" ...!

ובפרט מתוך שהיה מודע לכך ששיבת 'בית דוד' משמשת כדמות ודוגמא לישיבות לצעירים רבות, אף היה זהיר ביותר מלשנות או להנהיג דברים העלולים להתפרש מעין 'פריצת גדר' וכיו"ב.

אם זו לא דרך התורה – לא נעשה!

ומענין לענין - כששוחח פעם רבינו זצ"ל אודות איזו בעיה בישיבה, ובדק

והמשגית, ויש לי את ההוראות שלהם! [...]. ובמכתבו בערוב ימיו אף הוסיף רבינו זצ"ל לפני חתימתו את שמו: "שומר משמרת הקודש".

משמרת הקודש > _____ מז

ושקל האם שייך לפתור זאת על פי דרך התורה. אמר באותה הזדמנות: אם זו לא הדרך - לא נעשה, גם אם בשל כך לא תפתר הבעיה!

שהכל יהיה מרבתינו!

לשאלת תלמידו הגאון רבי יצחק לופוליאנסקי שליט"א, ראש ישיבת 'נחלת יאיר' (מיצד), האם אפשר לפתוח יותר עם הבחורים, את נושאי האמונה, שלא כל כך מדברים עליהם בישיבות.

ענה רבינו זצ"ל, שהיום בהחלט צריך לדבר על הנושאים, אבל להקפיד מאד שהכל יהיה מרבתינו, ולא כל מיני "מרצים" מבחוץ.

"לא, זה לא ילך..."

סיפר בעל המעשה¹:

לפני שנים רבות, הגיע יהודי שביקש להרבות תורה, למרן הגר"ש אויערבאך זצ"ל, ובפיו רעיון מופלא. רעיון מסויים שנועד לסייע להקמת והרחבת מקום תורה, בדרך מקורית ומיוחדת, כאשר כל מי ששמע את הרעיון התלהב מה"הברקה" שבו, וכמעט היה בטוח שאכן מדובר ברעיון מבריק ומיוחד, שיעלה את אותו מקום תורה על דרך המלך, ויגרום לו להתפתח בצורה מיוחדת מאד.

נכנסתי אז עם השואל למעונו של הגר"ש זצ"ל, השאלה הוצגה בפניו, ולמרבה הפליאה לא ניכרה התפעלות על פניו. ולהיפך, הוא הגיב מיד ואמר ש"זה לא ילך". והסביר מדוע הרעיון, שהיה נראה כל כך מיוחד, לא יצליח, כשהוא מסביר היטב ובבהירות את טעמו. כשראה את אכזבת השואל, פנה אליו ואמר: אל תסמוך עלי... תסעו בבקשה לרבי צבי שינקר, הרי הוא "מומחה" גדול לישיבות, יש לו נסיון של הרבה שנים, אל תגידו לו מה שאמרתי, ותשאלו אותו מה הוא אומר על הענין...

יצאנו מביתו, ונסענו מיד לבני ברק, נכנסנו למעונו של הגר"צ זצ"ל,

---

¹ הרה"ג רבי יאיר ארלנגר שליט"א

מת _____ < תורה ודעת

כשנכנסנו הציג השואל את שאלתו, והגר"צ חייך חיוך אופייני, והניף ידו לביטול כשהוא אומר: "לא, זה לא ילך", תוך שהוא מסביר את הטעם, וכמו חוזר מילה במילה על דבריו של מרן הגר"ש זצ"ל... [רק אז סיפרנו לו מי שלחנו, ומה אמר לנו רק שעה קלה קודם לכן...].

הוא לא יתן...

סיפר הגר"י לופוליאנסקי שליט"א:

פעם, כאשר עדיין לא היה מקום לישיבה, יום א' הגיע יהודי והציע מקום עם מבנים, כתרומה לישיבה. ואף היה הדבר "שוה" (אינטרס) לאותו אדם. ידעתי שראש הישיבה הגר"צ זצ"ל מכיר אותו, ועליתי לשואלו על כך, והאם אכן טוב הדבר לישיבה שתהיה שם?

נכנסתי והצעתי את הנידון, הגר"צ זצ"ל שמע וחשב, אך להפתעתי אמר: מסתמא זה לא יהיה נפ"מ... שאלתי: למה? הרי למציע זה שוה יותר, לאינטרס שלו, מאשר לנו. ענה לי רבינו זצ"ל: כן, נכון, אבל לזכות לתת שטח לישיבה, זו כזו זכות של החזקת תורה למשך שנים. וצריך לזה הרבה זכויות, והלה אין לו כאלו זכויות. הוא לא יתן... (וא"צ להסביר שאכן לבסוף ההוא לא נתן...).

כסף כזה אינני רוצה ליטול...

ומענין לענין - סיפר תלמיד:

עובדא הוה שא' מתשמישי כלי הקודש בישיבה, בלה, ובאו תלמידים לרבינו זצ"ל לבקשו לקנות חדש. והנה בסוף השבוע, בערב שב"ק לפני מנחה, אמר להם רבינו זצ"ל: אמנם השגתי תורם שתורם סך גדול לכך, אלא שלבסוף החלטתי שלא ליטול ממנו... מדוע? משום שהתבוננתי שאדם זה הוא קמצן, ובתרומתו זו הוא מחפה על קמצנותו. וכסף כזה אינני רוצה ליטול!... [והוסיף לספר מהרב מפוניבז' זצ"ל כיצד לא היה נוטל כספים עבור הישיבה ממקומות שאינם ראויים].

התפקיד והאחריות!

כבר נתפרסמה העובדא, אותה היה רבינו זצ"ל מספר, בשם מרן הרב

משמרת הקודש > _____ מט

מפוניבו' זצ"ל. שפעם כשביקש מהחפץ חיים זיע"א המלצה על ישיבתו בפוניבו', אמר לו הח"ח שהשם 'חפץ חיים' שמור לישיבת ראדין! ז"א שמאחר שהקב"ה שם אותו שם, הרי שזהו תפקידו ואחריותו על מקום זה! והיה מקיש מזה "למעשה", לאחריותו שלו על ישיבת "בית דוד" במצבים שונים.

לא לפתוח בהתחלה לא נכונה!

מדברי רבינו זצ"ל על פתיחת ישיבת 'בית דוד':

כשהחליטו לפתוח את הישיבה, וניסיתי לרכז תלמידים, ראיתי שאין התלמידים כפי רוחי, והישיבה תפתח שלא בהתחלה נכונה, ולכן אמרתי לגבאים שכדאי לפתוח רק בשנה הבאה! (אלול תשל"ו).

הם אמנם מאד פחדו שהענין ידחה וידחה, אך אני אמרתי שלא כדאי לפתוח אם אין בסיס יציב - וכך הסכים לזה מרן הגרא"מ שך זצ"ל.

רק ראש הישיבה יכול לקבוע

סיפר רבינו זצ"ל:

היה פעם גאון א' זצ"ל, שבא אודות בחור מקהלתו (בחו"ל) שלמד בישיבת פוניבו', ומרן ראש הישיבה זצ"ל זרקו מהישיבה, מחמת שעלול היה להזיק ולקלקל לרבים. אותו רב כבר עלה לרה"י והרצה לפניו את נימוקיו להשאירו בישיבה, ורה"י לא הסכים בשו"א. ורצה לעלות שוב לרה"י.

בתוך דבריו סיפר, שאמר לרה"י זצ"ל, שאם מרן החזו"א היה חי, היה מורה להחזירו לישיבה. אולם רה"י אמר לו, גם אם החזו"א היה מורה להחזירו לא הייתי מחזירו... כי מי שנמצא בתוך הישיבה וחי עם הישיבה, רק הוא יכול להרגיש ולקבוע מה סכנה לישיבה. [והוסיף רבינו זצ"ל: בודאי הי' גם כונתו, שהחזו"א לא היה מצוהו!].

אמרתי לו שלאחר תשובה כזאת, אין מה לעלות שוב לרה"י, כי זה לא יעזור כלום! כי לדעתו זו סכנה לרבים להשאירו בישיבה. [אותו רב עלה גם למרן

נ _____ ◇ תורה ודעת

המשגיח זצ"ל, אך המשגיח אמר לו: אין לך מה לדבר עמי, ראש הישיבה יודע מה שהוא עושה...]

ובך סיפר הגאון ר' יצחק לופוליאנסקי שליט"א על רבינו זצ"ל:

"בכל פעם ששאלתי אותו, בכל נושא בישיבה, היה תמיד עונה: אתה יודע יותר טוב מכולם מה צריך לעשות. משום שראש הישיבה במקומו יודע ומכיר טוב מאחרים, אך אם שאלת נראה לי כך וכך".

ומוסיף: פעם התקשר אלי לגבי תלמיד, קיבלתי אותו לראיון, ואמרתי לו כך: אם ראש הישיבה יגיד לקבלו, הוא כבר כאן... אך לי נראה שאינו מתאים... ותשובתו של רבינו זצ"ל היתה מיידית: אם כך אני רגוע. אני כבר יודע של'נחלת יאיר' הוא לא מתאים. עכשיו צריך לחפש לו מקום אחר...

ופעם כשנשא דברים לפני תלמידי ישיבה, אמר רבינו זצ"ל:

"אני לא אומר שום דבר למעשה. אני לא מורה הוראה כאן, יש ראשי ישיבות שהם מורים את ההוראות. וצריך לדעת שראש ישיבה בישיבתו הוא "גדול הדור" של הישיבה! ואליו חייבים לשמוע".

הוא בעל הבית!

ומענין לענין - סיפר רבינו זצ"ל:

עובדא הוה בשעתו בישיבה, שבחורים פתחו ב'שביתה' (בשל תלונות אודות המכבסה), והמשגיח זצ"ל דיבר בחריפות גדולה מאד להפסיק את השביתה! וכשדיברתי עמו על כך, אמר לי: הרב מפוניבז' הוא הבעה"ב וצריך לכבד את דבריו! (וגם המשגיח בעצמו ביטל את דעתו כמה פעמים לדעת הרב זצ"ל בשל כך).

פרק ב הישיבה

"ועלו והצליחו לגדול לגאון ולתפארת"

בדברים שהעלה על הכתב, כתב רבינו זצ"ל:

"ישיבתנו הקדושה נוסדה למעלה מארבעים שנה - - - אלפי תלמידים למדו בשנים אלו בישיבה, ועלו והצליחו לגדול לגאון ולתפארת".

"כמובן הצלחת התלמידים הוא מכל צוות הישיבה, כל אחד חלקו בבנין הבחורים. ובודאי שחובת ההודאה היא לכולם, ושכרם הוא לאין שיעור בבנין תורת הדור הצעיר" - - -

ישיבה קטנה – בנין לכל החיים!

היה רבינו זצ"ל מעורר את התלמידים, לנצל את שיעור ג' בישיבה קטנה:

- - - צריך לדעת שזה המפתח להצלחה כמעט של כל החיים! כי אז קונים את היסודות של הלימוד. אני פוגש כסדר בחורים, ואף כאלו שלמדו כאן לפני עשרים שנה, ואומרים לי שאת כל היסודות כיצד לגשת לגמרא, קיבלו כאן בישיבה קטנה. [זאת מלבד שזה גם הקובע לאיזו ישיבה גדולה יזכו ללכת!].

החזו"א הציע פעם לתלמיד, להשאר בישיבה קטנה שנה נוספת. שכן את ה'ישיבה גדולה' אף פעם לא יפסיד, ואילו ה'ישיבה קטנה' בונה לכל החיים! [והלה שמע ונשאר שנה נוספת]^א.

---

^א ומענין לענין - בדברי הספד על המשגיח הגה"צ רבי יעקב גוטמן זצ"ל (אייר תשס"ג), אמר רבינו זצ"ל: - - - כאן בישיבה, המשגיח רבי יעקב זצ"ל עוד הכניס את המושגים! לחשוב מה תכלית האדם בעולמו! ובשביל מה האדם נברא! ובחורים רבים מאוד! גם כאשר עולים הם לישיבה גדולה, אך 'ההשגות' בעבודת ד', בתפילה, הם ממה שקיבלו כאן! את כל תחילת העבודה! מהי תכלית האדם בעולמו! והרבה הכרת הטוב הם חייבים לו על כך!

פנימיה

היה אומר - בשם מרן הרב שך - שבישיבה קטנה אין לתלמידים להיות בפנימיה, (כ"א רק בישיבה גדולה)².

ומענין לענין סיפר א' ממרביצי התורה שליט"א:

נער צעיר הייתי בשיעור ג' בישיבת 'בית דוד', וכשעליתי לישיבה גדולה, חפצתי ללמוד בישיבה עם פנימיה דוקא. דנתי רבות בדבר עם רבינו זצ"ל, האם לשם כך עלי ללכת לישיבה מחוץ לבני ברק, או שאצליח לקבל חדר בישיבת פוניבז'. ורבינו זצ"ל אף עלה בא' הפעמים לביתו של מרן הרב שך זצ"ל, והעלה את הענין לפניו, ומרן זצ"ל בעצמו, בגילו, ובמעמדו, טרח לברר ולסדר את הדבר...

בהנהגת הישיבה³

וכך העידו רבני הישיבה שיבלחט"א ברבינו זצ"ל:

גם עם התלמידים, וגם עם אנשי צוות, לא אמר "קבלו דעתי". ובוויכוח - בין אנשי הצוות - רק נתן להבין שאין דעתו נוחה. [גם בפני הבחורים דאג שיהא ציות מוחלט וכבוד לרבני הישיבה].

ומאידך עם כ"ז שהיה אצלו הכל בעצה ומחשבה רבה, ועם כל הבהירות שהיתה לו, אך כשמישהו נתן לו עצה, היה שומע עד קצה האחרון, עם כל הענוה וההתחשבות בזולת, ומתבונן אולי אכן זו עצה יותר טובה. ופעמים שאכן חשבנו והצענו עוד אופנים, אך הישרות והפשטות שלו, ומעומק הלב ודאגה כנה, ניצחה!

---

² [ואגב, כך גם לשאלה שנשאל בזה לענין תלמידת סמינר, הורה רבינו זצ"ל שבגיל זה יש לשהות בבית ההורים].

³ אמר פעם רבינו זצ"ל, כאשר יש קושי תקציבי בישיבה, הרי שהדרך הראויה היא להסביר ולשתף את הבחורים, ואז יקל עליהם לשאת בעול הקיצוצים.

לת"ח ששימש כ'משיב' בישיבה, הדריכו רבינו זצ"ל, שגם כאשר מבין משאלת התלמיד, שמגיד השיעור טעה בפשט, יש להיזהר בכבודו של המגיד שיעור! (והוסיף שישנו אף ת"ח חשוב שחיבר ספר, ורואים שטעה בפשט בגמרא...) ⁷.

סדרי הישיבה

כפי שכבר הובא (בספר 'קיבל ומסרה' חלק א') היה רבינו זצ"ל מבהיר ומבאר לתלמידים:

הנה אמנם מצד אחד ה'ישיבות' הרי מצמצמות את האדם. כי בחור שיושב ולומד בישיבה, הרי שאם הוא לומד יותר מכל הבחורים הוא מרגיש כבר שדי לו, ואינו מחפש יותר מזה, (גם מבלי ללמוד שמונה-עשרה שעות ביום הוא יכול לחיות...), ואילו בעבר כשלמדו לבד בבתי המדרשות, ולא היה על מי להסתכל, יכלו גם ללמוד שמונה עשרה שעות ביום בהתמדה רבה.

אבל מצד שני, כשלומדים ביחידות הרי שאפשר ללמוד כל החיים ולא להגיע להבנה הנכונה. ובשביל זה צריך רב, ולימוד בחבורה - בישיבה, ללמוד דרכי העיון. ואם לא זוכים להבנה ישירה איך תתקיים התורה. [וראה בזה במכתב הגר"ח מוולאז'ין זיע"א בא' מהטעמים ליסוד ישיבת וולאז'ין].

ובודאי בזמנינו, שזה הכרח עצום. שכן לקבל 'גישמאק' בתורה, ללמוד עם הנאה בתורה, זה הלא במי שזוכה לתורה בעיון!

וסיפר רבינו זצ"ל: שאלתי פעם את המשגיח זצ"ל, שאומרים בשם החזו"א שלא שייך לעשות סדר, עד כאן לומדים, וכעת הזמן לישון, אלא לומדים עד כמה שאפשר (וכן בשאר דברים). אולם המשגיח ענה לי שזוהי דרך בשביל יחידים. אך אנחנו אם לא נלך בסדר נאבד לגמרי.

---

⁷ דרכו של רבינו זצ"ל במינוי אנשי צוות היתה - למנוע טענות ואי נעימויות - להודיע מראש שכל המינוי עתה הוא רק למשך חצי שנה.

סדרי עיון ובקיאות

בדבריו לתלמידים אמר רבינו זצ"ל:

באמת כל זקני הדורות הקודמים צעקו שהלימוד שלנו אין לו את התכלית הרצויה. פעם למדו כמו בוואלוז'ין, למדו דף ליום, ובמשך כמה שנים עברו את כל הש"ס. היום אמנם בדברים מסויימים יש התפתחות יותר מפעם, וזה מסתמא הנס שהקב"ה הציל את הדור שלנו שיש התפתחות בהבנת התורה, ויש גישמעא'ק בהבנת התורה, אני לפעמים מרגיש 'מעין עוה"ב', לשבת ולשמוע סברות שבחורים אומרים... אבל מאידך חסר בידיעת התורה. דור עני! אומרים סברות יפות אך בלי ידיעת התורה. זה בא מעניות לא ממעלה!

אלא שראו בדורות האחרונים מרוב העניות של הדורות, אז חילקו את הלימוד, מה שפעם זה לא היה כך. ראש הישיבה זצ"ל בשעתו התנגד לזה מאד לחלק את הלימוד לבקיאות ועיון, הוא אחז שכל היום צריך ללמוד עיון אלא שצריך להספיק הרבה יותר^ה. אבל כשהוא ראה שהדור נהיה כזה איטי ולא לומד מספיק וחסר בידיעת התורה, אז הבין שצורך השעה לחלק את הלימוד לעיון ובקיאות, אם כי דעתו מאד לא היתה נוחה מזה. דעתו היתה באמת שצריך כל היום עיון רק צריך להספיק כפל כפליים...

אך א"כ לאחר שחילקו זאת לשנים, אזי לפחות שאכן יהיה החלק הזה כראוי! כל מסכתא שיודעים זה אוצר בלום! לא יודעים להעריך זאת! אם בנ"א יודע מסכתא גמרא ורש"י הוא בנ"א עשיר, ואם יודע גפ"ת הוא עשיר גדול!!! - - -

ומענין לענין - בישיבת 'בית דוד' לומדים בסדר בקיאות מסכתות מסדר מועד. זאת עפ"י הדרכת מרן הרב שך זצ"ל ש"הבחורים צריכים שתהיה להם ידיעה רחבה בעוד מקצועות התורה".

---

^ה וכך גם הורה מרן זצ"ל לרבינו, בשעתו, להספיק הרבה בשיעורי העיון.

תפילה בישיבה

היה מקפיד מאד על השתתפות הבחורים בתפילה בישיבה! וכך גם על תפילת שחרית ביום השבת. כאשר ביום ראשון אף היה מעיר על כך.

[וגם בנושא זה היה מחשב בחכמה ובתבונה, ובהבנתו העמוקה בנפש האדם וצורכי התלמידים. וכך גם כיצד לגרום שההקפדה על ההשתתפות בתפילות שבת, לא תהיה 'על חשבון' תפילות החול].

להלן קטעים מדבריו לתלמידים:

- - - צריך לדעת - מי שאכן לא מרמה את עצמו - בישיבה מתפללים יותר טוב! ואם בנ"א היה מעריך את זה, וכי הוא לא היה מקפיד להתפלל בישיבה? ...!

התפילה באיזה בית כנסת זו תפילה אחרת לגמרי! אתם יודעים טוב... וכשמתפללים בישיבה התפילה היא אחרת. "ובמקום רינה שם תהא תפילה". כשבאים בהתחלת התפילה התפילה נראית אחרת. ואם בנ"א מתפלל כמו שצריך, כל היום מתחיל עם סיעתא דשמיא! ואז גם הלימוד כמו שצריך!

שמעתי שא' בא לראש הישיבה מרן הרב שך זצ"ל, ואמר שתלמודו אינו מתקיים בידו! ורה"י ענה לו: תבוא לתפילה בבוקר בישיבה, ולבסוף הלימוד יתקיים בידך! - "כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת".

ויש בחורים שאינם מרגישים מה בעצם הבעיה להתפלל בשטיבלא"ך של בעלי בתים. אינם מרגישים הבדל...

- - - מי שרחוק מתפילה - הוא רחוק מרוחניות! הלוא מה הסיבה שהוא רחוק מתפילה, אם בנ"א היה לו הרגש שהוא עומד לפני מלכו של עולם, אם היתה לו אמונה שעומד לפני מלך מלכי המלכים, וניתן לבקש מה שאני רוצה, ואם אני יבקש עם קצת 'אמת' - אני יענה בתפילה! התפילה שלי תתקבל! ואם אני יתפלל שאזכה יותר להתמדה בתורה ולחשק בתורה - ודאי שהתפילה שלי

תתקבל ! ולמה לא מנצלים זאת? ...!

צריך לבוא ולהתפלל בישיבה ! לא צריך עונשים... כמה ראש הישיבה זצ"ל מסר את נפשו בשביל תפילה בישיבה, לא ניתן אפילו לצייר, וכבר אינני מדבר מהמשגיח זצ"ל, זה היה מבהיל על הרעיון.

בחור צריך להרגיש שהמקום לתפילה שלו זה בישיבה, 'במקום רינה שם תהא תפילה', התפילה מתקבלת יותר, ומתפללים יותר עם רעותא דלבא. ותפילה זה א' מהדברים שצריך חיזוק עצום ! אינני מתכוין להאריך יותר מדאי, אבל כל מילה שמוציאים מהפה קצת לחשוב עליה, 'והאר עינינו בתורתך', לחשוב מה שאני מדבר, 'ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל', לחשוב מה שמדברים - - -

- - - ולבוא בתחילת התפילה, וכך כל התפילה נראית אחרת. ואם בנ"א מתפלל כמו שצריך - היום מתחיל עם סייעתא דשמיא, והלימוד הולך כמו שצריך.

וכך גם היה מעורר על צורת התפילה:

- - - שמו"ע זה 'עומד לפני המלך' ! צריך לדקדק גם בצורת הלבוש (והכובע) !

הדור הצעיר והדור שעבר אלו הם שתי עולמות... סיפר לי א', שהיה ישן בלילות עם א' מזקני הדיינים זצ"ל, לעת זקנותו, וכמה פעמים כשהיה נצרך באמצע הלילה לברך ברכת 'אשר יצר', הוא בקושי נסחב, אך הקפיד ללבוש את החליפה ואת הכובע, כשהוא מברך מילה במילה... אמר לי הלה: התביישתי... איך אנו נראים לעומתו...

ומענין לענין:

כאשר היו מוסיפים פרקי תהלים לעת צרה ר"ל, הרי שמאידיך היה רבינו זצ"ל גם שוקל (עפ"י מה שראה אצל מרן המשגיח זצ"ל), האם מרוב ההרגל וריבוי התפילות בקביעות, עלול הדבר להחליש את התפילה אצל הבחורים.

[והיה מחלק בין המקרים והבנת התלמידים את עומק הצרה והמאורע].

שיעורי הלכה

רבות היה רבינו זצ"ל מעורר ומתריע לתלמידים, על נחיצות שיעורי ההלכה:

- - - צריך שיהיה הלימוד על מנת לעשות, לא כלימוד פילוסופי ח"ו! להתבונן 'מה ד' א' שואל מעמך'.

ההלכות הם 'חוקי חיים'. וצריך להתרגל ולקבל חביבות גם ללימוד הלכה.

בלי ידיעת ההלכה עלולים להכשל על כל צעד ושעל. בנ"א יכול להכשל ח"ו בעשרות חייבי סקילה כל שבת! וכמ"ש הח"ח בהקדמת המשנה ברורה בשם היערות דבש, 'שאי אפשר כלל במציאות שינצל מאיסורי שבת אם לא ילמוד כל הדינים על בורים היטב היטב'. ולדאבונינו בתים רבים מאוד! רחוקים משמירת ההלכה.

וכך גם ב'עשה טוב', בלי ידיעת הלכה לא שייך לקיים המצוות כמו שצריך לקיים.¹

וכמה שאלות שיש בהלכות ברכות! היו בשערי חסד, רבי דוד בהר"ן, רבי חיים טודרוס הרשור, יהודים שלא עשו תנועה בלי לשקול מהי ההלכה. והיו שם באותו בהכנ"ס ת"ח גדולים, רבי שלמה זלמן זצ"ל ועוד, וכמעט כל יום אחרי התפילה היה רבי דוד בהר"ן ניגש אליהם ומעלה שאלה חדשה בהלכות ברכות!...

בנ"א מזלזל בהלכות ברכות וחושב מה זה משנה, אוי כמה שזה משנה 'שם'! כשיגיע לשם יראה...

אם בנ"א היה יודע גודל פעולת מעשיו בכל הבריאה, הוא היה מברר בכל דבר מהו ציווי התורה.

---

¹ ופעם אמר על נחיצות לימוד ההלכה, גם אם ישכח אח"כ, מ"מ לכה"פ ידע היכן להסתכל. [מענין לענין - סיפר רבינו זצ"ל: פעם בעת קניית דירה לא' מהנשואים, התנה - משום איסור ריבית - שכל תשלום יקנה כנגדו חלק בדירה, ונהנה שכאשר אח"כ אירע פיצוץ, הודיעוהו שעליו גם לשאת בהוצאות שכן שותף הוא כבר בדירה... ז"א שהבינו שאכן זה אמיתי!]

נח _____ ◇ תורה ודעת

צריך להתרגל לשמירת ההלכה !

ומי שעוד זכה, ראה אצל את הגרי"ז, מה זו שמירת ההלכה, וכיצד מסר נפשו על הלכה ! עד כלות הכוחות.

מלבד שיעורי ההלכה הקבועים הנמסרים בישיבה, היה גם רבינו זצ"ל בעצמו מוסר שיעור במשנה ברורה בקביעות, בלילות שבת בין קבלת שבת לתפילת מעריב. כשהוא מבאר ופורש הדברים היטב כשמלה. [כאשר פעמים שבעת הכנת השיעור בביתו, היה טורח ומתקשר לת"ח מופלגים לדון ולברר עמדם בדברי המשנה ברורה¹].

והיה מקפיד מאד על השתתפות הבחורים בשיעור, [והיו תקופות שאף ערך ביום ראשון מבחנים ע"ז].

שח תלמיד:

פעם בשיעור 'משנה ברורה' בליל שבת כבה האור, ומיד אמר רבינו זצ"ל בעל פה שיעור בהלכות 'הקפת הראש', שהרבה בחורים נכשלים בזה.

סדרי הזמנים

שח רבינו זצ"ל:

בעצם סדרי הישיבות, הם לכאורה להיפך מהסדר שהיה צריך להיות. הלוא אם מסתכלים מצד פנימיות הימים, אזי 'שבת' כידוע זה למעלה למעלה למעלה, ובה עיקר העליה בתורה. וכך אותו הדבר ימי המועדים. ואילו בסדרי העבודה בישיבות, כבר מקדמת דנא, עוד מגדולי עולם, ואפילו מלפני שלוש מאות שנה, מזמן המהרש"א, זה היה להיפך. בניסן ובסוכות היה בין הזמנים, ומדוע סידרו כך ? !

---

¹ סיפר בעל המעשה: זכורני בצעירותי, כשלמדתי עם רבנו זצ"ל משנה ברורה הלכות ברכת הפירות, כיצד היפך ודן כל סעיף והלכה במשנה ברורה, כשמתוך כך הספקנו באותם זמנים ללמוד מעט מאוד סעיפים...

אלא, כי עיקר העליה בתורה זה להיות שקוע בלימוד, וכמו שפעם היו שקועים בלימוד יומם ולילה, ועמלו ברציפות, וזמן החורף היה זמן עליה גדול מאד, ולכן על אף שהימים האלו הם ימים יותר קדושים ויותר עליונים, אבל הסתכלו בפועל על הצלחת הלימוד. ובימי המועדים יש הרבה טירדות של מצוה וכל מיני טירדות, ואמנם בודאי שכל א' צריך לדעת לעצמו שהימים האלו הם ימים מאד גבוהים ומאד קדושים, אבל בסדרי העליה של האדם אז אדרבה, למעשה בימי החול יותר שייך להיות שקוע בלימוד, לעומת שבת ומועדי תשרי וניסן.

ולכן כשסידרו את הסדר מתי יהיה זמן המנוחה, סידרו את זמני המנוחה שיתאים עם זמני העליה, ואחרי חורף שעמלו קשה אז סידרו זמן מנוחה בניסן, ואע"פ שזה זמן יותר גבוה מימי החורף. (והטעם הזה מבואר מה'נתיבות').

אבל מ"מ צריך לדעת, האנשים הגדולים ששקועים בעבודת ה', שבדאי שהימים האלו ימים גבוהים מאד לעליה - - -

ומענין לענין - היה רבינו זצ"ל מקפיד מאד לנהוג בענין זמני החופשה לתלמידים (שבתות חופשה, חנוכה, וימי בין הזמנים), וכך בענין יום התחלת הזמן וסיום הזמן, והחילוק בזה בין שנים רגילות לשנה מעוברת, כפי הוראות מן הרב שך זצ"ל, [ומאד היה זהיר מלשנות בזה].^ה

תקופת הרישום לישיבות גדולות

בנושא הרישום לישיבות גדולות - הרי שבאופן כללי ובדרך כלל לא היה רבינו זצ"ל מתערב - מעצמו - בהחלטת ההורים והתלמידים, אא"כ שאלו לדעתו, או כאשר אכן ראה צורך מיוחד בכך.

---

^ה מענין לענין - סיפר אברך ת"ח: בהלויית בנו זצ"ל של רבינו (י"ג תשרי תשע"ה), ניגשו אל רבינו זצ"ל מצוות הישיבה להודיעו על כך שרוצים להודיע לבחורים שבשנה זו לא יתקיים בישיבה מעמד זכר לשמחת בית השואבה, אולם רבינו זצ"ל אמר שאין זה פשוט, וצריך לחשוב האם הבחורים צריכים את זה...!

אולם היה מרבה לכוון בחכמתו, ולהדריך את התלמידים, כיצד אכן להבין ולבחור את הישיבה גדולה המתאימה להם בדוקא. ושיבינו זאת בעצמם. [באשר לישיבות מסויימות, שסבר שזו סכנה רוחנית לתלמיד, היה אף משדל ומדבר שלא ללכת לשם].

עם זאת, היה מבהיר ומבאר לתלמידים, שכדאי הדבר מאד לבוא ולדון תחילה עמו, מחמת נסיונו העשיר בזה, אם כי הדגיש שאינו רוצה שיעשו כדעתו. [אלא שאכן לא פעם אירע, שחזרו והודו לו שטעו כאשר לא שמעו לעצתו...].

והיה רבינו זצ"ל מאריך בדבריו בועדים לבחורים, לבאר ולהבהיר את המבט וההשקפה כיצד על בחור לבחור ישיבה גדולה המתאימה לו לעלייתו הרוחנית! (וכבר נדפסו מדבריו בפרקי הדרכות בספר 'קיבל ומסרה' חלק א בהרחבה)^ט.

כאשר כבר מהתחלת השנה היה מעורר ומזרז את התלמידים להתקדמות ועליה, באשר בכך יקבע כל מצבם ועתידם בישיבה גדולה!

חוששני מנגיעה...

שח תלמיד:

עובדא הוה, בבחור שבא לפני רבינו זצ"ל, ושטח לפניו את הצדדים לאיזו ישיבה גדולה ראוי לו ללכת. רבינו זצ"ל ישב כל הזמן כמהורהר, ולבסוף אמר לו: דע לך, ששתי הישיבות שהנך דן עליהם, חפצים הם מאד בך, ואני אינני יכול להכריע לך, כי יש לי 'נגיעה' בענין... מדוע? ! כי הרי מה שאומר לך, יהיה מי שיכעסו עלי... וחוששני אפילו מלדון בדבר מחמת הנגיעה!...

[עם זאת, לאחר כמה ימים, פנה לבחור ולאחר ששאלו אמר לו, שחושב הוא

---

^ט שח תלמיד: בשנותיו האחרונות של רבינו זצ"ל, לאחר שנחלש, ופיצל את שיעור ג' לשנים, הרי כשהחל בזמן הקיץ לומר את ועדי ההדרכה לבני השיעור, התאוננתי "למה נגרע? !..." ורבינו זצ"ל אכן הפסיק והחל לומר הדברים רק במשותף לשני השיעורים...

שיהא לו יותר 'ישוב הדעת' בישיבה פלונית...].

החזרות למבחנים

בדברי הדרכה לתלמידים היה רבינו זצ"ל חוזר ומבהיר:

צריך לדעת, 'מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת'. מי שלא למד בכל השנה כמו שצריך. לא השקיע בהבנה כמו שצריך. לא יועילו לו הרבה החזרות!

לכן אנו מדברים בתחילת השנה, שבחור צריך לתפוס את עצמו כבר אז! שנה זו של שיעור ג' היא קובעת לכל החיים! כיון שבה תלוי לאיזו ישיבה גדולה יתקבל, שאכן מתאימה למדרגתו, ובה יוכל להצליח ולעלות. מי שמזניח את עצמו, הורס את חייו! (אח"כ באים לבכות על כך שצריך ללכת לישיבה פחותה, שלא לפי דרגתו...).

ובחור שלא השקיע במשך השנה, זה ניכר - לבוחן טוב - בשעת הבחינה! ולא יועילו לו הרבה החזרות! אולי ריבוי החזרות יועילו לו לצורתא דשמעתתא, שלא לשכוח דברים מפורשים, אבל בדרך כלל, אצל הבוחנים בישיבות גדולות, ירגישו את דרגתו האמיתית מיד... (ולפעמים בחור יוצא מהבחינה בהרגשה שידע הכל, אבל באמת הבוחן הבחין היטב ברמתו...).

- - - ועוד צריך לדעת, שהיצה"ר כדרכו בכל דבר, גם בענין זה עושה הוא כל השתדלות לעשות רפיון. וכל או"א צריך לשים לב לכך! שהחזרות יהיו בישיבה, ולא לחפש לשבת בבתי כנסת פה ושם, (ובד"כ יושבים ומעבירים את הזמן...). ולהרגיש אחריות על הציבור.

נסיעה לשבתות

מדבריו בענין הנסיעה לשבתות התרשמות לישיבות:

---

⁷ [באופן כללי מיעט בתועלת הנסיעה. והיה מסביר במתק שפתיו לבחורים, כיצד על ידי כבוד מזויף "קונים" אותם...].

סב. _____ ◇ תורה ודעת

- - - כשנוסעים למקום שאין שום צד ללכת לשם, זהו דבר לא הוגן, וגם מזיק!

ראשית זה אינו הוגן ופוגע באותם ישיבות, (ומסתמא זהו גם גזל). ברוב הישיבות אינם מעונינים שיבוא מי שאינו חושב ללכת לשם. וגם מזיקים בזה לאחרים. כיון שלפעמים באים בקבוצה, וכאשר חלק מתוכה אינם רוצים ללכת, אז אינם מקבלים גם את אותם שרוצים ללכת לשם.

אלו לא ימי טיולים ובילויים! - - -

פרק ג

בִּדְרָכֵי הַלִּימוּד

”הדרך” – לפי צורך התלמידים

שח רבינו זצ”ל בדבריו בפני מלמדים:

אומר אני לכם ולעצמי, גם אני צריך חיזוק, תדעו כל שנה צריך חיזוק מחדש. כל שנה! אני כבר עוסק עם בחורים קרוב לארבעים שנה, וכל שנה צריך חיזוק חדש.

כאשר מישהו שואל אותי באיזו דרך אני מלמד? אני עניתי שאין לי דרך בכלל איך ללמד, אלא בדיוק הפוך! אני מתחיל ללמד, ורואה לפי התלמידים איזה דרך צריך ללמד ולפי”ז אני עושה את הדרך!

שנה אחת אני מלמד יותר בעיון, ושנה שניה פחות בעיון, לפי צורך התלמידים. וכל שנה צריך בזה חיזוק.

בִּדְרָכֵי הַלִּימוּד

מדברי רבינו זצ”ל לתלמידים:

- - - צריך לדעת ליהנות מידיעה בהירה של פשט הסוגיא! מי שבעל שכל, הרי כשהבין היטב את המהלך של רש”י בסוגיא, והבין היטב את המהלך של התוס’, יש לו שמחה עצומה!

החזו”א השקיע מאד להרגיל בחורים לדקדק תחילה היטב במהלך הסוגיא. ואמנם זוהי עבודה קשה, וזהו דבר שצריך לעמול עליו.

ופעמים רבות מגיעים גם לישיבות גדולות, ואף נהיים אברכים! ועדיין לא יודעים ללמוד את ה’פשט’ בגמרא! ... ‘לא ידעי מאי קאמרי’.

זכורני את דרך לימודו של אבי זצ”ל, הוא היה מסתמא מ”גדולי הדור” בלימוד פשט!! לדעת כיצד ללמוד טוב את דף הגמרא! שכן מעטים הם היודעים ללמוד היטב פשט... וכך ללמוד היטב “קושיה של רבי עקיבא אייגר”! ומי שמקבל בזה טעם טוב, הרי זה נשאר לו גם אחרי עשרות שנים.

איך לומדים גמרא...

ועוד מדברי רבינו זצ"ל:

- - - סיפר לי ראש ישיבה א', שתלמיד מהקיבוץ בא לשאול אותו איך לומדים גמרא... שאל אותו ראש הישיבה: אינני מבין, הרי הינך כבר שלש שנים בישיבה גדולה... ענה לו הבחור: בשיעורים לא עסקתי בפשט. למדתי את הגמרא רק כדי להבין את השיעור. ועכשיו עליתי לקיבוץ, אז צריך אני לדעת איך לומדים פשט...

זה קשה לבחורים ללמוד "פשט". יותר קל להגיד שטיקל "תורה" וזהו... אך מי שרוצה לבנות את עצמו בתורה, זה רק מי שתחילה בנה את עצמו טוב בפשט! ה"תורה" צריכה לבוא אחרי לימוד הפשט. ואז כל החיים הלימוד שלו הוא אחרת!

וצריך לדעת להעריך ולנצל את זה בישיבה קטנה!

לדעת מה לא מבינים!

בדברי הדרכה לתלמידים, אמר רבינו זצ"ל:

- - - אדם צריך לעמוד נוכח המציאות, ולדעת: אני לא יודע ללמוד ואני צריך להתלמד!

כשבחור ניגש לסוגיא, הדבר הראשון זה אל תרמה את עצמך! תדע מה אתה לא יודע. לא מה אתה יודע, אלא מה אתה לא יודע. זה הדבר הראשון. אחרי זה הוא יודע מה הוא צריך לעבוד כדי שאכן ידע.

מי שקצת יודע, הרי שהמקשן הכי גדול מהאחרונים זה רבינו עקיבא אייגר, ותמיד הוא "לא ידע...". אלפי פעמים כותב: 'וה' יאיר עיני', 'וצריך עיון גדול'. זכורני, כשלמדתי סוגיא בבבא קמא בפרק מרובה, ולא הבנתי את הסוגיא, חיפשתי הרבה, אף א' מהאחרונים לא דיבר על השאלה הזאת, ואז הדפיסו חידושי רעק"א מכת"י, ושם מצאתי את כל הקושיות!

הוא לא נתן לרמות את עצמו כלום. את זה הוא לא מבין ואת זה הוא לא

סה בדרכי הלימוד ◇

מבין. מי שלומד טוב רעק"א רואה זאת, זוהי א' העבודות הקשות שלו. לא מה הוא כן מבין אלא מה הוא לא מבין.

ואם בחור לא יודע זאת, אין לו להיכן להתקדם! והוא אפילו לא מבין מה רבי עקיבא איגר נשאר בצע"ג, (הרי לו זה בכלל לא קשה...).

על לימוד 'שטחי' – בלי להבין

שח רבינו זצ"ל:

מסופר מרבי צדוק הכהן מלובלין, שהיתה לו הנהגה שלא אכל אלא בסעודת מצוה, ולכן נהג לעשות כל יום סיום מסכת. ופעם היה טרוד בטירדא דמצוה, ולא הספיק לעשות סיום, וחיפשו ומצאו א' שמסיים מסכת, אולם רבי צדוק החל לשואלו: כמה פעמים מוזכר אמורא פלוני במסכת... כי אחז שבלי ידיעה כזו אי"ז סיום וסעודת מצוה!

וסיים רבינו זצ"ל: נו זו היתה דרגה מיוחדת שלו, אך עכ"פ ללמוד בלי להבין, הרי מבואר במגן אברהם (עי' במשנה ברורה סי' נ סק"ב) שאי"ז לימוד.^א

ופעם, לשאלת הורה לתלמיד - שלא נמשך ללימוד העיון אלא לבקאות בלבד, מה לא טוב בכך?! הגיב על כך רבינו זצ"ל, בשם החזו"א אומרים שאינו מבין מדוע יהיה אסור לימוד כזה בתשעה באב...

ומענין לענין - סיפר תלמיד:

נער צעיר הייתי - אינני בטוח שכבר הייתי בשיעור ג', אולי עדיין בשיעור ב' - כשמורינו הגר"צ זצ"ל תפס אותי פעם באמצע סדר חזרה, ליד הבימה,

---

^א [מן הענין לציין, שגם בלימוד משניות לעילוי נשמה (ביארציי"ט), לא היה ניחא לרבינו זצ"ל שיהא "קריאה" בשטחיות מבלי פירוש והבנה כלל. ופעם אף היה בדעתו רעיון לחיבור על המשניות, ושמח מאד כאשר ראה שכבר הוציאו חיבור שכזה].

והחמיא לי מאוד על כך ששם לב שאני מתעמק ולא שטחי!²

לייקר סברא

מדברי רבינו זצ"ל לתלמידים:

איתא בגמרא (בבא קמא כ' ע"ב) שאמר רב חסדא לרמי בר חמא 'לכי תשמש לי', וצ"ב מדוע?! (ויש ע"ז בהקדמה לשערי יושר).

ויש לבאר שטעמו היה כדי לייקר את הדבר! וע"י שישקיע וישתוקק יותר לשמוע, ידע יותר לייקר ולהעריך.

הגרי"ז לא היה אומר חידוש שהתחדש לו, אם לא הזדמן לפניו מי שידע להתפעל ממנו. ולייקר אותו! (ולכן היה ממתין שהרב שך זצ"ל יבוא).

אכן ידעו לייקר סברא! (הגרי"ז אמר שבצעירותו כשהיה שומע סברא עקומה היה מוכרח להקיא...).

היתה להם חביבות לתורה! וידעו לייקר כל סברא, וכל הבנה בתורה. ואמנם אצלם היה זה מכיון שגם את הקושיה הרגישו 'בנפשם'. ולכן במציאת תירוץ היתה שמחתם כ"כ גדולה!

רבי חיים יכול היה לעמול על סברא שעות! לשקול ולבדוק מכל הש"ס! האם הנוסח כך או כך. וכך ראו אצל בנו הגרי"ז.³

היו אמנם גישות אחרות, שלא הלכו בדרך זו של התעמקות כ"כ הרבה בסברא.

החזו"א פעם התבטא בהערצה על א' מהגדולים, אף שהיתה דרכו בלימוד שונה לגמרי, כיון שאצלו כל התורה כולה מונחת בראשו כמונח בקופסא!

² [ואגב הוא מוסיף: ה"מחמאה" לא היתה במשפט קצר - כמנהג העולם - אלא לעומק, ובמשך כמה דקות, זכורני שיצאתי אז המאושר באדם...].

³ מענין לענין - פעם בעת שביאר רבינו זצ"ל לתלמידים את דברי הגר"ח בטעמה של חזקה ג"פ שור המועד וכו', שכאשר ישנם ג' קושיות אומרים תירוץ אחד. הוסיף: כשבחור מאחר פעם ראשונה ופעם שניה, עוד ניתן לתרוץ זאת, אך כשמאחר עוד פעם ועוד פעם ועוד פעם...

ולכן בכל שאלה שנשאל, אף שהמו"מ בדרך אחרת, אבל הפסק שפוסק זהו פסק מראש של 'כל התורה כולה'! מבהיל על הרעיון!
ידועה גם העובדה מרבי חיים מבריסק, שהיה שולח את שאלותיו בהלכה לא' הגדולים זצ"ל, באופן כזה שיודיע לו רק את הפסק, בלי המו"מ!

"לא נשתבחו אלא בסברא ישרה"

ועוד מדברי הדרכה לתלמידים:

איתא במכתב הגר"ח מוולאז'ין (לנכדו), ש"כל גדולי הראשונים והאחרונים ז"ל לא נשתבחו אלא בסברא ישרה! וכל הישר בסברא גדול מחבירו". כך לשונו של רבי חיים וואלוז'ינר.

רבי חיים עצמו יכל להבחין גם בין הראשונים מי יותר גדול ממי. לנו כמובן זה לא שייך, אנחנו לא יכולים למדוד בין ראשון לראשון, אבל אנחנו כן יכולים וצריכים לדעת, שעלינו לגשת אל הראשונים בסברא ישרה, לא עם סברות הפורחות באויר.

הראשונים יכלו להגיד חידושים, אנחנו הלואי שנבין את הראשונים. יהיה לנו מכך הרבה... לנו עיקר העבודה צריכה להיות להבין את דבריהם.

והיום נתהפכו היוצרות. ואוי לנו שנתהפכו היוצרות. אני יודע ושומע הרבה שמתחילים את הסוגיא ומיד מחפשים איך אפשר להגיד 'תורה'. זה לא נקרא לימוד. לימוד זהו קודם לדעת את הגמרא עם הראשונים. אמנם אי אפשר ללמוד את כל הראשונים, זה כמעט לא שייך במציאות, אך כל אחד צריך שיהיה לו אחד או שניים מהראשונים שילמד אותם.

והיום יש שאומרים כל מיני סברות בראשונים... סברות הפורחות באויר. ולא זה צורת לימוד. זה לא לימוד. אם לא מבינים את הראשונים - נשארים בקושיא, אין איסור להישאר בקושיא. זו צורת לימוד אחרת לגמרי!

והנה יש הרבה, ובפרט אלו שאוהבים להסתכל בהרבה ספרים, שאת הגמרא רש"י ותוס' הם לומדים טוב, אבל את הראשונים הם עוברים ברפרוף. לא זהו לימוד התורה. צריך לדעת שכל ראשון וראשון זה עולם משלו, וצריך לדייק

סח. _____ ◇ תורה ודעת

בכל מילה ומילה, מה הקושיא ומה התירוץ, בכל מילה ומילה! כמו שלומדים רש"י - כך צריך ללמוד את הראשונים.

- - - צריך לבחור לעצמו את א' מהראשונים, מה שקרוב ללבו. לרוב הציבור הר"ן יותר קל, והרשב"א יותר קל, הרמב"ן זה כבר קשה, הוא מקצר מאוד וצריך הרבה להתעמק בדבריו. אך מי שיש לו גישמעא'ק בזה זהו 'מבהיל על הרעיון', אבל צריך לעבוד ע"ז הרבה.

להסתכל בספרים זהו כשיש קושיא או מחפשים, אבל ללמוד כסדר - צריך שיהיה לו אחד או שנים מהראשונים, לא יותר מזה¹ - - -

ומענין לענין - כך העיד ברבינו, 'בלחט'א הגאון רבי משה דוד ליפקוביץ שליט"א: היתה לו אהבה מיוחדת להתייגע על חידושי הרמב"ן. הוא עמד על כל קוץ וקוץ שבדבריו בעומק הסוגיות, שהם כידוע מן הקשים שבין רבותינו הראשונים. והוא הקיז חלבו ודמו בעמלו להבינם ולהבהירם לתלמידים.

ואף רבינו זצ"ל בעצמו התבטא ואמר, שאברכים (בוגרי הישיבה) אומרים לו שבזכותו יודעים איך לקרוא רמב"ן. ופעם אמר לצלם לכל התלמידים דף ברמב"ן בבבא בתרא, וקרא עם כולם את הרמב"ן מילה במילה.

לפי שורש נשמה...

ומענין לענין - היה רבינו זצ"ל מספר:

סיפר לי אדם נאמן מאוד, שהוא שאל את החזו"א איזה 'אחרון' ללמוד? והחזו"א אמר לו שיקח 'קצות' ו'נתיבות' ורעק"א וחת"ס סופר, ויבחר דרך

---

¹ והוסיף רבינו זצ"ל: ואם תעינו קצת ברעק"א ובקצות, נראה שאף לא תמיד עיינו ב'שיטה מקובצת', כפה"נ הסיבה מפני שמרוכז בדבריו כמה וכמה ראשונים יחד, והם לא למדו כך. בודאי שאת הראשונים הם למדו ללא גבול, אך בהרבה מקומות הם מביאים מעצמם דברים שיש בשיטה, וניכר שהם לא ראו שם את השיטה. [וראה הדרכות בענין זה בדברי מרן הסטייפלר זצ"ל בחיי עולם ח"ב ריש פרק יא].

אחת מהם. ושאל את החזו"א כיצד אדע איזה לבחור? והחזו"א ענה: זה כבר תלוי בשורש נשמה של כל או"א... שאל שוב: מנין אדע שורש נשמתי?... ענה לו החזו"א: תעסוק בכל הארבע, והספר שתרגיש שאתה נמשך אליו, סימן שזהו השורש נשמה שלך... ובדרך זו תלך.

פעם היו מספיקים יותר!

שח רבינו זצ"ל:

היום כבר ב'ישיבות קטנות', הפיתוח בהבנה הרבה יותר ממה שהיה לפני שלוש שנים. אמנם אינני יודע אם תמיד זו מעלה, אולי היה יותר טוב שקודם ידעו 'נשים נזיקין'. אך מ"מ אי"ז מעשי לשנות את הדור... [עוד אמר: מחמת שבתלמודי התורה התחילו להחדיר לילדים דברי המפרשים, קודם הזמן, הראש מתעקם... וכשעולים לישיבה קטנה כבר מתעקם יותר...].

וסיפר עוד, את ששמע מפי מרן הגר"ש רוזובסקי זצ"ל. שבשנותיו הראשונות בישיבת פוניבז', היה מספיק סכום דפים רבים בכל זמן, (היה אומר בשיעור את הגפ"ת עם מהרש"א ומהר"ם פני יהושע ו'קצות', וכאן הערה ושם הערה), ואמר לו שאז עלו בלימוד יותר! ורוב הת"ח שהוציא היו מאותם השנים שבהם הספיקו הרבה. וביאר לו, שמאז שמספר הבחורים בשיעור גדל מאוד, א"א היה להחזיק כך את המתח בשיעור ולרכז את כולם, ויפסידו את התועלת, ולכן שינה את השיעור לקצב איטי יותר ובצורת "שטיקל תורה" וכו'.

עוד אמר רבינו זצ"ל, כיום נהייתה בעיה. פעם היה יוצא מהשיעורים הרבה. אך כיום מי שמשקיע רק בעיון, אינו זוכר הרבה... (נשאר לו ביד דפים בודדים... ו'קצות' כאן וכאן...), ומאידך מי שמשקיע רק בבקאות, נשאר חלש מאוד בעיון! הלכו בקיצוניות לשני הצדדים.

וכך היה חוזר ומתריע, אודות הצורך הנחוץ שעם כל לימוד העיון, הרי

ע _____ ◇ תורה ודעת

שמאידך לא להזניח את השינון והחזרות!^ה

"צריך גם ידיעת התורה!" "פעם היו צוחקים ממני שבא לומר סברא בלי לדעת ש"ס..."

זה עולם אחר!

- - - כשיודעים את המסכת גפ"ת, זה אדם אחר, ועולם אחר! ותמיד ידעו שצריך לחזור ועוד פעם לחזור! ראשי הישיבות של פעם ידעו את כל התורה כולה!...

- - - תדעו, בחור שיודע מסכתא שלמה, הוא במדרגה אחרת. בכל הבחינות! אם הייתם שומעים כמה ראש הישיבה זצ"ל היה מפליג בזה, א"א לתאר. היו אברכים ת"ח שהציעו להם משרות, ורה"י זצ"ל לא נתן, ואמר: יש לך תפקיד קודם לדעת ש"ס...

והיה רבינו זצ"ל אומר לבחורים: כדאי לכם לפעמים לפתוח תשובת 'חת"ם סופר'. לא צריך להכנס להבנת הענין, מספיק רק לראות את רשימת הגמרות, וההיקף העצום והנורא שיש שם, כדי לקבל בכך מושגים בהיקף ורחבות התורה...

- - - ה'נחלת דוד' מספר בהספדו על רבינו חיים מוולאז'ין, שפעם הוצרך הגר"ח למצוא ראייה לאיזה דין, ועבר במשך ג' ימים על כל הש"ס!...

---

^ה וסיפר רבינו זצ"ל: זכורני יהודי זקן א' שעוד למד בישיבות בדור הקודם שלפני השואה, אך לעת זקנותו עסק בהבלים... שאלתי אותו על כך, והוא ענה לי: לא התרגלתי לחזור... ולא התרגלתי לגישמא'ק בלימוד גמרא רש"י תוס'! ואילו ללימוד בעיון כבר אין לי כוחות היום. אז אין לי מה לעשות!...! (כמה חבל!...!).

פרק ד

ללמד - השיעור

ספר מוסר לראות למה אפשר להגיע...

סיפר הגאון רבי יוסף וינברגר שליט"א, בעצרת לזכרו של רבינו זצ"ל:

"זכורני בשעתו, מעט אחרי שסיימתי את שיעור ג', אמרתי אז לרבינו זצ"ל, שבשבילי פרק מרובה [שלמדנו בשיעור ג' בזמן הקיץ] הרי שמעבר לזה שזה פרק בגמרא, זה גם 'ספר מוסר' לראות למה אפשר להגיע. מה אני צריך לדרוש מעצמי..."

לראות כיצד דקדק בפשט ובמילים, ובחשבון. ללמוד פשט עד הסוף. זה היה 'סדר מוסר' כיצד צריך ללמוד. מלבד החידושים, הרי שלימד אותנו כיצד כשבאים ללמוד צריך לדקדק הדק היטב ולא לסטות, בישרות, בהבנה, ובחשבון עד הסוף.

הדקדוק וההגדרות

וכך מתארים תלמידים את דרכו של רבינו זצ"ל בשיעור:

היה מתמקד תמיד בנקודת הסוגיא עצמה. בכל רשב"ם ובכל תוס' היה טורח לבאר מה הנקודה היסודית של הענין, כשהוא מעמיד את הדברים בבהירות ובהעמקה. והיה אוהב "לחפור" בזה, ולהעמיד שיהיו הדברים ברורים.

היה מביא בעיקר מגדולי האחרונים, כמו ה'קצות החושן' ה'נתיבות המשפט' והגרעק"א. אך היה מביא ג"כ עיקרי הדברים של רבותינו ראשי הישיבות.

בשיעורי עיון הורגש תמיד הענין לדייק בדברי הרש"י והראשונים, בכל תיבה ותיבה, כמרגלא בפומיה שעיקר דרך הלימוד של עולם הישיבות, הוא בדיוק המילות והגדרת הדבר - - -

ומענין לענין - בענין שיטת ה"דיוקים" (בלשונות רש"י וכדו') שהיו שאחזו בה, ומאידך היו שביקרו דרך זו - ביאר רבינו זצ"ל שהביקורת לא היתה על עצם הענין, אלא על המסקנות וה"חידושים" שבונים על כך. ואמר רבינו זצ"ל שהוא נוהג בדרך האמצע.

בהירות עריבות, ישרות

וכך מתאר תלמיד (מהשנים האחרונות):

- - - צורת השיעור היתה בכובד ראש ורצינות מופלאה. רבינו זצ"ל היה קורא את הגמרא, רש"י ותוספות, ולאחר מכן היה מביא את דברי הראשונים בבהירות ועריבות, בישרות וסדר שלא יתואר עלי גליון. וכך היה ממשיך ובונה את יסודות הריי"ד הישיבתי, מושגי היסוד שעליהם בנוי הלומדו', ובחלק זה היה משקיע את רוב הזמן. להעמיד ברור את היסודות, להקנות מושגי יסוד בחקירות הישיבתיות ובנידוני האחרונים^{*}.

במהלך השיעור היה נעמד בד"כ על הנידון הראשי בסוגיא, וחשבון דברי הראשונים, כאמור, אך גם במושגים נוספים בהם היה נפגש במהלך השיעור, ואפילו דברים הנוגעים להבנת חלק שאינו מעיקרי הסוגיא, היה פורש את הנידון כשמלה מתחילתו ועד סופו. בכך יצאו הבחורים עם יסודות אלו לקנותם קניני נצח.

ועוד מהתיאורים אודות שיעורי רבינו זצ"ל:

הבהירות בשיעוריו היו לשם דבר. שיטתו המהותית היתה לא לסבך ולא להסתבך. שהבהירות תהיה עד הסוף. שהתלמידים יקלטו בסוף השיעור, מה העלו ומה התחדש. ויחד עם זאת, לימד להתקדם ולהמשיך הלאה.

להפריד בין מה שברור, לבין ההבנה של הקושיות שאינן בהירות. להשאר

---

^{*} [במקומות הנצרכים, אף היה רבינו זצ"ל מרחיב לבאר לתלמידים, את דרכי העולם הנהוגים כיום באופני המסחר, המטבע וכדו'].

ללמד – השיעור ◇ עג

עם 'ראש ישר'. עם בהירות. וגם אם יש קושיה, עדיף להשאר בקושיה.

ועוד מדברי תלמיד:

דרכו של רבינו זצ"ל בשיעורים היתה, לאחר שהיה עוסק באיזה ענין בהרחבה, היה מקשה בסברא, ונשאר בקושיא! [ואף כשניסו לתרץ בכה וכה, לא קיבל את הדברים]. וזוכרני שהלימוד-והמסר מכך היה "חזק"!

"היה זה כל כך מתוק לשמוע..."

סיפר גיסו של רבינו, יבלחט"א הגאון רבי אליהו דוד רייכמן שליט"א:

זכורני פעם, לפני שנים רבות, שנזקקתי לטובה מסויימת ממנו, נסעתי לבני ברק ובאתי לישיבת 'בית דוד' כדי לפוגשו. כשהגעתי, בעודי בקומה הראשונה, אני שומע מהקומה השניה שהוא מתחיל את השיעור. היה זה כל כך מתוק לשמוע, זה היה שיעור על 'אשו משום חיציו', ופשוט נשביתי בקסם שלו. וכך עמדתי בחוץ במשך שעה וחצי והקשבתי לשיעור...

"בברע"ן ובחיות"

ותיאורים נוספים של תלמידים (בשנים המאוחרות):

השיעורים לא ישכחו לדורות. הלימוד לדרך הישרות, ולהבנה העמוקה בסוגיות הש"ס, אשר היו תמיד מלאים בחיות ואש להבה, ובשמחת התורה שלא יכולה להשכח - - -

- - - ים הנתינה שראש הישיבה זצ"ל השפיע על כל או"א מהתלמידים, היה מפליא! ההשקעה העצומה בשיעורים, ללבן כל תיבה בגמ' ובראשונים עד קצה גבול היכולת, בהסברה רהוטה וחדה, באהבת תורה יוקדת, ובשמחת התורה, בברע"ן ובחיות, כאילו שזוהי הפעם הראשונה שראש הישיבה מלמד סוגיא זו...

עד _____ ◇ תורה ודעת

ההספק

כפי שהובא לעיל, הרי שמרן הרב שך זצ"ל הורה להספיק בשיעורי העיון הרבה².

ובך מתאר תלמיד:

באופן מעורר השתאות היה אווז בשני הקצוות, כאשר עם כל ההתעמקות בדברי הראשונים והאחרונים בסוגיא, היה גם מזדרז ומתקדם בהספק, והיה מספיק סכום דפים ניכר במהלך הזמן - - -

ותלמיד נוסף מפרט: היה מספיק בשיעורים הרבה דפים, ולדוגמא, לפני כעשור, כאשר למדו בישיבה מסכת בבא בתרא פרק 'חזקת הבתים', במשך זמן אלול וזמן חורף (שנה מעוברת) הספיק עד לדף נ"ז - קרוב לשלושים דף! (והיינו שההספק היה בערך דף לשבוע).

להעמיק ולעמול בהבנה

אירע פעם בחליו בשנה האחרונה, כאשר לאחר שעבר טיפול רפואי מפרך, הגיע רבינו זצ"ל לישיבה למסור שיעור, והשיעור היה בדרך פלפול בתורתם של גדולי האחרונים. לאחר השיעור אמר לתלמידים, כי מסר להם שיעור כזה שלא כהרגילו, מכיון שלא היו לו מספיק כוחות להכין שיעור רגיל.

והוסיף ואמר, שעל אף שבחורים לפעמים חפצים יותר בשיעורים כאלו, אך בשביל הישרות הרי שיש להעמיק ולעמול בהבנת דברי הגמרא והראשונים!

זה לא אמת!

מענין לענין - שח רבינו זצ"ל:

מסופר מרבי חיים מבריסק שנשאל עצה והדרכה למסירת שיעורים, ואמר:

---

² סיפר תלמיד: רבינו זצ"ל אמר שהרב שך זיע"א אמר לו לא לומר רמב"ם בישיבה... [והוסיף שהוא יכול היה לומר הרבה יותר היקף ועמקות, אלא שבישיבה קטנה צריך לעמול על הפשט].

ללמד – השיעור ◇ _____ עה

אירע שהיה לי שיעור מוכן, "מרפסן איגרי", אולם בדרכי לישיבה התעוררה לי "פירכא". הייתי יכול לתרץ זאת, אבל ידעתי שזה לא אמת! ולא אמרתי את השיעור!...

שח יבלחט"א הגאון רבי מאיר הייזלר שליט"א, את העובדא דלהלן אודות מרן הגרא"מ שך זצ"ל עם רבינו זצ"ל בצעירותו:

כשהגעתי לישיבה בשנת תשי"ח, הוא היה בחור צעיר, ולמדו מסכת גיטין, היה שיעור של ראש הישיבה הרב שך ע"ה, ובאמצע השיעור הוא אמר לרב שך שבתוס' מסויים לא נראה כך, הרב שך חשב וחשב ולבסוף אמר הוא צודק, והפסיק את השיעור. אחרי השיעור הרב שך אמר: יכולתי לדחות אותו אבל צריך להיות אמיתי והוא צודק!...

[והוסיף הגר"מ שליט"א: אצלי זה היה חידוש - בחור צעיר מפסיק את הרב שך באמצע שיעור בהתחלת גיטין, חשבתי שהבחור הזה אחר השיעור יתנשא... אבל לא. כמו היה אחד מן החבורה, לא עשה מזה ענין כלל. הוא הלך והתפלל מעריב כאילו שלא היה כלום. כל אחד מבין שזה לא פשוט...].

גם כשאין 'פרי מגדים'...

בדבריו לתלמידים באופן החזרה על השיעור, אמר רבינו זצ"ל:

אינני רוצה שסתם תחזרו על מה שמדברים בשיעור. לא את זה אני צריך. אני רוצה שתתרגלו לחשוב, שתתרגלו להבין. אם יש לאחד קושיא, יש לו סברא לא כמו שאני אומר, אז צריך להגיד זאת. אדרבה ואדרבה. זה עיקר המעלה של הלימוד, להיות 'חי נושא את עצמו'. מי שרק חוזר על מה שאמרו 'כסומא בארובה', אז אם לא אמרו, הוא לא יודע. ולא זו התכלית. התכלית היא להתרגל לחשוב, ולפתח את המחשבה. זוהי עבודה לא קלה. אבל את זה אני רוצה מכם, שתבינו.

ישיבת חכמי לובלין, היתה כידוע ישיבה חסידית, והיה שם בחור אחד מעיין גדול שקראו לו "ליטוואק" ... (ליטאי), כיון שהיה מעיין גדול. ופעם היתה שאלה, והנה א' מהבחורים החסידיים שהיה בקי שאין לשער, בלי גבול וחקר,

עו _____ ◇ תורה ודעת

אמר: זה 'פרי מגדים' מפורש... ואכן הוא פתח והראה בדיוק את השאלה הזאת מפורשת בפמ"ג. ואילו הבחור הליטוואק לא היה בקי גדול, אך התחיל ללמוד ולברר את הענין, ויצא לו לבד הפסק כמו הפמ"ג... מי א"כ יותר חשוב? מצד אחד, הבקי הרי יודע הכל, ואילו הליטוואק לא ידע. אך האמת היא שהחסיד ידע רק אם יש פמ"ג, ואילו הליטוואק גם במקום שאין פמ"ג יוכל לענות!...

ובענינינו, כל המעלה בלימוד, זהו להיות 'חי נושא את עצמו'. לא לחזור ולהסכים סתם עם מה שאומרים. אלא לחיות, ולהבין. ומי שרק חוזר על מה שאמרו, אזי אם לא אמרו, הוא לא ידע, (כשאין פמ"ג הוא לא ידע...).

כבוד רבוינו

שח תלמיד:

לא פחות מאשר לימד רבינו זצ"ל מה ללמוד, לימד איך צריך ללמוד... לא אוכל לשכוח את השיעור, בו העליתי סברא בשם א' מראשי הישיבות זצ"ל, אולם רבינו זצ"ל הגיב על כך שזו סברא מחודשת, ("היו לו סברות מחודשות"). אלא שלאחר שהיה נראה לו שהיה בזה איזה זלזול מועט בכבודו, חזר ודיבר לתלמידים במשך כחצי שעה, בשבחו של אותו גאון צוק"ל. "והלימוד הזה נחרט לי בעצמות"...

פרק ה

והעמידו תלמידים

האחריות!

מתוך דברי רבינו זצ"ל בכנס למלמדים:

כאשר קצת חושבים, אז הלא זהו 'מבהיל על הרעיון'!

הקב"ה מוסר בידיו, המלמדים, פקדון, את נשמות ישראל! אנחנו מקבלים פקדונות שמכל או"א ידרשו אם הוא לא היה ח"ו 'שולח יד בפקדון'. האם עשה מה שהיה צריך לעשות, ומה שיכול היה לעשות.

וכשבנ"א חושב ע"ז שנתנו לו תפקיד כזה נעלה להיות שומר נשמות ישראל, זהו הלא תפקיד שאין למעלה ממנו. ולזכות למלאות את מלוא התפקיד, ולהחזיר את הפקדון כראוי, זהו דבר שדורש הרבה מחשבה!!

ואין ספק שהרבה הרבה ילדים היו להם נזקים גדולים, מכל מיני הנהגות של מלמדים, ומכל מיני הנהגות של מגידי שיעורים! זה מבהיל על הרעיון הסיפורים שבאים. (ולדאבוני אני נפגש בזה).

לפעמים זוכים ובונים נשמות לכל החיים. אך מאידך לפעמים ר"ל הורסים נשמות לכל החיים.

ויש עלינו אחריות! ואם לא מילאו את התפקיד ויצא מכך קלקול, זה הלא 'דמו ודם זרעיותיו' של אותו התלמיד.

אה! כל הנזקים מחמת המלמד שהזיק לו.

אומרים מהסבא מנובהרדוק זצ"ל שאמר פעם, שמי יודע אם לטרוצקי לא היה מלמד שגרם לו להתמרמר וללכת לכיוון הרע, ונמצא שמחמתו עי"ז מליוני אנשים יצאו לשמד... רח"ל.

וכמובן, 'מדה טובה מרובה', וכשבונים ילד, והועילו לילד, אז זו זכיה לכל הדורות עד נצח!

ע"ח. _____ ◇ תורה ודעת

לדרוש מעצמם!

דרכו של רבינו זצ"ל היתה לדרוש מהתלמידים למצוא בתוכם-ובעצמם את הדרכים כיצד להתעלות ולהתרומם יותר. וכאילו בלי הדרכה מפורשת, אלא על ידי שהיה מראה להם איך הם יכולים לדרוש מעצמם ולהגיע ליותר!

והיה שוקל ומחשב רבות, ואף טורח מאחורי הקלעים, כיצד הדרך להביא את הבחור לדרוש מעצמו. כי דוקא כך יתעלה יותר. [ולפעמים אף נתן לבחור אפשרות חריגה, בתוך המסגרת, כאשר זה היה הדבר הנכון והנצרך לו].

להעריך את ההתקדמות!

והיה רבינו זצ"ל עוקב ושמח להווכח - גם ע"י המבחנים שערך - בהתעלות והתקדמות התלמידים, ואף מביע ומעוררם להעריך ולהוקיר זאת.

ובשיחה לתלמידים - לאחר מבחן, אמר:

- - - באמת ישנו 'מעשה שטן' גדול, שישנם - בפרט אלו שעמלים - שאכן זכו והשתנו בצורה מופלאה, והתעלו כל כך בלימוד, עד שקשה להכיר אותם! ואינני רואה שהם מרגישים זאת! ...

ואמנם פעמים שהאדם עצמו לא מרגיש כ"כ שינוי, כי זהו בתהליך איטי, אך מבחון רואים עליהם את השינוי, וכיצד הם נהיו ממש כ'בריה חדשה' בתורה ובהבנת התורה.

וצריך לדעת להוקיר ולהעריך, ולהרגיש שצריך להודות על זה! - - -

וכך גם במשאו האחרון במסיבת חנוכה תש"פ - בעצם ימי מחלתו ומתוך חולשתו - פתח את דבריו:

"ברוך ה', הבחורים עלו בלימוד! אין אני מספיק להודות להקב"ה על חסדו הגדול! השמחה שהיתה לי לראות במשך היום כמה שבחורים עלו בלימוד. אינני יודע אם הבחורים עצמם יודעים להעריך כמה הם עלו. ממש פלאי

והעמידו תלמידים < _____ עט

פלאים. דיברו כמו למדנים אמיתיים. התפעלתי מאד מאד. שהקב"ה יעזור
הלאה" - - -

מילה טובה!

מתוך דברי רבינו זצ"ל בכנס מלמדים:

- - - אני יכול לומר לכם מהנסיון שלי. שלא נחשוב שתלמידים טובים אינם
צריכים מילה טובה. כל אחד צריך מילה טובה!

כשסיימו מבחן, צריך לומר מילה טובה שהצליח, וגם תלמיד שלא הצליח,
אך הוא עבד, אז אומרים לו "מגיע לך שבח על מה שעבדת יפה". בעז"ה עוד
תשיג. אם עובדים משיגים.

וגם לתלמיד נחשל יותר, ג"כ תמיד אפשר למצוא מילה שתתן לו חיות.
ובמקום שיצא עם פנים נפולות שיצא עם פנים קצת שמחות.

וזו עבודת הקודש שלנו!

העבודת הקודש היא לא ליהנות מההשגים של הטובים, ודאי צריך גם
ליהנות מכך, אבל לא זו העבודת הקודש העיקרית, אלא לעזור לאלו שצריכים
את העזרה שלנו. שזה בעצם דבר 'שהנשמה תלויה בו'.

הנשמה שלהם תלויה במילים הטובות שישמעו.

אפילו בשביל יחיד!

וכך עם כל "ריבוי גבולו בתלמידים", ידע רבינו זצ"ל שלא לוותר ולא
להזניח את האחריות וההשקעה, האכפתיות והטיפול, גם מבנייתם של
"יחידים" ממש!

עובדא הוה, שבאו לפניו על בחור שלא הכירו, שאינו מוצא טעם בלימוד.
רבינו זצ"ל סבר שכאשר יזכה לסברא והבנה כראוי, יקבל 'גישמאק' בלימוד.
והוא לקח זאת על עצמו, ותקופה ארוכה ישב ולמד עמו את הגמרא בבהירות,

פ _____ ◇ תורה ודעת

בין הסדרים ובערב. כדי שהבחור יחוש במתיקות הלמוד וחשקת התורה תכנס בלבו!...

סיפר תלמיד:

נער צעיר הייתי בישיבת 'בית דוד' בשיעור ב', כאשר באותה השנה לא היה לי חברותא לסדר ליל חג השבועות. בצערי חישבתי מרוב בושה שלא לבוא לישיבה... אבי שיחי', שרבינו ראש הישיבה זצ"ל הכירו עוד מצעירותו, אמר לי: אתקשר לראש הישיבה שיסדר לך חברותא... לא תליתי הרבה תקוות ("הרי הראש ישיבה בכלל עדיין לא מכיר אותי"), אך באתי כמובן לישיבה. ומה השתוממתי כאשר רבינו זצ"ל ניגש אלי בעצמו, לעיני כולם, כשהוא מאיר פניו וקורא לי לבוא עם הגמרא, לחדרו הפרטי, שם ישב ולמד עמי עד עלות השחר...

וכך כתב א' מגדולי התורה זצ"ל במכתב בקשה לרבינו - אודות בנו העולה לשיעורו של רבינו זצ"ל:

"...העיקר צריך הוא להחום היוקד מלבו הטהור של הדר"ג שליט"א, ולסדר לו חברותות מתאימות, ושיהי' להדר"ג קשר הדוק עמו..."

בהמחשה...

סיפר תלמיד:

בזכרוני, כיצד בעת שלמדנו בשיעור את התוס' בבבא בתרא דף לז המחשבים את השיעור הנצרך בין האילנות בשיעורים מסויימים, היה בחור שבזמן השיעור התקשה בהבנת וחשבון הדברים, ולאחר השיעור קראו רבינו זצ"ל לחדרו, ולהמחשת הדברים הוציא מתוך שקית מלוא חופנים מטבעות, והחל לסדרם על שולחנו להדגמת הענין, משל כל מטבע הוא אילן, וכך עמד שעה ארוכה והסביר בטוב טעם את חשבון הפשט בתוס'...

לדאוג ל"חכם אחד"!

מרבה היה רבינו זצ"ל להביא את מאמר החכם "מוטב שיאבדו אלף שוטים

והעמידו תלמידים > _____ פא

ואל יאבד חכם אחד! (עי' בהקדמת הרמב"ם למו"נ). מדוע?! כי מה שחכם אחד יכול לפעול, לא יוכלו אלף שוטים לפעול!^א

והסמיק לכך את דברי הרמב"ם בהקדמה לפיהמ"ש, שמאריך על כך שאנו רואים "שהאיש החכם המואס בעולם, הוא יחיד בין רבים, לא ימצא אלא באחד בדור מהדורות..." ז"א שאפילו לא בכל דור יש כאלו צדיקים, לפעמים פעם אחת בכמה דורות. מבהיל על הרעיון. [והרמב"ם מאריך לבאר זאת, וכמ"ש "כל העולם לא נברא אלא לצוות לזה"].

- - - ומי שיודע היטב את סדר השתלשלות הדורות, יודע שזה היה א' מהיסודות של רבי ישראל סלנטר, שתשתית הישיבות זה לדאוג לחכם אחד! זה עיקר התכלית. כל הבריאה היא בשביל אותו "צדיק יסוד עולם"!

(ופעם התבטא: כעת ברצוני לדבר דברים שזה שייך ל"חכם אחד" ... - כמה כאלו יש כאן, אינני יודע להגיד בדיוק...).

עיקר התפקיד!

מתוך פרקי חינוך מכת"י רבינו זצ"ל:

- - - בוודאי שלמלמד - התלמיד הכי נוח והכי אהוב הוא התלמיד הטוב והשקט. אך עליו לדעת שלא רק את זה הועיד הבורא עולם לתפקידו. גם לתלמידים הבעייתיים הועיד הקב"ה את תפקידו של המלמד, לחנכם לאוהבם, ומתוך אהבה ומחשבה איך עוזרים להם להתגבר ולהתעלות זהו תפקידו. ואולי זהו עיקר תפקידו!

וכך גם החלשים, גם עליהם הועיד הקב"ה את תפקידו על המחנך. ועל המחנך לחנכם באהבה ולהעלותם כאו"א.

והמחנך גם צריך להאמין שהכל ב'השגחה פרטית'! על כל תלמיד שילמד אצלו. על כל התלמידים הועידה ההשגחה את תפקידו לחנכם לתורה ומצוות.

---

^א וכך גם מצוי היה אצל רבינו זצ"ל לשבח בחור "בעל כשרון" - על כשרונותיו. [אשר יסייעו לעתידו לגדול].

באיזו כיתה נהרס...

ומענין לענין – שח רבינו זצ"ל:

אמר לי פעם מג"ש בישיבה קטנה: כל ילד שמגיע אלי לשיעור, והילד הזה סובל מבעיות, יודע אני להבחין באיזו כיתה בחיידר היה לו רב'ה שהרס אותו! ...

וזה דבר נכון! זה ברור. אין דבר שנמחק בחיי הילד! (אמנם אינני בטוח שאכן ההוא היה כזה 'מבין', אך ברור שהדבר בעצמו נכון!).

ז"א כי ילד שהיתה לו אפילו גננת או רב'ה שהרס אותו בילדות, והרי אז הוא תחילת כל הבנין שלו, אז כל הבנין יוצא מעוות. כיון שביסוד הרסו לו משהו. ואפילו שכבר אינו במודע אצלו, וכמובא במכתבים מרבי ישראל על ההשפעה העצומה של ה'תת מודע' שבאדם.

"לא להכניס את ה'מדות'!..."

ועוד מתוך דברים ופרקי חינוך בכת"י רבינו זצ"ל:

לפעמים יש תלמיד מחוצף, שהמלמד נפגע ממנו, ומרגיש אתו כמו ב'מלחמה' ר"ל...

זה הלא נורא ואיום!

הרי הדבר הראשון הוא שלא להכניס את ה'מדות' בתוך החינוך!

והרי אדרבה, להיפך! תחשוב מדוע הוא התחצף? ! אולי כאב לו משהו! (ובכלל, וכי ילד מתכוין משהו אישי נגד הרב'ה? הרי בד"כ זו סתם מין תגובה כזו של ילד).

ובכלל, האם אלו כוחות שוים? ! האם באופן כזה לא ירסק המחנך את התלמיד, ויפגע בו קשות? ! וכי יש הצדקה לכך? !

הרי הקב"ה נתן לך תפקיד לחנך את הילד, תתגבר ותמלא אצלך אהבה להדריכו בדרך הישרה, לדבר אתו ביחידות, ולהסביר עוד פעם ועוד פעם, בנועם ומתיקות, האם אין זה תפקידך? !

מסופר מרבי שמואל הנגיד, שהיה משנה למלך, ופעם בעת הליכתו עם

והעמידו תלמידים > _____ פג

המלך, יצא ערבי א' וקילל וגידף אותו. והמלך כעס ואמר לרבי שמואל לחתוך את לשונו. רבי שמואל בחכמתו חקר אודותיו, ונודע לו שהוא מר נפש עני ואביון, מיד החל לשלוח לו נדבה הגונה, ובזה הפכו להיות מעריצו. לאחר זמן עבר שוב עם המלך באותו מקום, אולם הפעם יצא אותו הערבי והשתחוה לו וכיבדו מאוד, המלך תמה: הרי אמרתי לך לחתוך את לשונו? ! ענה לו רבי שמואל: חתכתי את לשונו הרעה ושמתי לו במקומה לשון טובה ונקיה...

וכך גם בענינינו. לפגוע בילד, אין זה חינוך. זה ריסוק נשמתו ונפשו.

ויש בידי סיפורים נוראים על כך !

לא מתוך כעס!

ובדבריו בפני מלמדים, שח רבינו זצ"ל:

זכורני שכשהתחלתי להגיד שיעור, ניגש אלי אברך א' ואמר לי: ברצוני לתת לך עצה טובה, שאף פעם אל תגיב כשאתה כועס ! אף פעם !

מדוע? ! כיון שכאשר בנ"א כועס הוא מדבר בלי משקל, הן בבית, והן בישיבה. - גם בבית לפעמים מגיבים במילים חריפות, ולא באמת מתכונים, אך זוהי לפעמים פגיעה לאורך שנים ! ואלו מילים שבעצם היו מיותרות לחלוטין². וגם בישיבה אם מדברים מתוך כעס אפשר להרוס בחורים 'לעולם ועד'.

ואספר מתוך הנסיון מהשטח. היה פעם תלמיד שהתחצף בשעת השיעור באופן נורא, ובאופן טבעי הייתי צריך לתת לו 'מנה אחת אפיים', אך אמרתי לעצמי: אסור להגיב כשכועסים... אחרי השיעור סידרתי לעצמי את המילים מה הייתי אומר לו אם הייתי מגיב עכשיו, אך הרגשתי שעדיין אסור לי לומר זאת מתוך כעס. אחרי כמה ימים שקלתי עוד פעם, והרגשתי שעדיין אני כועס, ואז חשבתי שוב מה היום הייתי אומר לו, ואכן זה כבר היה הרבה פחות חריף מהפעם הראשונה, אך עדיין היו אלו דברים חריפים. וכך השיתי את התגובה שבועיים ימים, עד שהרגשתי שאין לי שום כעס, ואני מדבר עמו בלב שלם ובנפש חפצה !

---

² ולאברך מנכדיו ששאלו - בתקופה האחרונה - איזו 'קבלה' לקבל על עצמו, אמר רבינו זצ"ל: תקבל על עצמך שלא לעשות שום מעשה בלי מחשבה, אפילו בשעת כעס ולחץ ! אל תעשה בפזיזות שום דבר, אלא תמתין עד לאחר שתחשוב !...

פד _____ ◇ תורה ודעת

ומה אכן יצא כשאמרתי לו זאת אחרי השבועיים? ! אמרתי לו את ההערה ב'בדיחותא', והוא הבין אותה טוב מאוד !

והנה אילו הייתי מגיב לו בפעם הראשונה, מה היה קורה? ! הוא היה רק נהפך לשונא גדול (וגם אולי הוא היה צודק...), כי ביישתי אותו ברבים, וזהו דבר הכי גרוע לבחור ! (הרי להלבין פניו ה"ז כאילו שופך דמים, וצריך לכך היתר מיוחד ! ! אפשר להגיד לו כשאחרים לא ישמעו, ואפשר להגיד לו במילים יותר פשוטות, שיבין טוב בעצמו), ואילו אחרי שבועיים כשאמרתי לו הכל כ'מילתא דבדיחותא', הוא הבין טוב מאד וכבר לא חזר ע"ז במשך כל השנה ! (ואף נשאר עמי אח"כ בקשר במשך עשרים שנה !...).

לרפד את הביקורת...

גם הערות לבחורים היה רבינו זצ"ל מעיר בדרכו המיוחדת:

עובדא הוה בבחור ששימש כבעל קורא, שלא הכין את הקריאה כראוי, וגרם לשיבוש הניקוד והטעמים. רבינו זצ"ל קרא לו באופן אישי, ואמר: יש לי קורת רוח מיוחדת כשאני שומע שאתה קורא בתורה, אבל אולי כדאי להכין את הקריאה קצת יותר. (כך "ריפד" את הביקורת במחמאה).

ופעמים רבות שההערה היתה מלווה ב'הומור'. כך היה נוגע בנקודת הענין, ולגופו של דבר, וחשו בעליל שההערה 'ענינית' ולא 'אישית'.

[פעם העיר לתלמיד שאיחר לתפילה: היינו ממתנינים לך, אך עלול היה לעבור זמן ק"ש... או כשראה בחורים משוחחים בנושאים "בינלאומיים", העיר להם בחביבות: אל תשכחו לשלוח את מסקנותיכם לאו"ם... כאשר כמובן עצם ההערה פעלה מיד את מטריתה].

ובשיחה עם תלמיד, בן לגאון שקדן ות"ח עצום, העיר רבינו זצ"ל, כשהוא

---

³ [ופעמים אף שיבח וזירז בחור לעיני כולם - "ב"ה אני שומע עליך הפלא ופלא על ההתמדה שלך..."].

והעמידו תלמידים ◇ פה

מזרזו - כמין תביעה: "אבא שלך הרי יודע ש"ס עם ראשונים!..."

עם זאת, וכמובן, כאשר היה נצרך (במקרים שאירעו), אכן היה רבינו זצ"ל מגיב ומעיר בתוקף, ואף בחומרה רבה ממש!¹

"עם ליצנות אין מה לדבר"

מתוך תיאור של תלמיד את מהלך השיעור אצל רבינו זצ"ל:

ביחס של 'המלכה' מיוחד היה רבינו ראש הישיבה זצ"ל מתייחס במהלך השיעור לבחורים השואלים, ומרחיב בדבריו להשיב בכבוד הראוי.

כשאירע פעם "ליצנות", הרי שתחילה העיר על כך בכבוד, אך כאשר ראה שהדבר ללא הועיל, סגר את הגמרא באומרו: "עם ליצנות אין מה לדבר... תעלו ללמוד בסדר", כשרק לאחר מחצית השעה ירד שוב למסור את המשך השיעור.

תוכחה – "קשות אינם נשמעים"

ומענין לענין - שח רבינו זצ"ל:

בספר "מנחת שמואל" לתלמיד הגר"ח מוולאז'ין איתא: "קיבלתי מרבתי ובפרט מאדמו"ר מוהר"ח מוולאז'ין נ"ע, שבזמן הזה קשות אינם נשמעים ורק בדברים רכים וטובים", וממשיך: "ומי שאין טבעו לדבר רכות ותיכף יכעוס על עושי עול, ובפרט כשלא ישמעו לו, אזי הוא פטור ממצות התוכחה".

זכורני בצעירותי בתל אביב, כשהלכתי בשבת עם אבי זצ"ל מהבית לבית

---

¹ ומענין לענין - סיפר פעם רבינו זצ"ל: ראש הישיבה זצ"ל סיפר לי פעם על הסבא מסלובודקה זצ"ל, שהיה מחנך גדול מאוד, ודיבר עליו בהפלגות נוראות שא"א לתאר, ואמר לי: אספר לך "מעשה רב"!

פעם הסבא הוכיח בחור, וידוע שהיה דרכו שפעמים היה מוכיח והיה יכול אפילו לבייש ברבים! ופעם בייש איזה בחור, והבחור העיז ושאלו: ומה עם 'מלבין פני חבירו' ברבים? ! אולם הסבא גער בו: 'חבירו'? !... (וכי אני חבר שלך? !...). אכן כך הוא כאשר זה בא מאהבת הבריות. והרי הסבא 'מסר את נפשו' למען התלמידים!

פו _____ ◇ תורה ודעת

כנסת הגר"א, ועברנו ברחוב שינקין, ואבי ראה יהודים מעשנים בשבת ר"ל וכדו', וסבר שמוטל עליו חיוב "תוכחה", והיה ניגש לכ"א ומוכיח בצורה רכה, ואכן כמעט כולם הפסיקו, (ואילו אם היה מוכיח בצעקות היו שהיו עושים "בדוקא"...).

[וזכורני גם עובדא אצל ראש הישיבה זצ"ל שרצו להפגין ע"י ביתו של מחלל שבת א', ורה"י זצ"ל שאל האם ניסיתם תחילה לדבר עמו ולהסביר לו? ואכן כך הלכו ועשו].

ברגישות

ובך העידו ברבינו זצ"ל, רבני הישיבה שיבלחט"א:

היתה לרבינו זצ"ל זהירות ורגישות בהנהגה עם הבחורים. וגם כאשר צריך היה להגיב בתקיפות, ג"ז עשה בהתחשבות לפי צורכי הבחור. כך גם כשהיתה לו בקורת קשה על בחור, הרי שבפניו יכול היה לקרבו מאד - ומאידך דואג היה לטיפול בענין בעקיפין.

גם בחור שהיה צורך להרחיקו מהישיבה, [מחמת ההיזק לרבים], הרי שהוא לא ראה בכך סתירה בהמשך הקשר האישי עמו, להזמינו לביתו, ואף ללמוד עמו, ולדאוג לו לצרכיו!

גם בעת המבחנים היה נוהג ברגישות בתלמידים.

זכורני - סיפר תלמיד - כאשר שאל שאלות של 'סברא', הקדים ואמר: אינך חייב לענות, כי זה לא דבר מפורש, אלא תלוי בסברא...

[וכך כשהוזמן לבחון בישיבה אחרת, התלבט האם לשאול שאלות קשות, והר"מ יכוין למי, או לשאול את כולם רק שאלות בפשט].

שמוא תהיה להם חלישות הדעת...

סיפר תלמיד:

זכורני שבת אחת שבני שיעור ג' נסעו להתרשם משיבות גדולות, וביניהם נסע גם הגבאי האחראי על חלוקת העליות. כבר ביום חמישי, החל רבינו זצ"ל

והעמידו תלמידים < פז _____

לתור ולחפש אחר בחור שיהיה אחראי בשבת על כך. הוא החל לברר אצל הבחורים האם בשבת זו יהיו בעיר, ויוכלו למלאות את מקומו של הגבאי הקבוע, אך לא מצא בחור שיטול על עצמו את המשימה.

אלא, שבכל חיפושיו דילג והתעלם מבחור אחד, שדוקא היה מגיע בקביעות לתפילות בשב"ק בישיבה, ואף היה מתאים לתפקיד זה. ורק לאחר שראה שלא עלה בידו למצוא בחור אחר, פנה לאותו בחור, שאכן נענה לבקשתו ונטל ע"ע את המשימה.

ואז ביאר לו רבינו זצ"ל: בעצם כבר מתחילה חשבתי שאתה המתאים לכך, ואף הינך נמצא קבוע בכל שב"ק בתפילות, ומה שחיפשתי תחילה בחורים אחרים, הסיבה היא, כי אתה הרי נכנסת לישיבה רק בשיעור ג', ואם אקדים אותך יהיו בחורים שתהיה להם חלישות הדעת, ש'עקפת' אותם... לכן טרחתי וחיפשתי להציע זאת לכל הבחורים שיכול להיות שיהא איכפת להם, ומשסירבו, כעת חזרתי לפנות אליך! ...

עוד סיפר:

רבינו זצ"ל היה מקפיד שבני הישיבה ישתתפו גם ב'קבלת שבת', ואף היה מעיר על כך לבחורים. אך שמת ליבי, על בחורים מסויימים, שבאופן קבוע היו נעדרים מקבלת שבת, ולא העיר להם דבר...

הסיבה היחידה שלדעתי יכולה להיות לכך, שבחורים אלו היו בנים למשפחות ברוכות ילדים, שהיו נזקקים לעזרת הבחורים בימי שישי עד לכניסת שבת, ורבינו זצ"ל בחכמתו שם לב לכך, ולא העיר להם אפילו ברמז!

אולי הערתי שלא כדין...

ובך סיפר תלמיד נוסף:

פעם בשמחת תורה, שוררו הבחורים להעולים לתורה, באופן שלא היה ניחא לרבינו זצ"ל, והורה להפסיק זאת לאלתר. אני לא שמעתי והמשכתי, ואז קרא ועורר לי על כך. והנה שבוע לאחר מכן, ביום הראשון לתחילת זמן חורף, קרא לי רבינו זצ"ל וביקש 'מחילה' על כך ... ("אולי הערתי שלא כדין...").

עלולים להרוס 'לעולם ועד'!

ומענין לענין שח רבינו זצ"ל:

בזמנו היה נהוג בישיבה עיתון קיר, לפורים. אולם המשגיח זצ"ל ביטל זאת. כמדומני שהסיבה היתה, כיון שהיו כותבים על בחורים דברים שלא נהגו בהם כהוגן, ואמנם היו כותבים ברמז, אך היו מכך בזיונות גדולים לבחורים. זכורני בחור א' שנשבר מזה. (אף כי מצד א', זה גרם להרתיע בחורים להיזהר בהנהגתם... אך הסיכון גדול, הרי יכולים להרוס בחור 'לעולם ועד' ! !...).

כבוד – "מטהר טמאים ומטמא טהורים"

להלן תיאור מתלמיד אודות רבינו זצ"ל:

היה מדבר על הצורך של בחורים צעירים ב'כבוד'. והגדיר פעם ש'כבוד' זה כמו 'פרה אדומה' - שמטהר טמאים ומטמא טהורים... והיינו שמי שאינו זקוק לזה, אזי זה מטמא, אך מי שזקוק לזה, אדרבה זה מטהר. ולכן עם כל המאוסות שהיה מייחס לכך, הרי שבימי הבחורות יש לבחור צורך בזה. [כמובן במידה ובגבול ולא בטפשות].

גם בתוך הישיבה, העמיד, בבחינה מסויימת, 'מעמדות' בין הבוגרים לצעירים וכיו"ב, דבר שגורם לבחורים להיות יותר 'בוגרים'. אך מאידך, כאשר הדבר עבר את הגבול הנכון היה גוער מאד! ("מה זה שאסור לומר שלום לשיעור א'..." איפה המדות, איפה כבוד הבריות, איפה 'בין אדם לחבירו'...).^ה

---

^ה ומענין לענין - סיפר רבינו זצ"ל אודות הצעה שהיתה בשעתו לרב מפוניבז' זצ"ל, לעשות קבוצה מיוחדת של 'מצויינים', אך המשגיח זצ"ל - אף שתמיד ביטל דעתו לדעת הרב זצ"ל - התנגד לכך, כי אמר שזה ישפיל את האחרים.

פֶּרֶק ו'

בַּחֲכָמָה וּבִתְבוּנָה

לֹא יָדַע לִקְרוֹא...

בפרקי חינוך מכת"י, סיפר רבינו זצ"ל:

קראתי פעם לקבוצה של ארבעה בחורים משיעור א', וביקשתי מהם לקרוא את הגמרא והתוס' ולהסביר. אחד הבחורים שאמרתי לו לקרוא, התחיל לגמגם, והבנתי שהוא פשוט לא יודע קריאה... התקשרתי מיד לאביו, ואמרתי לו: הבחנתי שבנך אינו יודע לקרוא, קח אותו מיד למומחה שילמד אותו קריאה. אביו הלך למומחה, ואכן נוכח לראות שאינו יודע לקרוא. וראה זה פלא, תוך זמן קצר למד היטב לקרוא, והאבא אמר לי, כעת אני מבין למפרע כל מיני הנהגות שלו, שהכל נעשה כדי להסתיר את חסרונו.

והנה המבין מבין שהילד עבר סבל רב, שהרי איך יכול להבין היטב את הגמרא אם אינו יכול לקרוא?! ואין סוף עגמת נפש שהילד עבר, אבל הוא התבייש לגלות.

אך אשאל: איך לא גילו הרב'ה והמפקח וכו' את הבעיה הזו? הרי היו יכולים להוריד הרבה עגמת נפש מהילד...

[אח"כ גם פגשתי מגיד שיעור באיזו ישיבה, שהיה לו בחור בשיעור ג' שהפריע מאד, והפנו את הבחור לאחד שמתעסק בזה, וגילו שאינו יודע לקרוא כלל, וזה היה שורש כל הבעיות, וכשלימדו אותו לקרוא וקלט את הקריאה, נהפך ל'בריאה חדשה'. אך מה חבל שרק בשיעור ג' זה נתגלה].

בעצה ותושיה

סיפר רבינו זצ"ל:

היה בחור, שמתח הלימודים בישיבה לא היה לפי כוחותיו וכשרונותיו, עד שהלך והתדרדר מבחינה נפשית, כדי להבליט את עצמו ולחפות על חוסר הצלחתו בלימודים, והיה מתפלל בתנועות משונות.

כשראיתי שהמצב מסתבך, קראתי לאביו - עפ"י הוראת ראש הישיבה מרן הרב שך זצ"ל - וביארתי לו שזוהי סכנה בשבילו להשאירו, וכדאי שילך לישיבה ברמה חלשה יותר, ושם יוכל הוא להיות מהטובים, וכך הוא יבנה.

האבא הרגיש בזה פגיעה בכבודו, והשאיר את הבחור במשך כל חודש אלול בבית! בטענה שאינו מוצא ישיבה... הוא פנה לאברך א' שיסייע לו, אותו אברך פנה אלי, ואמרתי לו על כמה ישיבות שיראה לנסות ולסדר את הבחור שם.

ויום אחד בא אלי אותו האברך, והודיע שראש הישיבה זצ"ל הורה להחזיר את הבחור לישיבה... אמרתי לו: בוא ונעלה ביחד לראש הישיבה, (אינני מקבל הוראות שלא שמעתי מפי ראש הישיבה בעצמו, שכן אינני יודע כיצד שאלת...).

ואכן עלינו ביחד לראש הישיבה זצ"ל, וחזרתי בפניו על כל הנימוקים, ורה"י אמר לאותו אברך: הדברים נכונים... אמר לו האברך, הייתי במספר ישיבות ולא רצו לקבלו. אמרתי לרה"י שאני הצעתי ישיבה נוספת, והוא לא הלך לברר שם... ענה האברך, שמסתבר שכמו שהשאר לא רצו לקבלו, גם כאן לא יקבלוהו. אולם אמרתי לרה"י: האם על סמך "מסתמא" מורה להחזיר אותו לישיבה? ... ואכן רה"י זצ"ל הגיב לו בחריפות רבה: כך לא מתנהגים, על סמך "מסתמא" לא מספרים לי שלא רצו לקבל אותו באף מקום. זו לא דרך. לך תחילה לישיבה זו, ותבקש עבורו, ואח"כ נדבר...

סוף דבר הלך למקום זה, ואכן הסכימו לקבלו, והבחור נבנה שם באופן נפלא...

זה לא בא מצדקות...

בדברים לתלמידים סיפר רבינו זצ"ל:

היה בחור שבהתחלת שיעור ג' בא ואמר, שהוא רוצה לקחת לחברותות בחורים חלשים בדוקא, ולחזק אותם. אמרתי לו, זו לא דרך. אסור לעשות את זה. אפשר לקחת לסדר אחד בחור חלש, אבל אם תקח לכל הסדרים בחורים חלשים, אמנם עכשיו אתה חושב שתוכל לעמוד בזה, אבל אתה מחריב את עצמך!

הלה התעקש, ורצה בדוקא ללמוד עם חלשים, ולעלות איתם. אך אני אמרתי לו: עכשיו אתה חושב שאתה תרגיש סיפוק בזה, אבל כשיעבור החורף ואתה תראה שכולם הצליחו ועלו בלימוד, ואתה נשארת על עומדך, זה הלא ישבור אותך לחלוטין... הוא בכל זאת התעקש, ולא יכולתי לעשות שום דבר. והוא הלך ולמד עם בחורים חלשים.

ואני מסביר לכם זאת בכוונה, כדי שתבינו. בחור שעושה כזה דבר, זה לא בא מצדקות. דבר לא הגיוני אינו בא מצדקות. בדיוק להיפך. זה בדרך כלל בא מתאוות הכבוד. הוא חושב שכל הציבור יעריך אותו שהוא לומד עם בחורים חלשים. ותשמעו טוב! הכבוד הזה בד"כ מחזיק רק זמן, ואח"כ פתאום הוא רואה שזה לא כבוד גדול, אף אחד לא מכבד אותו בשביל זה... (מסתכלים עליו כאדם חסר חכמה, מה אתה עושה כאלה דברים...), אז כעבור זמן הוא נשבר. זה היה ברור לי שישבר. והוא נשבר ו"התרסק", ועד שכבר לא יכול היה ללכת לישיבה גדולה שרצה, מה שבאמת היה ראוי לו מעיקרא. הוא הלך לישיבה חלשה מאד, שם הוא הרגיש את עצמו מאד מאד פגוע, ונשבר לחלוטין...

היחיד שהצליח לשכנע...

סיפר תלמיד, שמספר שנים לאחר שסיים את לימודיו בישיבה, חפץ היה ללמוד בישיבה בה שיטת הלימוד אינה מקובלת.

ככל שניסו לדבר על לבי ולשכנע אותי שלא ללכת לשם, לא הועיל. היחיד שהצליח לשכנע אותי שזה מהלך לא חכם, היה רבינו זצ"ל, שעם רום גילו, הבין מה מציק לי, ומה אני מחפש, ומהנקודה הזו ביאר והסביר מדוע הכיוון הזה אינו נכון בשבילי...^א

"רציתי שידברו עלי..."

סיפר תלמיד בוגר ישיבת 'בית דוד':

בזמני היה בחור שקדן עצום ומוכשר גדול שדוקא בגלל זה הצליח לבלבל

---

^א מעניין לעניין - סיפר תלמיד: רבינו זצ"ל אמר לי את דרכו "לשבור" פחדים של בחורים. מי שמפחד להיות חזן או לעשות הגבהה, אני פעם אחת "מכריח" ומכאן ואילך יערב להם...

את כולם עם השקפות ה'מזרחי', באומרו שאל לנו להתערב במחלוקת חכמים... ועוד הוסיף לערער את ביטחונם ודעותיהם בכל מיני לעג על הנהגת ראשי הציבור החרדי ומרן הרב שך, ועוד ועוד (אגב, בסוף באמת הלה מצא את מקומו בציבור הדל"י...). בתחילה הבחורים התמודדו עם זה לבד. עד שפעם אחת הבחור הזה התגלח באופן שנראה היה שעבר על "לא תקיפו" וכמובן נהיה רעש מזה בישיבה. הבחור "התחכם" להביא ראיות על גבול הגילוח המותר שהוא למעלה ממה שסבורים הכל... והבחורים, בסך הכל בני 'ישיבה קטנה', ולא ידעו איך להתמודד עם התופעה המבלבלת הזו.

באותם ימים פנה אלי רבינו ראש הישיבה רבי צבי זצ"ל בחכמה, וסיפר לי סיפור...

בעיירה מסוימת נהוג היה מקדמת דנא שכאשר נפטר הרב מבצעים בחירות לרבנות, פעם אחת נפטר רב העיירה וכולם אמרו פה אחד שבנו הת"ח והאהוב על כולם ימלא את מקומו, אבל כדי לשמר את המנהג ערכו בכל זאת 'בחירות', והנה בדקו את הקולות ונמצא מתנגד אחד, החייט של העיירה !! הרב הצעיר הלך אפוא אל בית החייט ושאלו שתי שאלות: א', מה יש לך כנגדי? ב', מה חשבת להועיל בהתנגדותך היחידית? לשמע השאלות ענה החייט בתשובה אחת העונה על שתיים: רציתי שידעו ממני וידברו על דעתי, ולכן הבעתי התנגדות וכך עליתי לכותרות...

וכך הוציא רבינו זצ"ל את כל ה'רוח' מהענין...

פרק ז בדרכי העליה

התמודה

מתוך דברי חיזוק שנשא רבינו זצ"ל על התמודת התורה:

- - - האם יודעים היום מה זו התמודה? כמה יש שלומדים היום שש-שמונה שעות בנשימה אחת? וכמה לומדים שעה בנשימה אחת...

אבי זצ"ל סיפר לי שלמד אצל הסטייפלר זצ"ל בביאליסטוק, וסיפר לי שהתמודה והיגיעה שלו היה משהו נורא... הוא יכול היה לשבת וללמוד ברצף עשרים שעות. פשוט כפשוטו. ואח"כ היה ישן שינה ארוכה (וכיום רק את זה למדו...).

נקח עוד כדוגמא, את ראש הישיבה זצ"ל, הרי השקיעות שלו בתורה היתה 'שלא מעלמא הדין'.

וכך גדלו!

ראש הישיבה זצ"ל אמר פעם, מה זה שבחורים הולכים כיום לחתונות? מתי היה אצלנו כזה דבר? ...^א

הגרמ"צ ברגמן סיפר, שבבחרותו בא להשתתף בברית מילה אצל רבי ירוחם קרלנשטיין, כיון שגדל אצלו והרגיש חובה לבוא. והחזו"א ראה אותו, והעיר לו: עכשיו באמצע הסדר אתה בברית? ... ואמר לחזו"א כבר באתי, אך החזו"א א שוב אמר לו, מה אתה עושה פה... ועוד לפני הברית היה צריך לקום ולברוח בחזרה לישיבה.

האם זה פלא שכך נראה הדור שלנו? ...!

---

^א סיפר בעל המעשה: בבחרותי למדתי בישיבה בא' הערים (מחוץ למרכז), וכמה פעמים שאלתי את רבינו זצ"ל, האם מוטל עלי לנסוע לשמחה (משפחתית, או חבר) ? ורבינו זצ"ל היה אומר לא לנסוע! [השאלה לא היתה מהרגשת צורך אישי לנסוע, אלא האם יש "חיוב" לנסוע].

צד _____ ◇ תורה ודעת

קצת יותר התמדה ! רק מזה גדלים ! !

וכך כמה שזוכים לעזוב כל 'חשבנות הרבים' שהאדם מוקף בהם בלי סוף.
רק כך גדלים - - -

ופעם בועד לתלמידים קרא רבינו זצ"ל:

אסור שיהיה לבחור טעם בשום דבר מלבד בתורה!...²

חזרות!

מתוך דברי התעוררות לתלמידים:

- - - חבל שלא מקדישים מספיק זמן ל'חזרות', היה צריך יותר ויותר לחזור,
ובכלל לעשות יותר קביעות על חזרות, וחבל מאד.

'וקובץ על יד ירבה' (משלי יג, יא). בנ"א ששומר כל מעט שיש לו, לאט
לאט מתקבץ עוד ועוד, אך במה דברים אמורים כשחוזרים וזוכרים, אבל אם
לא חוזרים ולא זוכרים, יוצא שהוא כל פעם משכח את מה שלמד קודם, וזה
כזה הפסד עצום !

מי שלא עושה זאת, אח"כ יש לו עגמת נפש גדולה, מפני שאין לו סיפוק
ודבר ממשי שהוא יוצא עמו לחיים. ואילו אם בנ"א יודע כמה מסכתות - זה
משהו אחר לגמרי.

ולכן ה'חזרות' זהו דבר שהיצה"ר משקיע בו הרבה הרבה כוח כדי למנוע
זאת, מכיון שמי שחוזר - יש לו 'רכוש גדול' ביד. רכוש עצום. ומי שלא חוזר -
מפסיד את הרכוש שלו. והיצר הרע נלחם בכל הכוחות למנוע את החזרות.

---

² ומענין לענין - נשאל רבינו זצ"ל על עבודה עם בעלי חיים (ארנבות וכדו') בגני ילדים
(רגילים, לא 'חינוך מיוחד'), והשיב בנחרצות: בשום אופן לא! שכן לא אמור להיות
לילדים התעניינות וסיפוק מדברים נוספים! ואין להחדיר להם לראש "עוד" דברים. (וסיפר
על בחור צעיר שהיתה להם בבית חית מחמד, וכל הראש שלו היה "מונח" בזה...).

ואין כזה דבר שאין זמן לחזרות! מי שרוצה באמת, יכול תמיד למצוא זמן!

א' אמר פעם - וראו זאת אצל ראש הישיבה זצ"ל - שבנ"א מתמיד יש לו זמן להכל! ואכן כך זה היה, להכל היה לו זמן, זמן ללמוד היה לו, וזמן לגמילות חסדים היה לו, זה היה הפלא ופלא, 'זוכה לדברים הרבה'. ומי שרוצה למצוא זמן - הקב"ה עוזר לו, כאן רבע שעה ושם רבע שעה, יש הרבה זמנים שמתבזבזים על כלום... ואם בנ"א לוקח את הזמנים האלו לחזור ועוד פעם לחזור ושוב לחזור, אמנם בתחילה זה קשה מאוד, אבל במשך הזמן מקבלים גישמעא'ק בחזרות.

ומי שיש לו גישמעאק בזה, לדעת גמרא, ולדעת טוב, ולדעת עוד ועוד, עוד ידיעה ועוד ידיעה, זהו רכוש גדול!! ודאי שזה לא צריך להיות על חשבון העיון, צריך את האיזון הנכון בין העיון לבקיאות, ומלימוד 'בקיאות' לבד ג"כ לא זוכרים, אבל יש מספיק זמן להכל, והקב"ה עוזר! וצריך להתפלל ולהתפלל על כך, לזכות לחזור ולדעת.

אה, אני אומר לכם, זהו אוצר עצום!

ראש הישיבה זצ"ל דיבר ע"ז כ"כ הרבה פעמים. ובאמת פעם כולם ידעו, החזון איש ידע ש"ס, והבריסק'ר רב ידע ש"ס, וראש הישיבה ידע ש"ס, כולם ידעו ש"ס גפ"ת ורמב"ם, היה שגור על לשונם!

כל א' צריך לזכות באמת לרצות לדעת ולדעת, ולזכור עוד גמרא ועוד גמרא, ואם לא חוזרים - לא זוכרים! ותדעו, אפילו גמרות שלמדו כמה וכמה פעמים, אם פותחים אחרי תקופה של כמה שנים, רואים שיש גמרות ששכחו אותם לגמרי, מבהיל על הרעיון, וזה כ"כ חבל...

- - - אכן אם חסר ב'לשמה' וחסר באהבת התורה, ודאי שאין גישמעא'ק גדול בחזרות. ומי שבאמת לומד תורה לשמה, בגלל שרצון השי"ת ללמוד תורה, זו תורה אחרת לגמרי, ולכן זה לא פלא הגישמעא'ק שהיה להם לחזור עוד גמרא ועוד גמרא.

צו _____ < תורה ודעת

ובאמת, זה היה המבחן של הגר"א. מי שרצה להיכנס לבית מדרשו של הגאון, הגאון עשה לו מבחן, נתן לו לקרוא גמרא הרבה פעמים, ואם בכל פעם החשק שלו התעלה - היה לו רשות להיכנס, אך אם אחרי עשרים ושלושים פעמים הוא למד בלי חשק, לא נתנו לו להיכנס. מה כתוב כאן? ! הגאון רצה לבחון כמה קשר פנימי יש לו לתורה, ומי שלומד תורה לשמה - אזי אדרבה, בכל חזרה הוא יותר מתחבר ויותר משתוקק ויותר מתעלה.

ארבע מאות פעמים

רבי מאיר שפירא זצ"ל סיפר, שהיה אצל המהרש"ם זצ"ל לפני פטירתו, ובחדר השני ישבו רבנים ת"ח ודנו בנושא מסויים בהלכה. המהרש"ם שמע מחדרו שמתווכחים, ולשאלתו אמרו לו את הספק שדנו בו, ושלח להודיע להם שזה נמצא מפורש ב'דרכי משה' על טור יו"ד בהלכות מזוזה... רבי מאיר שפירא נדהם מכח זכרונו ועוד בשעה כזו, והראה לו המהרש"ם את מה שהיה כתוב אצלו על הכריכה בסוף הטור, שם היה כתוב שחזר על הטור ונו"כ ארבע מאות פעמים... ואמר לו שכאשר לומדים את הטור עם נו"כ ארבע מאות פעמים... אזי אי"ז רבותא שזוכרים...

זה נשאר לקנין עולם!

מתוך דברי רבינו זצ"ל, בפתיחה לכינוס שע"י 'וכתבתם' (ניסן תשס"ט):

- - - המטרה של הכנס הזה, ראשית לתת לבחורים גישמא'ק לעמול ולברר סוגיה בעומק, בכל כוחם. שנית, להעלות את הדברים על הכתב, שזהו דבר שמעלה מאוד את הלימוד. וכך גם זוכרים יותר.

ובחור שזוכה לברר סוגיה, ולסכם את הדברים, ולהעלותם על הכתב, זה נשאר לו לקנין עולם!!

לחיות עם סדר

מדברי רבינו זצ"ל לתלמידים:

"לדעתי מה שלא עולים היום לא בעבודת ה' ולא בלימוד, זה בגלל אי

הסדר... "בן אדם שלא חי עם סדר, אז זה בהכל. כל היום לא מסודר. כל הלימוד לא מסודר".

מסופר שהסבא מקלם בא לראות את בנו בישיבה, אז הוא בא לראות אם המזוודה והחדר שלו מסודר, וכשראה שזה מסודר, חזר הביתה. אפילו לא דיבר איתו. הוא בא לראות איך המצב שלו ברוחניות. וברגע שהכל מסודר, אז גם השאר בסדר. אפשר לסמוך עליו...

א' מהיסודות של קלם זה היה סדר. פעם בחור הניח את הערדליים (נעלי בוץ) שלו שלא במקומם, והסבא נכנס וראה זאת, ונתן על כך שיחה נוראה!... כי זה לא הערדליים, אלא זה מראה שהאדם חי בלי לחשוב!

- - - אם האדם לומד מסודר, אז יכול להשאר לו מסכתות שלמות ביד! אבל אם הוא לא מסודר, הוא יוצא עם ידיעות בעלמא, כאן קצת שם קצת... דברים לא מסודרים. עד שאין לו כמעט דף אחד בש"ס מסודר! מבהיל על הרעיון. ואילו אלו שישבו ולמדו בצורה מסודרת, אחרי כמה שנים הם יוצאים עם כל סדר נשים וכל סדר נזיקין!...

דיברתי עם ת"ח גדול על איזו סוגיא, והוא ציטט לי את הרמב"ן והבעל המאור שם, כאילו שלמד את זה עכשיו... הכל היה ברור ומסודר לו! שאלתי אותו: מתי למדת את זה בפעם האחרונה? והוא ענה לי: לפני יותר מחמש עשרה שנה... אז שאלתי אותו: האם יש לך זכרון נדיר? והוא ענה לי: כשאני לומד אני מסדר את הדברים, ומברר כל דבר עד הסוף, וכשהדברים מסודרים אז זוכרים...³

ועוד מדברים שהיה רבינו זצ"ל מרבה לעורר:

א' מדרכי היצה"ר הכי גדולים, זה 'אי יציבות'. זה הורס כל חלקה טובה. לדוגמא, בנ"א מחליט בסדר מסויים ללמוד עיון, עוברים שלשה ימים והוא חושב: אולי יותר טוב בקיאות, עובר עוד שלשה ימים: אולי בצורה אחרת יותר טוב... זה חורבן גמור, מלימוד כזה לא יוצא כלום.

³ [ופעם אמר רבינו זצ"ל לשואל, שלפעמים ללמוד "טוב" - זה מועיל אף במקום חזרות!].

צח _____ ◇ תורה ודעת

היצה"ר יודע שאם תחליף את התכנית אז הוא יתעתע בך, היום כך ומחר כך, ומכל הלימוד לא יצא כלום. תעשה מראש תכנית לכמה זמן שאתה יודע שתוכל ללמוד, אם חודש אז תעשה לחודש, אבל שבאותו החודש גם אם "העולם יתהפך" אתה לא תשנה את התכנית!

זה כתוב בספר 'מנחת שמואל' מתלמידו של הגר"ח מוולאז'ין (מאמר עצה טובה אות ו). הוא כותב שכאשר אדם מחליט ללמוד בתוכנית וסדר מסוים, ושוב נופל בדעתו 'חבילות ראיות' שראוי ללמוד בסדר אחר, ידע נאמנה שזהו מתחבולות היצר! שאם ישמע לו פעם אחת יבלבל אותו בכל יום לסדר אחר. אלא תחילה יתיישב בדעתו ויתפלל לד' שיתן לו עצה טובה ונכונה, ואז אחר שהחליט על סדר ותכנית מסויימת, שהוא טוב לו, עליו להתחזק בה ששום סיבות שבעולם לא יזיזוהו ממקומו!

מה שאתה מחליט, גם אם יהיה לך מיליון ראיות שכדאי לך לשנות, אל תשנה! מפני שבכל דרך אפשר להצליח, ובעקביות מונחת עיקר ההצלחה!

הזמן זה היה זמן!

ומענין לענין - היה רבינו זצ"ל מתריע:

צריך להתרגל לדייק בזמנים! [והשעון בשיבה צריך להיות מדויק על הדקה!]

רבי אהרן קוטלר זצ"ל אמר, שגם אם אירע לו אונס ומאחר להכנס לתפילת מנחה, שלא ימתינו לו יותר מרבע דקה...

גם אצל ראש הישיבה זצ"ל לא היה קיים אצלו דבר כזה - לאחר! הזמן היה זמן! - - -

לפנינו תיאור של תלמיד מדהנהגת רבינו זצ"ל בשנים האחרונות:

- - - כבר בזמן סיום ארוחת הבוקר, בשעה המיועדת להתחלת סדר א', היה רבינו ראש הישיבה זצ"ל מגיע לחדר האוכל, ובארשת אצילית היה מתעכב על המפתן. לעיתים בחיך נסוך על פניו היה מעורר להזדרז. וכך ממתין היה כדקה

או שתיים. כמובן שלאחר מעמד כזה היו נסים הבחורים וממהרים לסיים את ארוחתם...

רגע כמימרא לאחר מכן, תיכף עם צאתו מהמעלית, הכין בזריזות את התה, ממנו היה שותה במהלך השיעור, כשמיד לאחר מכן נכנס לחדר השיעורים.

בעיתים וזמנים המועדים לאיחור (כסוף זמן וכדו'), היה רבינו זצ"ל מודיע בסוף השיעור - לאחר שהיה מדבר בכאב על התופעה והזלזול הנובע מחוסר אחריות - בהכרזה על נעילת דלת חדר השיעורים תיכף עם כניסתו שלו למסירת השיעור, למשך כעשר דקות - רבע שעה.

אנו הבחורים, לאחר ששמענו כזאת מפיו, חרדנו להפסיד עשר דקות מהשיעור, כך שגם המאחרים הקבועים, הרי שלאחר הודעה זו היו ממהרים ומגיעים בזמן. בכך הראו שהאיחור אינו מזלזול בשיעורים, אלא רק מהרגלי הילדות... ועל כן לאחר הודעה כזו, כמעט והיתה הנעילה מיותרת. (והיה בה רק להתרות על להבא).

לעיתים תכופות היה פותח בדברים היוצאים מן הלב, כעשר דקות - רבע שעה, כאשר מיד לאחר מכן, בלא השתהות והמתנה כלל, היה מתחיל בשיעור.

חברותא – "וקנה לך חבר"

מדברי רבינו זצ"ל לתלמידים:

- - - למצוא חברותא מתאימה, חברותא טובה שאפשר לעלות בלימוד, צריך על כך הרבה רחמי שמים. לפעמים אם יש חברותא טובה, זה פותח את כל שערי התורה, כפשוטו. ואם אין חברותא טובה, הולכים ויורדים ויורדים. ומי שמתבונן, זה מעשים בכל יום, רואים זאת. וגם אחרי שמוצאים חברותא טובה, היצר הרע עובד בכל הכוחות לעשות סכסוך ביניהם, וככל שהחברותא יותר טובה כך השטן יותר עובד לעשות פירוד, להפריע לכל העלייה... וצריך להתגבר, ולדעת שזה ההצלחה⁷.

---

⁷ והיה רבנו זצ"ל מתאונן על כך שמחליפים חברותות כ"כ מהר, עוד לפני שמספיקים בכלל 'להכיר' את החברותא... [מאידך, כאשר אירע בצמד בחורים שהיו ממש כל היום יחד, הורה

וכל אחד צריך לוותר קצת לשני. היום לא יודעים מה זה בכלל להתחשב בשני, ובחור לא מעניין אותו שום דבר חוץ ממנו... לפעמים אפשר להגיד לשני כמה מילות עידוד! זה לא אורך זמן, וזה לא יקר, (הדבר הכי זול בעולם, ואמנם אולי זה הכי קשה בעולם, זהו לכבד את השני...).

זכורני שהיה כאן בישיבה, הבחור הכי טוב בשיעור שלקח לחברותא בחור בינוני מאד, ולמד עמו במשך כמה זמנים. התפלאתי מאד, ולא יכולתי להבין זאת, מה לו ולו? ... ויום א' אני קורא לו ושואל אותו על כך, והבחור שהיה בחור כנה, אמר לי כך: הבחור הבינוני הזה, יש לו מידות מופלאות, הוא כ"כ נעים, והוא כ"כ עושה גישמעאק ללמוד איתו, שאני נהנה איתו יותר מכולם. אני מקשה קושיא, אמנם בפעם ראשונה הוא לא מבין, אך בפעם השניה הוא מבין. והוא אומר: אה, איזו קושיא יפה, משהו מיוחד, יישר כוח. ובאמת, עם כל הלב בכזאת שמחה. ואחרי שגמרתי עם הקושיא, אני אומר לו תירוצי. ג"כ לוקח פעמיים, אבל אחרי הפעמיים הוא אומר לי: איזו גאונות, משהו לא רגיל, איזה דבר יפה אתה אומר... אמר לי הבחור, זה עושה חשק ללמוד איתו! ואילו כשאני לומד עם בחור אחר אז המידות בוערים בו. אני מקשה קושיא - "אל תבלבל את הראש...", אז עם מי יש חשק ללמוד, עם הבינוני או עם המצויין, בודאי שעם הבינוני. והם אכן ישבו ולמדו בגישמעאק ובשמחה. הבינוני הזה היתה לו 'עין טובה' באופן מיוחד.

צריך "לקנות" חברותא. כתוב בחז"ל 'וקנה לך חבר', אומרים על זה, מהו התשלום, איך קונים חבר? התשלום זה אתה בעצמך! אם אתה תשלם את עצמך לחבר, אז החבר ישלם את עצמו אליך. זה הקנין.

צריך לוותר לחברותא, לא להתעקש על שלו. ואפילו עקשנות צודקת, לפעמים זה פוגע בשני. ואם לומדים עם חברותא, ומתנהגים עם מידות טובות, אפשר להאריך הרבה ימים בחברותא. צריך הרבה 'דעת' בשביל לקנות חברותא.

להם רבינו זצ"ל - בעלייתם לישיבה גדולה - שיפרדו, ושראוי שאף לא ישוחחו זה עם זה! ... והתפעל מאד כאשר נודע לו שאכן עמדו בזה!].

בדרכי העליה ◇ קא

סיפר תלמיד:

היה לי חברותא טוב, אך לא הייתי מספיק מרוצה (הוא לא "דיבר" מעצמו מספיק, רק "הגיב"), והיו לי הצעות אחרות. ושאלתי האם לעזוב ולהחליף חברותא? אך רבינו זצ"ל אמר לי (כמה פעמים), אם נהנים מחברותא צריך לייקר זאת, ולא למהר לעזוב!

הרחק מחבר רע

ומאידך היה רבינו זצ"ל גם מתריע:

צריך להיזהר מקשר עם בחור, חברותא, שמעשיו אינם ראויים! ... להיות עירני, ולברוח מיד. גם אם לא נעים... כי אח"כ כבר קשה להתנתק! ולפעמים אפילו שאינו חבר 'רע' בעצם, אבל הוא רע לך! אותך הוא יוריד!

ועוד אמר פעם רבינו זצ"ל בכאב (כלפי מקרה שבא לפניו):

לעולם אסור לתת לנער צעיר לטפל בחבר שנחלש ברוחניות! [במקום לתקן - ח"ו ידרדר הוא אותו עמו ר"ל].

זהו סוג עליה אחר...

ועוד אמר רבינו זצ"ל:

- - - צריך גם לנצל את הדיבוק חברים! הריתחא דאורייתא מפתח מאד!

והוסיף לציין לשבח את אלו שניצלו ובאו גם לדבר עמו בלימוד: "זהו סוג עליה אחר, לדבר עם אדם מבוגר..."^ה

בשעת הסדרים, כשראה שיש בחורים שכבר מזה תקופה ארוכה שלא ניגשו לדבר עמו בלימוד, היה מצוי שניגש אליהם מעצמו לדבר עימם בלימוד.

---

^ה [וכפי שהעידו רבים, הרי שאכן ניכר היה מאד על התלמידים שיש מי ש"מדליק" אותם! ...]

קב. _____ ◇ תורה ודעת

ופעמים שאף עודד ודחק בתלמיד להשתתף ולשאול בעת השיעור דוקא!¹

יכול היה לומר על שאלות ששאלוהו בחורים, "אני רוצה לחשוב על זה", "שאלה טובה מאד, אין לי תשובה". ואחר כמה ימים לבוא עם תשובה או תוספת בענין.

שח תלמיד בערגה:

פעם הקשיתי לרבינו זצ"ל מספר קושיות, ואמר שיענה אחר כך. והנה בשעות אחה"צ נראה רבינו זצ"ל בשערי הישיבה, שלא כהרגילו, ועם שמצב בריאותו אז לא היה תקין. ולאחר שדיברתי עמו, כשעמד לשוב לביתו אמר לי: הגעתי בשביל לענות על השאלות שלך...

לא לרמות את עצמו!...

שח רבינו זצ"ל בדבריו תלמידים:

המפתח הכי גדול להצלחה, הוא שהאדם לא ירמה את עצמו! ... (ולפעמים זה נסיון גדול!)

ישנם בחורים, שרימו את עצמם, והתכחשו למצבם האמיתי, ולא עלו ברמה מהחידור ועד לאחר ישיבה גדולה... (התרגלו לקרוא בלי להבין...). ומאידך ישנם שעמלו קשה ונהיו ת"ח גדולים!

היה בחור שהיתה לו תפיסה קשה מאד. ו"לא נתן לי לחיות..." הוא כל הזמן שאל! בשיעור אמרתי לו שיבוא אח"כ בשעת הסדר, ובסדר ישבתי והסברתי לו, והוא לא ויתר לי עד שהבין הכל! וכך כשעלה לישיבה גדולה, הוא דפק אצל ראש הישיבה בשעה 1 בלילה, שלא הבין את הרשב"א...

---

¹ סיפר תלמיד: תלמיד שקט וביישן הייתי, ופעם שאלתי את רבינו זצ"ל שאלה טובה, והוא חזר עליה אח"כ בשיעור, כשהוא שואל בקול - ומנסה להזכר - "מי שאל את השאלה?...?" "התביישתי להגיב, ואח"כ בשעת סדר החזרה ניגשתי לרבינו זצ"ל והצגתי את עצמי, כשרבינו זצ"ל מגיב: אה זה אתה ה'צדיק נסתר'..."

ואכן כיום הוא אברך ת"ח שיודע הרבה !

חבורות

היה רבינו זצ"ל מתנגד - בשם מרן הרב שך זצ"ל - למסירת "חבורות" ע"י בחורים צעירים (בישיבה קטנה) - וזאת גם כאשר אין חשש שלצורך אמירת חידושים "יתעקם" הבחור בלימוד - וטעמו היה, כי כאשר בחור מתחיל למסור לאחרים, הוא מפסיק להיות 'מקבל'.

לימוד עם צעירים

בענין לימוד עם צעירים ("אילן"), אמר רבינו זצ"ל:

החזו"א בערוב ימיו, היתה לו תוכנית כזו, שסדר אחד הבחורים הצעירים ילמדו עם המבוגרים, וכבר הזמין אליו את ראשי הישיבה, אך באותה שנה בחודש חשון הוא נפטר, והתוכנית לא הספיקה לצאת לפועל.

- - - היתה אמנם שנה אחת (כאן בישיבה) שהשתמשו בזה בצורה לא נכונה, ולימדו את הצעירים שטויות, ולכן הפסקתי זאת. אך חושבני לנסות שוב, כיון שיש בזה תועלת רבה. גם למבוגר וגם לצעיר...¹

ומאידך בהזדמנות אחרת כשביטל זאת, אמר רבינו זצ"ל: הנסיון הראה שזה רק הזיק. בחורים לא חכמים, ולאחר הלימוד מדברים א' עם השני, ונאמרו הרבה דברים שלא היו צריכים להאמר. והזיקו - בעיקר לצעירים².

---

¹ סיפר תלמיד: זכורני שפעם אף לצורך קירוב הלבבות בין שיעור ג' לשיעור א', קבע שבני שיעור ג' ילמדו "אילן" עם שיעור א'. [וכאשר היתה קבוצה שהרגישו בכך "פחיתות כבוד...", קרא רבינו זצ"ל בחכמתו וקבע לכמה מהם בעצמו, כאשר לאחר כיבוד כזה התפרקה כל ההתנגדות...].

² ובפעם אחרת אמר עוד: א' זה מחליש את התפילה ביום ששי, ב' הפטפוטנים נהיים קבע והלימוד עראי. ולא זה היה המכוון, אלא לעזור באמת בלימוד. היו שהתעלו מזה, שלמדו ברצינות, והיתה תועלת גם לנותן וגם למקבל, אך לא כשסתם מפטפטים עד שתורתם עראי ודיבורם קבע...

להסביר לילד...

ומענין לענין - סיפר רבינו זצ"ל:

בזמן רבי ישראל סלנטר, בא לפניו א' מגדולי הדור, ותינה לפניו, שבעירו יש ת"ח עצום, שהאנשים נשמעים לו, אלא שסברותיו עקומות, וא"א להתווכח עמו ולהוכיח לו את טעויותיו, כי הוא נשאר איתן בדעתו שהוא צודק...

ענה לו הגרי"ס שהעצה לכך שילמד עם ילד קטן, וביאר לו, שהרבה פעמים בנ"א מרמים את עצמם, אע"פ שמרגישים קצת בכך, ("בכל זאת בשביל לתרץ קושיה - זה טוב..."), אך כאשר לומדים עם ילד, צריך להעמיק ולהסביר לילד עד שיבין, ואין לו על מי להתרעם, ואז יווכח שאינו יכול להסביר כי אכן הדבר שאומר אינו נכון...

ואכן כך עשה, ואותו ת"ח למד עם ילד, (אשר מקטנותו חננו ד' והיתה לו סברא ישרה ולא היה מסוגל לשמוע דבר עקום, ולימים היה א' מגאוני הדור מתלמידי הגרי"ס), ועד שאח"כ בא והודה לרב שהעמידו על כך...

זיכוי הרבים – בישיבה!

מדברי רבינו זצ"ל לתלמידים:

המשגיח זצ"ל היה מדבר ע"ז הרבה, שכאשר נמצאים בין רבים, הרי שבקלות אפשר מצד אחד להכפיל את השכר על מצוה עשרות מונים, ומאידך העונש על עבירה נכפל בעשרות מונים.

כשבחור נמצא בישיבה, איזו הזדמנות גדולה יש לו! (ובפרט בני שיעור ג', שהם פני הישיבה!), הרי אם בחורים למדים ממנו לשמור את הסדרים, להגיע לתפילות, לכבד את הבריות, הרי הוא זוכה לסיעתא דשמיא עצומה! 'כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו'!

והרי כ"כ הרבה סיעתא דשמיא צריך כל אחד כדי להתעלות ולהצליח! וכמו שאמרו 'אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו'. וזיכוי הרבים זהו דבר שעל ידו זוכים לכ"כ הרבה סיעתא דשמיא! ('זיכוי הרבים', אינו בלחפש לקרב בעלי תשובה... 'זיכוי הרבים' האמיתי זהו בתוך הישיבה! גם בלי דרשות...). [ואמנם

בדרכי העליה ◇ קה

יש ענין גדול להצניע את מעשיו, אך גם אפילו כשעושה בצינעא, ודוקא כשעושה יותר בצינעא, ההשפעה הרוחנית משפיעה על הרבים].

ומאידך כשנמצאים ברבים, הרי ח"ו יכולים להיות גרמא בקלקול הרבים, אם גורם שילמדו להתרפות, (ומחמת זה ילמדו פחות, ולפעמים עי"ז אח"כ מוסיפים ונחלשים ומתדרדרים עוד ועוד, ועד שאפי' בבניהם אחריהם התוצאות בגרמתו...).

הרי 'ילפי מקלקלתא, ולא ילפי מתקנתא', (ירושלמי מו"ק ב, ב). יותר מהר לומדים את הדברים השליילים, מאשר את הדברים החיוביים...

ואצל שיעור ג', מצוי מאד ענין זה! לפעמים משאירים אחריהם 'מסורת' לשנים הבאות, לכל מיני רפיון וקלקולים. וה"ז בכלל מחטיא את הרבים! ומאידך יש שזוכים להשאיר אחריהם מעלות טובות! ואף דואגים לתקן כל מיני פרצות.

יש אחריות כשנמצאים ברבים!

ומאידך הרי אפשר לזכות לקדש שם שמים ברבים! כ"א כפי דרגתו. [וכ"א יודע בעצמו, מה משפיע לטוב ומה משפיע לקלקל...].

ובפרט רואים בחז"ל, שצריך מאד מאד לשמור מ'פריצת גדר'!

'זכור את אשר עשה לך עמלק'! מה היה כוחו הגדול של עמלק?! כתוב בחז"ל שכל אוה"ע פחדו, ועמלק הראשון שהיה אמיץ. פורץ גדר! ... וזהו חמור ביותר.

כשיש גדר לרבים וא' פורץ את הגדר, זהו חמור שבחמורות!

וכפי שאמרו חז"ל משל לאחד שקפץ לאמבטיה ונכוה, אבל קירר לאחרים. וצריך להבין, הרי יצא כולו עם כויות, ולכאורה זה רק יפחיד יותר, אך בחז"ל רואים לא כך! הוא כבר קירר לאחרים את הפחד. כי אחרים אומרים 'לנו זה לא יקרה'! ...

קו _____ ◇ תורה ודעת

לפרוץ גדר בישיבה, ברבים, בכל דבר שרבים נזהרים בו, זהו חמור ביותר !

קניני תורה

בשיחה לתלמידים קרא רבינו זצ"ל:

לזכות לתורה צריך תנאים ! והרבה תנאים - מ"ח קנינים שהתורה נקנית בהם !

ואם הקב"ה אומר על בעל גאווה "אין אני והוא יכולים לדור במחיצה אחת" (סוטה ה' ע"א), אז הקב"ה יתן לו תורה ? ... תורה זה לא 'מטמטיקה' ! ... ולאיפה הגענו היום ? ... נעמד בחור להגיד דרשה, ושואל קושיה : למה בעל גאווה לא יכול לזכות לתורה ? ... הלא 'שומו שמים' ! לזכות לתורה זו מתנת שמים ! זה לא הפקר... לזכות לתורה צריך תנאים ! - - -

פרק ח דרכי מוסר

לגדול! ולא להשאר קטן!

דרכו של רבינו זצ"ל היתה, להחדיר בתלמידים שאיפות, מושגים, ורוממות - ובבחינת "ויגבה לבו". ובכך גם להביא להתעלותם מה"קטנות" והרדידות. והיה תובע רבות: "לגדול ולגדול! - לא להשאר קטן!..."

וכך כתב תלמיד בערגה, על רבינו זצ"ל:

הוא ההביל כל חייו את השטחיות ואת הרדידות. הוא שנא את הטפשות תכלית שנאה! [וכך מאידך, הנאה של ממש היתה לו כששוחחו עמו בחכמה וברעות!]

לא חיקוי

רבות היה רבינו זצ"ל מעורר על כך שלימוד התורה ועבודת ד' תהיה עבודה עצמית, ולא "חיקויים".

ובועד לבחורים העולים לישיבה גדולה, אמר רבינו זצ"ל, כדאי שכל בחור יקח לעצמו זמן במשך היום לחשוב לעצמו, מה אני עושה משום שאני עצמי סובר ורוצה כך, ולא משום שאני מחקה אחרים...

והוסיף בדרך מליצה, את מה שכתוב לומר לפני "יהיו לרצון" פסוק שמזכיר בזה את שמו, כדי שלא ישכח את שמו בעולם האמת. ומה פתאום שאדם ישכח את שמו? אלא, אמר - על דרך המליצה - כי כיון שכל ימיו רק חיקה אחרים אכן עלול שישכח את שמו האיש...

מוסר!

החת"ם סופר היה לומד כל יום עם תלמידיו, לפני השיעור, ספר חובות הלבבות. ואמר שביום שלא לומד מוסר, הוא מרגיש - לפי דרגתו - התקררות

קח _____ > תורה ודעת

ביראת השם... (ומה נאמר אנחנו...).

"על לבבך..."

מדברי הדרכה לתלמידים:

- - - פעמים רבות, שההתגברות והעמידה בנסיגות, באה לאדם מהצטברות של כל מיני התעוררויות וחיזוקים. זה יכול להיות מהתעוררות שהיתה לאדם לפני חצי שנה, ויכול להיות מהתעוררות שהיתה לו לפני שנה, ולפני עשר שנים, והם עתה נותנים לו את הכוחות לעמוד בנסיון!

וכמו שידוע הווארט שאומרים במ"ש והיו הדברים האלה וגו' 'על לבבך', ולא כתוב 'בלבבך', אלא כי אפילו שכעת הלב אטום והדברים אינם יכולים להכנס לתוך הלב, אך שיהיו עכ"פ 'מעל הלב', וכשיבוא הרגע והלב יפתח, זה יכנס בפנים!...

וכך אותו הדבר כל דברי ההתעוררות.

אמר לי ת"ח א' גדול מאוד, מבוגר, שדברים ששמע בצעירותו, שאז לא ידע להעריכם, כיום רואה שכל חיזוק ששמע אז, עתה הוא אצלו כמו חומה ששומרת עליו! - - -

לימוד המוסר

מדברי הדרכה לתלמידים, אודות הלימוד בסדר מוסר:

- - - גם בלימוד סדר מוסר, לחשוב קצת!

לקחת לא ספר סיפורים... לקחת ספר שמרגיש שמתעורר על ידו. ומאיזה שער שבו מתעורר, ומדבר אליו יותר. אפשר למצוא - רק צריך לחשוב! ולקחת ספר בקביעות, וללמוד בצורה מסודרת, (לא הספר שבדיוק היה מונח על השולחן, היום זה ומחר זה...) - - -

[פעם עורר את הבחורים ללמוד בתחילת סדר מוסר "כמה דקות"! שער ד' בספר נפש החיים!]

אם כי לבחורים צעירים, שעדיין אינם 'מתחברים' לספרי קדמונינו, סבר ונתן ללמוד ספר מוסר מתאים לגיל זה. ואפילו מספרי בני דורינו.

ופעם אמר רבינו זצ"ל - לשאלת תלמיד שקבע לימוד בספר מוסר מסויים -
היום מי שמחובר לאיזה ספר, זה דבר שצריך לייקר אותו!

ומאידך, מאוד עודד ללמוד בספר נפש החיים, (מלבד החלקים שהם דברי
קבלה ממש). וכ"א לפום חורפיה דיליה. וכמו"כ עודד מאוד בחורים ללמוד
ולדעת את ספר דרך ה' להרמח"ל, באומרו שבספר זה טמונים כל יסודות
האמונה והעבודה ויש לחזור עליו שוב ושוב.^א

ולתלמיד פלוני שעלה לישיבה גדולה, ושאל את רבינו זצ"ל איזה ספר
ללמוד כדי לקבל שמחה בעבודת ד' ? יעץ רבינו זצ"ל ללמוד 'יסוד ושורש
העבודה'.^ב

בדרכי המוסר

סיפר רבינו זצ"ל:

סיפר לי א', בשנתו האחרונה של הרב דסלר זצ"ל, יצא שבתחילת אלול
נפגש בישיבה עם המשגיח - רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל. הרב דסלר התבטל
מאד למשגיח, ואחרי התפילה ירד ללוות את המשגיח לביתו. המשגיח לא
הבחין שבחורים הולכים מאחור, ופנה והעיר לרב דסלר זצ"ל, על דרכו
בשיחותיו באמרו: לא כך דיברו בקלם... (בקלם דיברו "לב", לא בדרך של
חכמה ומחשבה). הרב דסלר עמד בהכנעה והקשיב ולא ענה, וכאשר המשגיח
גמר אף אמר "ישר כוח". אולם אח"כ אמר הרב דסלר לבחורים, בודאי
שהמשגיח צודק בכל מילה! אלא שהדור שלנו כל כך נמוך, שהדרך שדיברו

---

^א ופעם אמר, שכל היסודות של ספרי הרמח"ל בקבלה נמצאים בתמציתיות בספרו דרך ה'.
[ומענין לענין - לתלמיד ששאל על לימוד בספרי חסידות, אמר רבינו זצ"ל שאכן המשגיח
זצ"ל נתן להכניס לישיבה את ספריו של א' מגדולי האדמו"רים זצ"ל].
^ב ולשאלתו לפני פורים על הכנה לפורים? ענה רבינו זצ"ל ללמוד את המגילה!

קי _____ ◇ תורה ודעת

בקלם כבר לא שייכת אליו, אולי בדרך של "חכמה" אכן עוד נוכל להשיג קצת!...

על מנת לעשות!

רבינו זצ"ל היה מוסר ועד שבועי לאברכים, (בספר "דרך ה'" "דעת תבונות", ועוד). כשהוא מפשט את הדברים, ועד כדי שיוכלו האברכים למסור אותם אחר כך גם לבני הבית...

אולם בשלב מסויים ראה לנכון להפסיק, באומרו: "זה לא לימוד מעשי, אלא רק 'רעיונות'". ולמרות הפצרת האברכים: "זה נותן מושגים" - לא הסכים. ורק לאחר תקופה התחילו חזרו ללמוד. כי "לומדים בשביל לעשות"!

קבלות

מדברי רבינו זצ"ל:

- - - כל אחד בכל שלב ושלב, כשרוצה להתקדם, בתשובה, ובעבודת ד', עליו לבחון היטב מהו הדבר שהוא באמת יכול לעמוד בו, ומהו למעלה מהשגתו, ואינו אצלו אלא דמיון בעלמא.

וכך כשמקבל קבלה ביוהכ"פ, יקבל על עצמו רק דבר אמיתי. דבר קטן שיודע שזהו מדרגתו ושיעמוד בו!

אם בתורה, זמן מועט, אפילו רבע שעה, שתהיה בשקידה ובשקיעות בתורה בשלימות!³

אם בתפילה, לכוין בפסוק ראשון שבק"ש. לכוין בברכה אחת! בתפלת שמו"ע, ברכה שמרגיש אליה חיבור. אם בברכת אשר יצר. או בברכה ראשונה שבברכת המזון!

ורק כך יזכה להתקדם אח"כ עוד, ולהתעלות עוד ועוד ממדרגה למדרגה.

---

³ בעת מחלתו האחרונה, נשאל רבינו זצ"ל, מה לומר לבני הישיבה במה להתחזק לזכותו? וענה: שיתחזקו לקבל ע"ע שהתחלת הסדר תהיה בחיזוק. [בזמן ובהתמדה - בד"כ זה מחזיק גם בהמשך].

ואמנם בהתחלה יעשה היצה"ר את כל הטצדקי שבעולם כדי שהאדם יפול מקבלתו! כיון שיודע שזהו הפתח לכל העליה. אם יקבל ע"ע לכוין בפסוק ראשון בק"ש, הרי דוקא אז ישלח לו היצה"ר הפרעות וטרדות המחשבה. אם יקבל על עצמו לכוין בברכה ראשונה בברכהמ"ז, היצה"ר יעשה כל שביכולתו לבלבל אותו, פתאום הטלפון יצלצל וכו', וכך בכל דבר וענין.

הגרי"ז היה אומר, שבעיקר צריך אדם להשקיע לא לעבור על גדר! אך אם ישאר תקיף ויעמוד בקבלתו יראה נפלאות. תהיה לו סיעתא דשמיא ועזרה ממעל באופן מיוחד. שכן הנסיונות הם רק בהתחלה!

כדי שלא לעבור על קבלה!

הסבא מקלם, פעם ראו אותו קם באמצע תפילת שחרית ממקומו, ניגש לארגז הספרים, פתח ספר והסתכל בו רגע, וחזר למקומו והמשיך בתפילתו... בקלם היה דבר זה תמוה מאד, והתברר אח"כ, שהיתה לסבא קבלה להתפלל רק מתוך סידור, ובסידור שלו ב"עזרת אבותינו" היתה מילה אחת קרועה, ולכן קם כדי לקרוא את המילה מתוך סידור אחר, כדי לא לעבור על קבלתו!...

אינני מאמין שיוכל לעמוד בזה...

שח רבינו זצ"ל:

זכורני סיפור נורא, היה בחור בישיבה שמרן המשגיח זצ"ל אחז שהוא מזיק את הרבים והורס לישיבה, עד שאסור להשאירו וצריך לסלקו מהישיבה! אלא שהבחור מצידו אמר, שהוא רוצה לעשות תשובה... נכנסתי אל המשגיח ואמרתי לו: הבחור רוצה לעשות תשובה, ואילו אם יזרקו אותו מהישיבה מי יודע לאיפה הוא ילך. אך המשגיח ענה לי: גם אני רוצה לעשות תשובה... [זה לא קל כל כך לחזור בתשובה...] וכי הוא יוכל לעמוד בזה? ! אינני מאמין שהוא יוכל לעמוד בזה, וממילא כיון שלדעתי הוא בגדר מזיק את הרבים, הרי שאסור להשאיר אותו בישיבה... (המשגיח אחז שזה לא בכוח אנושי לעמוד בכזה תשובה).

קיב _____ ◇ תורה ודעת

חזרתי לבחור ואמרתי לו: תשמע, המשגיח מאד רוצה שתחזור בתשובה, אבל אין לו אמן בך! אדרבה, תראה שאתה 'גיבור כארי', שאתה עובד למעלה מכוח אנוש ושאתה אכן עומד בזה... ואכן הבחור היה 'גבור'. הוא ישב בסדר ולמד, והמשגיח זצ"ל ניגש אליו לעיני הבחורים לומר לו שילך מהשיבה... (אינני זוכר את הנוסח שאמר לו), אך הוא המשיך הלאה, בכוחות עצומים, וישב ולמד... וכך עוד יום ועוד יום. אח"כ כבר המשגיח ניגש אליו רק פעם בכמה ימים, ואח"כ המשגיח כבר הפסיק לגשת אליו לגמרי. זה היה בתחילת החורף. ובחנוכה המשגיח קרא לבחור ואמר לו: אומר לך את האמת, לא חשבתי שתעמוד בתשובה... אבל עמדת בכזו גבורה - אתה בחזרה בישיבה. והוא חזר לישיבה. כך באהבה עצומה!

השיחות

להלן מתוך מאמר שנכתב אודות השיחות, אותם היה נושא רבינו זצ"ל בהזדמנויות שונות:

- - - "היינו מרותקים לשיחות", מתאר תלמיד בערגה, "לכל התיאורים, מה זה עמל התורה... מה זה חכמת התורה..."

"הוא היה 'מחיה' בשיחותיו את רבי חיים, ורבי ברוך בער, את הגרי"ז את החזו"א, ואת 'המשגיח'. קיבלנו מושגים, נשמנו את האווירה..."

ומוסיף: "אני זוכר גם שהיה מרבה לספר על תלמידי חכמים עצומים, שאנו כבחורים צעירים אפילו לא שמענו את שמותיהם... והסיפורים שהיה מספר היו מלהיבים ונותנים חשק גדול לעלות ולגדול..."

ותלמיד אחר מוסיף: תפילת מעריב אחרי שיחה בהיכל הישיבה, היתה כבימים הנוראים...

ותלמיד נוסף אומר: "היינו יוצאים - אחרי השיחות - עם אירת החיזוק למשך כמה ימים!" ("זכורני פעם בשיחה לפני ראש השנה, המחיש לנו, כבחורים צעירים, את אימת הדין", עד שאח"כ "כל תפילות ראש השנה היו אחרת...").

דרכי מוסר ◇ קיג

כי אכן "רוממות" ו"שאיפות", היה רבינו זצ"ל מחדיר בשיחותיו. כאשר "מדליה נפח" - ב"דברים היוצאים מן הלב", מלבו הגדול המלא והגדוש, ועולמו הפנימי העשיר והמופלא, היה מחדיר את השאיפה לגדלות ולהתעלות.

וכמלאך העומד ואומר 'גדל', היה עומד ומעורר לדבוק בתורה ובעבודת ד', ביגיעה ועבודה, ברוממות ובאמיתיות, בדעת במחשבה ובהתבוננות, ומתוך התמודדות תמידית.

"אינני מדבר דברים של עצמי, אלא מעביר את מה ששמעתי מרבותי" - היה רבינו זצ"ל מבהיר בשיחותיו.

- - - "רבותי אשר מעט זכיתי לקבל מהם", "הרי הם מוריני הגדול ציס"ע מרן המשגיח רבי יחזקאל לוינשטיין זצ"ל, שזכיני לשמוע דבריו הנעלים, וליהנות מזיו קדושתו ויראתו. ובטובו הגדול כאב לבן הרצני", "וכן את מוריני הגאון הגדול רשכבה"ג מרן רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל, אשר בצילו זכיתי כמה שנים להסתופף, ולקבל את כל דרכי ההנהגה בישיבה אשר יסד וטרח להעמיד כל פרט ופרט" - - - (מתוך מכתב רבינו זצ"ל שנדפס בראש ספר שיחותיו 'ראשית דעת')

"ומהני מילי מעלייתא אשר קיבלתי, השמעתי לתלמידים".

ואכן, כנודע, הוא זצ"ל הרי קיבל ב"מנה גדושה" כל כך, ממרן המשגיח זצ"ל ומרן ראש הישיבה זצ"ל.

כי אכן כל מה שראה שמע וקיבל - לא היו אלו אצלו "סיפורים" בעלמא, או סיפורי התעוררות גרידא, אלא "דרך חיים"! ומשענת חזקה ויציבה כל כך, לכל מאורעות החיים!

וכך הוא חי וחש בעצמו - וכך החיה זאת בתיאוריו לאחרים.

קיד _____ ◇ תורה ודעת

את היחס המקודש של "שרפי מעלה" למאורי האומה רבותינו זיע"א. את ה"אש להבה" - שראה וחש ושמע - בעבודתם הנהגותיהם והליכותיהם. את ה"דחילו ורחימו" שנוכח כאשר העבירו את דבריהם, וכך את ה"חכמה" והפקחות העצומה שנודעה בעצותיהם והדרכותיהם.

ובשיחה לתלמידים שנשא בשנותיו האחרונות ובה התאונן על החוסר ב"שאיפות" בדורנו, קרא ברגש:

אכן אתם לא "אשמים"... שכן אנחנו הרי עוד זכינו לראות! ...!

ראינו עוד את החזו"א, את הבריסק'ר רב, את הטשבינער רב, את הסטייפלר, את רבי אהרן, ואת ראש הישיבה זצ"ל - - -

ובפעם אחרת תיאר ב'דחילו ורחימו':

"מי שעוד זכה וראה את בעלי המוסר הגדולים, אנשים גדולים, אנשים ענקים! - - - "אמנם 'מתי מעט' היו שרצו ושאפו גם הם להיות כך... אך לפחות זכו לראות"

וכך עם היותו "ראשו מגיע השמימה" - במדרגותיו, ובהשגותיו הגבוהות, והנסתרות בסתר המדרגה.

אך עם זאת "סולם מוצב ארצה"!

היה לו כח מיוחד "לשלב" ו"לגשר" בין הדורות.

כאשר עם הענקתו את המושגים הגבוהים, והתביעות העצומות, מחד, ידע מאידך, את "כלי הקיבול" של הדור הצעיר העומד לפניו, והיטיב להוריד ולרדת לנבכי "עולם המעשה" על נפתוליו.

וכך מצד אחד אכן היתה בשיחותיו את התביעה לשאיפה למושגים נעלים מעולמות קדומים, ומאידך היתה בהם את ההדרכה המעשית לבני דורינו, ואף לתלמידים צעירים ממש.

דרכי מוסר ◇ _____ קטו

והוא ידע כיצד להדריך תלמידים צעירים ולסלול את דרכם, בעולמם הצעיר,
לתורה ולעבודת ד' - - -

פרק ט לימוד דעת

הכנה לחיים

מתאר תלמיד:

רבינו זצ"ל לא התייחס שלפניו עומדים בחורים צעירים, שאי אפשר להכניס להם מדי הרבה, אלא אדרבה, הוא גידל והכשיר אותם לכל נסיונות החיים הבאים! יסודות איתנים שאמורים ללוות אותם בכל המשך חייהם. והדוגמאות רבות.

ובכלל, היה לו כח מיוחד לשלב ו'לגשר' בין הדורות. וזאת בחכמה ובתבונה עצומה. כאשר מצד אחד ידע להכיר באמת את ה'כלי קיבול' של הדור הצעיר העומד לפניו, ומאידך ידע להעלותם למושגים גבוהים ונעלים.

איך להסתכל

שח תלמיד אודות רבינו זצ"ל:

תמיד השריש זלזול בענייני 'עולם הזה'. הוא טרח רבות ללמדנו איך להסתכל בזלזול על שליטה וכבוד מדומה^א. [פעם הראה לי אחד שהיה ראש עיר ולעת זקנה סחבו אותו בכסא גלגלים, ואמר לי: "תראה, גם "ראש העיר" יכול להפוך ל"זנב העיר"...].

ובך קרא רבינו זצ"ל בשיחה לתלמידים:

מה יוצא מכל הבלי עוה"ז? ! כלום ! כלום לא יוצא ! בנ"א חי עשר שנים,

---

^א [שח רבינו זצ"ל: היה א' שעמד לפני משפט, אמרתי לו, תעשה את עצמך טיפש, שאינו מבין כלום, וכבר יסלקו אותך משם... אך הוא אמר לי: מה? ! שאני אראה את עצמי טיפש? ... (הוא מסכים ללכת לכלא, העיקר לא להראות עצמו טיפש...). למדתי מזה מה הם כוחות הנפש של האדם].

עשרים שנה, שלושים שנה מה יוצא לו מכל השטותים, שום דבר...

גם מכבוד לא יוצא כלום. סיפר לי א', וזה פשוט, הוא ראה שא' שהיה נשיא ארה"ב יושב כשהוא זקן כמו בעל חי... מה יוצא בסוף מכל הכבוד? ! כלום! אז הוא היה נשיא, היה לו כבוד כמה שנים, זה הלוא הכל דמיונות, מה יוצא לו מזה...

"אני בן תורה!"

שח רבינו זצ"ל בדבריו לתלמידים:

סיפר לי א' שלמד אצל הגר"א טורצ'ין זצ"ל בישיבה למצויינים בירושלים, שפעם לפני השיעור שכח את המחברת שלו באכסניא, והוא רץ לפני השיעור לקחת את המחברת, קרא לו ראש הישיבה ואמר לו: לצאת לרחוב בלי מעיל? !... ענה הבחור: זה הלוא באותו רחוב, רק מרחק חמשה בתים... אמר לו הגר"א זצ"ל: לא יוצאים לרחוב בלי מעיל ואפילו בית אחד... [המעיל זה להראות שאני מנותק מהרחוב וע"ז אין היתר אפילו לבית אחד]. והוסיף לו, שלעולם היה צריך לעשות יותר ויותר מחיצות, אבל לכה"פ המחיצה הזאת שתהיה בכל מצב. אני בן תורה והרחוב הוא רחוב...

דרך ארץ

ומענין לענין - היה רבינו זצ"ל גם מעורר את הבחורים על הנהגות ודרך ארץ. וכך אף היה גוער כאשר מתוך זלזול וחוסר מחשבה, היה מפוזר על הרצפה לכלוך וכדו'.²

סיפר יבלחט"א הגרמ"ד ליפקוביץ שליט"א: זכורני בלומדינו בכולל, היתה תקופה שלא היה עובד נקיון שינק את היכל בית המדרש, מפאת חוסר

---

² פעם הקשה מדוע בתיבת נח היה צריך קומה לזבל, מדוע לא היה אפשר להשליך את הזבל לחוץ? ... ואמר במליצה: גם כאשר כל העולם "זבל", אתה תשליך את הזבל לפח האשפה! ... [ולעצם הענין האריך לבאר על מהות התיבה, שהיתה עולם בפני עצמו, ועל הצורך שהיה בה להתנתקות מוחלטת מהעולם שבחוץ, כפי שביאר בשיחותיו לפרשת נח].

ק"ח _____ ◇ תורה ודעת

תקציב. ובעיני ראיתי, לא פעם ולא פעמיים, שבשעות הצהריים עת ההיכל מתרוקן מלומדיו, בחרדתו לכבוד בית המדרש, נטל מורינו רבי צבי זצ"ל מטאטא בידו וכיבד את ריצפת בית המדרש... כשהוא לא משגיח על כבוד עצמו ותורתו !

ובאותו ענין הבהיר - הגר"א אומר (משלי יא, ט), שא' הנסיונות הקשים, שלפעמים פוגשים פורקי עול שהם אנשים טובים וישרים - 'רוב המינים טובים בטבע', (לפעמים יש סיפורים מדהימים, מהטוב לב והישרות שלהם). ומהי הסיבה? כדי שיוכלו עי"ז ח"ו להדיח בני אדם בדעותיהם !

נמצא א"כ, שאותו היצה"ר הוא זה שדוחף אותם להיות ישרים ומנומסים, ואילו את הבני תורה הוא דוחף, עד שפעמים אפילו נימוסים פשוטים לא יהיו להם... זה הכל מעשה היצה"ר !

נכבדות

וכך היה מדבר על "נכבדות":

להתנהג במכובדות, ולא לבזות את עצמו, (כמובן בגבול מסויים, ולא בטפשות...) - זוהי שמירה גדולה לאדם ! (וזה לא נוגע ל'גאווה').

בנ"א שאינו שומר על כבודו העצמי, ועושה פעולות זולות, לבסוף עי"ז הוא יהיה באמת זול!³

'האוכל בשוק הרי זה דומה לכלב' (קידושין מ, ב), וגם אם אדם יאמר: לא איכפת לי (אני עניי...), לבסוף הוא יהיה אכן דומה לכלב...

(הכרתי אדם נכבד א', שכשהשתתף בחתונות, ובשולחן המזרח לא הגישו אוכל, נכנס למטבח ושם אכל בפני עובדי המטבח... וזה גרם לו להזדלזל בפנימיותו! ...) (מלך שבחדרי חדרים לא מתנהג כמו מלך, הוא לא מלך!) וזה

---

³ ומענין לענין - אף הפליג אודות מרן המשגיח זצ"ל, שכאשר ראה שזכרונו כבר נחלש, ידע והבחין טוב למה הוא מסוגל ולמה לא. ואכן כבודו נשמר מאוד. [שלא כמו שנהגו אחרים במצבים כאלו].

לימוד דעת > _____ קיט

הסביר הרבה דברים שעשה (...!)⁷.

עדינות

- - - ישנו בדיבור ענין נוסף, הענין של 'עדינות בדיבור'!

יש עדינות בדיבורים, ויש חוסר עדינות.

וגם בזה אם 'עבר ושנה נעשית לו כהיתר', וכבר מאבד את הרגש בזה לגמרי. (ואזי אפשר לשמוע אנשים חשובים שמדברים עם מילות רחוב... שמראים על חוסר עדינות הנפש. נורא ואיום!).

וצריך אז הרבה לעבוד כדי לקנות בחזרה את עדינות הנפש.

אי אפשר לתאר כיצד פעם היתה עדינות בדיבור! עדינות מבהילה! לא יאומן כי יסופר. זכורני את סבי זצ"ל, כמדומני שכל חייו לא הוציא מפיו על בנ"א את המילה 'משוגע'!

וצריך להיות חכם ולהיזהר מהתחלה לא להגרר לכך, וממילא גם לא להתרגל!⁸

על העישון

בדבריו לתלמידים בגנות הרגל עישון סיגריות, היה רבינו זצ"ל מאריך להבהיר זאת מכמה אנפי, להלן קטעים מדבריו:

- - - בחור שיש לו דעת, צריך לברוח מזה 'כמטחוי קשת'.

כל הרופאים אומרים שזה מזיק. מילא פעם לא ידעו, אבל היום... וכמה

---

⁷ ופעם כשהתבטא רבינו זצ"ל על ת"ח א' זצ"ל בהערכה, אמר: יש לו 'נכבדות' של תלמיד חכם!

⁸ ומענין לענין - סיפר תלמיד: זכורני פעם, בעת עסקו עם א' מהשיבות הגדולות, ברישום והכנסת התלמידים, התבטא רבינו זצ"ל בפליאה: זה נראה שהכלל ש"מילתא דעבידא לאגלויי לא משקרי אינשי" אינו קיים היום...

קב _____ > תורה ודעת

קשה אח"כ להפסיק. ובשביל מה להשתעבד לכזה דבר?!

בחור צעיר חושב רק על ההווה, ולא מביט על העתיד. אך אין לכם מושג כמה בנ"א בגיל מבוגר אוכלים את עצמם על כך... (במלחמה העולמית היו אנשים שרעבו ללחם ואעפ"כ היו משועבדים לזה כ"כ, עד שהחליפו מנות לחם תמורת סיגריות ורעבו למוות ר"ל...).

ובכלל בפרהסיא זה מזיק את הרבים. כי זה מזיק, וגורם שאחרים ילמדו ממנו לעשות את זה.

אני רואה בזה שהכל דרכי היצה"ר. כ"כ הרבה קלקולים זה גורם.

- - - ובאמת בשכל אין מזה כלום! 'אין בו ממש' זה דמיונות והבלים. (יש שמרגישים את עצמם עי"ז "גדולים" ... אינני יודע למה).

ראש הישיבה זצ"ל בעבר היה מעשן הרבה מאד, וכשהוצרך לעבור ניתוח, הרופא אמר לו שבמצב כזה אי אפשר לעשות לו הרדמה, משום סכנה, וצריך להפסיק לעשן לפחות שבועיים. אח"כ שאל את הרופא האם יכול לחזור לעשן, והרופא אמר לו, למה לך להמשיך אחרי שכבר הפסקת? ! ואמר לי רה"י זצ"ל: אז ראיתי שהכל רק 'דמיון'... (כי הרי לפני כן חשבתי איך בכלל שייך להתרכז בסוגיא בלי סיגריה... ואילו כיום הרי כבר הדבר אינו מפריע).

אני חושב שהיו צריכים בישיבות להלחם בזה יותר!

- - - וכמה נהיים 'בעלי חובות' עי"ז. רבים מאוד!

תדעו להיות בע"ח - מלבד שפעמים שוכחים להחזיר, וזה 'גזילה' - הרי שכשמתרגלים לללוות ונעשים 'בעלי חובות' מאבדים 'צורת אדם' - - -

על פירצת קוי הנייע'ס

- - - שמעתי, שישנם ששומעים חדשות (קוי נייע'ס), הרי דבר זה הוא 'מעשה שטן' שאין כדוגמתו!

מה חסר לבנ"א כשלא יודע את החדשות?! ... הרי מה שצריך באמת לדעת,

---

¹ [ואף הוסיף: אני כבר שנים רבות לא מעשן, ואעפ"כ יש ימים שאני עוד מרגיש נטיה לזה...]

לימוד דעת > קבא

יודעים. ומה שלא צריכים לדעת, אכן אין צריכים לדעת. (מכיר אני יהודי שאינו יודע כלום!! אינו יודע מי ראש הממשלה, ולא מי נשיא אמריקה. אולי בעיני אדם אינו מכובד בכך, אך הוא מרוצה לפני ד'!).

הרי הכל הבל הבלים! מאי נפ"מ מכל זה?! פוליטיקה, ולשון הרע. הרי זה לא מוסיף כלום לאידישקייט! זה רק עושה את הראש ריק! וכשמתרגלים לשמוע, זה נהיה מענין, וקשה להפרד מזה, ואז כשאנו יודע איזה מידע, איזה לה"ר, הוא מרגיש שחסר לו בהשכלה... (ונהיים כמטורפים על זה ממש!...).

הרי כמה שפחות לדעת זה יותר אושר! הראש יותר נקי! לא מתענינים ובאמת אז זה לא מענין. ואילו כשנגררים ושומעים, זה לא נגמר, והראש מתמלא מכל השטותים וההבלים, והיצרים. (ישב אצלי אחד שמונח בזה, ד' ישמור, וא"א לתאר באיזו 'טומאת התהום' נמצאים כשמונחים בזה...).

[וכמו אותם מהרחוב שרגילים לשמוע את החדשות ברדיו, ואינם יכולים לחיות בלי זה. מיד בשבע בבקר... פעם הוצרכתי להתקשר לאיזה רופא, אך אמרו לי: אל תנסה להתקשר בשעה שבע בבקר, כי אז אין עם מי לדבר...].

ובכלל, הרי לשון הרע מטמטם את הראש ומטמטם את הלב! וכבר אינני מדבר מצד העבירה של איסורי לשון הרע! וכי פלא הוא שאח"כ לא מבינים את הגמרא?!...!

והלא גם כאשר זהו 'לתועלת', הרי כמה 'שמירה יתירה' נצרכת!!

מובא שהיו כאלו שלא רצו ללמוד ספר 'חפץ חיים', כדי שלא יהיה להם נקיפות מצפון... אך רבי ישראל אמר שכדאי ללמוד אפילו רק כדי שיהיו נקיפות מצפון! וגם אפילו אם רק פעם אחת ימנע עי"ז מלה"ר, כדאי ללמוד אפי' פעמים רבות!...

היו אמנם מקרים שגדולי ישראל הוצרכו לדבר גם על בנ"א, ולהוקיעם, אולם כמובן היה זה כי אחזו שזהו צורך הכלל, לדעת את השקפת התורה.

כך ידוע מהגרי"ז, וכך החזו"א ג"כ היה מדבר לפעמים (ואף דברים חריפים

קכב _____ ◇ תורה ודעת

מאוד!...), כי אחז שזהו לצורך הכלל לומר את ההשקפות הנכונות. אך הרי אי"ז שייך כלל לחדשות (נייע'ס)...

ועוד תדעו! לפעמים מבזבזים ימים, לילות, ושנים! על כלום!!
יש בחורים, שכשמתחתנים ועושים אז 'מאזן' מה פעלנו במשך שנותינו בישיבה? פשוט נשברים מהשנים שבזבזו לריק... (כמה פטפוטים!! 'האם פלוני צודק או פלוני', ולמחרת הכל מתהפך, כי הרי אחרת לא יהיה על מה לדבר...).

ובנ"א שלא מבזבז את הזמן הרי יכול להספיק עולמות!! לחזור, ועוד פעם לחזור, ואף ללמוד דברים חדשים.

ואין הכונה למעט בשינה, אדרבה, צריך לישון טוב כמה שצריך! כדי שלא להיות עייף, ולא לחסוך בשינה! כי אחרת, אזי הראש לא מרוכז, ולא קולטים מספיק, ולא זוכרים.

[ואילו היצה"ר, גורר לפטפוטים בלילה עד שעה מאוחרת, (ואח"כ קמים 'ככה ככה' עייפים, ואיך מתפללים, ועד שמתפללים... ואח"כ איך נראה הסדר...), וצריך לברוח מזה כ'מטחוי קשת', לברוח ממש!].

וידועים דברי הרמ"א (או"ח סי' א) שבשכבו לישון ידע לפני מי הוא שוכב, ומקשים שהרי השו"ע מתחיל בענין הקימה בבוקר, ומדוע הרמ"א אומר זאת כאן?! אלא מבארים, כי הקימה בבוקר תלויה כיצד הולכים לישון! ואם הולכים לישון כמו שצריך קמים כמו שצריך!

"השקפה"

היה מדבר (בועדים) לבחורים את יסודות ה"השקפה", ומעביר את מסורת רבותינו מצוקי ארץ זיע"א. [ואף היה מתאונן על כך שהכיר הרבה אנשים, שבלימוד מדברים כל כך טוב, אבל בהשקפה יכלו לדבר שטויות ממש...].

אך מאידך היה זהיר מלדבר אז על פרשיות ציבוריות סוערות וענינים

פנימיים העומדים על הפרק¹.

על "ויכוחים" בהשקפה

אולם מאידך היה רבינו זצ"ל מתריע לתלמידים:

אדם צריך לדעת השקפה נכונה, אך כל הדיבורים מסביב לזה, וכל הויכוחים מסביב לזה, זה הכל "שטויות והבלים". זה רק משחית את המידות, ואין בזה שום תועלת שבעולם!

ויכוח זה נושא הגיוני כאשר רוצים לדעת את האמת. אך אם לא רוצים לדעת את האמת, לא עוזר שום ויכוח. כי מראש כבר ברור כל מה שהוא רוצה. אז מי שמתווכח, הוא סתם חסר דעה... מה תועיל בויכוח שלך? ! מה יצא לך מזה. ואז מתחילים לפגוע א' בשני.

כל הויכוחים זה רק ענין לאדם שמחפש ורוצה את האמת, ובא לשאול, אז אפשר להסביר לו. אבל בנ"א שמראש ברור לו האמת, אז מה התועלת בויכוחים. צריך לברוח 'כמטחוי קשת' מכל הויכוחים האלה...²

---

¹ שח תלמיד: כמה פעמים לאחר השיעור, לאחר שהמתין שיצאו הבחורים, זכיתי לשמוע מרבינו זצ"ל ולקבל תשובות בענינים העומדים על הפרק, עפ"י דרכם של רבותינו זיע"א. אולם שמת לב, שבכל עת שהיה רואה מזוית עינו שנכנס בחור לחדר, והיה זה בחור שבביתו לא התחנך בדרך זו, היה רבנו זצ"ל לפתע משים עצמו כישן... עד ששיער שהבחור כבר יצא... [בטוחני שאותו בחור עד היום לא הבחין בזאת!].

ולתלמיד פלוני ששאלו על המצב (תשע"ב-תשע"ג), סירב רבינו זצ"ל לבאר, באמרו: מי שנכנס לזה, מאד קשה לצאת מזה...".

² ומענין לענין - מצוי היה מאד אצל רבינו זצ"ל, שגם בנ"א שהיו לו חילוקי דעות עמהם, מ"מ יכול היה להעריך בהם דברים מסויימים. [וכך גם במפגש עמהם בגלוי, זהיר היה מלפגוע בכבודם].

פרק י

בעצה ותושיה

גיל צעיר

דעת רבינו זצ"ל היתה, שאינו נכון להיכנס לכיתה (ולשיבה וכדו') בגיל צעיר מדאי, כשהילד קטן מכולם. - ופעם אמר שאפילו שפעם כן עשו כך, וגם אף שהוא בעצמו עלה בגיל צעיר^א.

[ואף הוסיף להסביר, שכאשר ילד צעיר מגיע לשיבה, הרי שאם אינו חזק במיוחד אינו מחזק מעמד! שכן הוא סובל מאד מקשיי חברה, (והמבוגרים מתביישים להתחבר עמו, ודוחים אותו), והוא מנסה למצוא חן בדרכים שונות. ורבים שעשו זאת, לבסוף לא יצא מהם כלום!...].

"ראש לשועלים"

אמר רבינו זצ"ל בשם מרן הרב שך זצ"ל, שמה שאמרו חז"ל "הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים", הרי שבזמנינו אינו כלל תמיד, ופעמים שיש עדיפות לבחור שילמד בישיבה "בינונית", ע"י שבה הוא יהיה "ראש לשועלים".

מתי לעבור ישיבה?

נשאל רבינו זצ"ל ע"י תלמיד (בוגר ישיבת בית דוד) שמצליח הוא בישיבה גדולה, אך ברצונו לעבור למקום חדש, ומשער שיצליח שם יותר. לאחר ששמע היטב את מקרה השאלה, השיב: מקובלנו, שעץ שגדל טוב במקומו, אין עוקרים אותו ממקומו רק כדי שיגדל "יותר טוב"... [ורק כשאינו גדל טוב במקומו אז יש להעבירו].

---

^א [והשוה עוד דעת מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, שאין להקפיץ ילדים מכיתה נמוכה לכיתה גבוהה, אע"פ שהילד הוא בעל כשרון למעלה מבני גילו. (ס' דרכי משה)].

בעצה ותושיה > _____ קכה

לא להיות "נע ונד"...

לתלמיד - בוגר 'בית דוד' - שעבר מהשיבה גדולה בה למד לישיבה אחרת לתקופת "חיזוק", והתלבט מאוד האם להשאר עוד או שמא כבר לחזור למקומו, יעץ רבינו זצ"ל: להשאר בלי החלטה כלל, ולהתחבט כל יום מחדש, זו לא הדרך. תחליט לפחות על תקופה (כגון 3 חדשים, עד חנוכה וכדו'), ורק לאחריה לדון מחדש!²

כאשר הצדדים שקולים

שח תלמיד: זכורני פעם ששאלתי עצה מרבינו זצ"ל, בספק רב משקל, והצדדים היו שווים לכאן ולכאן. ואמר לי: מקובלני מרבתי, שכאשר הצדדים שקולים, ניתן אז להכריע אפילו מסיבות וטעמים צדדיים ("חיצוניים") גרידא, אע"פ שהם מצד עצמם לא היו מהווים סיבה!

לא עוזבים דבר כזה

לשאלת אברך ת"ח המשמש כ'נושא ונותן' ומשפיע בלימודו לרבים, אך חפץ הוא להתעלות יותר, ומרגיש שלצורך כך עליו לעזוב ולשנות את מקומו וכו'. עם שמיעת הצדדים היטב, יעץ רבינו זצ"ל: לא עוזבים דבר כזה!

וכי זו ההשתדלות?!...

שח רבינו זצ"ל:

היה בחור שלמד כאן בישיבה, ואח"כ למד באיזה ישיבה גדולה, ושמעתי שהוא לא לומד כלום... הוא כל הזמן היה 'עוסק בצרכי ציבור' (באמונה או שלא באמונה אינני יודע...). הוא היה כבר בחור מבוגר, ואמרתי לאביו: הבן

---

² וכך בדברים לתלמידים לפני בחירת 'ישיבה גדולה', אמר רבינו זצ"ל: יש שזו החלטה קשה להם, אבל הקפיצה 'יום כך יום כך', לא יוצא מזה כלום... ובדרך כלל בנ"א אלו, לבסוף עושים מבלי לחשוב כלל... (הם לא מחליטים עד היום האחרון, ולבסוף ההחלטה נפלה מצד הכורח, כי הגיע האוטובוס לשם...). צריך לשקול בכנות, לשקול עד מקום שהיד מגעת. מה באמת טוב לו, מה רצון ד'. היכן נראה יותר שיצליח. ואפשר גם להתייעץ. אך לא להיות "נע ונד"...

קכו _____ ◇ תורה ודעת

שלך לא לומד, אסור להשאיר אותו אפילו יום אחד באותה ישיבה, תשלח אותו לישיבה אחרת, מקום יותר קטן, וזה יחייב אותו ללמוד.

אמר לי האבא - אני עד היום זוכר זאת, מבהיל על הרעיון - "הבחור כבר בשידוכים, ויותר 'הולך' הישיבה שהוא עכשיו בה", אז הוא לא יכול להעביר אותו... ואני שואל אותו, אתה מאמין שיש בורא עולם? ! הרי אתה מדבר דברי כסילות, הלוא הכל זה רק 'השתדלות', וכי זוהי ההשתדלות שהקב"ה רוצה ממך, שהוא ישאר במקום שהוא לא לומד, וכך הוא ישיג שידוך יותר טוב? ...!

החפץ חיים נשאל, שהאבא אומר שבגלל שיש לבן זקן קשה לו בשידוכים, ומצוה עליו להוריד את הזקן. והחפץ חיים התאונן, שאינו מבין... וכי הוא חושב שזו ההשתדלות שהרב"ש רוצה? ...!³ (אמנם לענין הלכה - כשנשאל האם לשמוע בקול האב - לא רצה הח"ח להורות הלכה בשאלה זו של כיבוד אב. זה היה אצלו מהחמורות. ושלח אותו לשאול את רבי חיים מבריסק. אך נתן לו עצה מה לענות לאביו).

מה יצא לך מזה?...

סיפר רבינו זצ"ל: עובדא הוה בנתק שנהיה בין אב לבתו היחידה, כאשר לנכדו הנולד, סירב חתנו ולא קרא לו בשם מצידו של האב. האב נפגע קשות מאד (שכן את הכל הוא נתן לה וכו'), וניתק את הקשר לגמרי עם בתו. והוא השיח לפני את שברון רוחו. שמעתי את אשר על לבו, אולם עם כל הכאב

---

³ ראה בדברי הח"ח בקונטרס תפארת אדם פ"א בתו"ד: "היתכן שבשביל שהאדם מקיים מצותו שלא לגלח פאת זקנו, יעכב מלהזמין לו האשה הראויה לו, [אוי ואבוי למי שחושב כזאת על בורא עולם יתברך]". וע"ש בדבריו בהרחבה.

ומענין לענין - מאידך אמר פעם רבינו זצ"ל, שאין לאב לכפות את הבן על גידול זקן (או על צורת תנוחת פאות הראש וכדו'), אף כי יש מעלה בזה. ועל האב להיות קשוב לרצון הבן. וסיפר בענין זה ממרן המשגיח זצ"ל, שדעתו היתה שאם בחור תחילה יגדל זקן ואח"כ יגלח, הרי מתקלקל בכך מאשר מלכתחילה היה מגלח! ... [אם כי ליחידים שיעמדו בכך, אכן הסכים המשגיח שיגדלו זקן - וסיפר רבינו זצ"ל על עצמו, כשהחל לגדל זקן, והיו שערערו לו ע"ז, שאל את המשגיח זצ"ל האם לגלח (כי היה קול בישיבה שהמשגיח נגד לגדל זקן), והמשגיח ענה: למה להוריד זה דבר טוב...].

בעיצה ותושיה ◇ _____ קבז

אמרתי לו: הכל נכון! אבל "מה יצא לך מזה"? ...! את מי הנך מעניש בזה? ! רק את עצמך... כדאי לך להשלים! לך ותקנה מתנה יפה ותביא לנכד... ותתפייסו... (לקח לו קצת זמן לעכל זאת, אך לבסוף הסכים, וכך אכן עשה!)

שח אברך: פעם הלכתי מאחורי ראש הישיבה הגר"צ זצ"ל, ושמעתי אותו משוחח עם תלמיד ואומר לו: אבל מה יצא לך מזה? ...! התפעלתי כל כך, שלא גער בו על עצם הדבר, אלא שכנע אותו בסברא ובחכמת חיים. מה תרויח מזה...

בכבוד זה ילך יותר

סיפר בעל המעשה:

עובדא הוה בהצעת שידוך לבן משפחתי, שהתעכבה בשל נידונים כספיים, סברנו "ללחוץ" יותר, אך רבינו זצ"ל שנשאל על כך, אמר: אדרבה, בדרך של כבוד זה ילך יותר! ...¹ [ובס"ד כך הוה].

שלא תהיינה מחלוקות

שח א' הת"ח שליט"א:

זכורני בעת הקמת א' מבתי הכנסת של ציבור בני התורה, בשנים האחרונות, נקלע רבינו זצ"ל לקרבת מקום, וסיפרנו לו בשמחה על הפתיחה, תוך כדי ששואלים אנו אלו הדרכות ניתן לשמוע. רבינו זצ"ל נכנס וראה את המקום, ואמר לנו: הדבר הראשון שצריך לדאוג, לסדר את הדברים באופן שלא תהיינה מחלוקות! ...! שלא יהי' פירוד. שכן ברגע שמתחילה מחלוקת זה מחריב את בית הכנסת...

(ואכן היה זה לפלא כ'חכם עדיף מנביא', שכן על הרקע עמד נידון הלכתי מסויים, שהיה שנוי במחלוקת בין המתפללים כיצד לנהוג בו...).

---

¹ עובדא הוה בא' שרבינו אחז שצריך למחות בו על פעולותיו, ואכן מכל המוחים הלה הבין הכי טוב את רבינו זצ"ל. כשנודע הדבר לרבינו זצ"ל הגיב: כי אני מדבר עמו בכבוד! ...

קכח _____ > תורה ודעת

מדות טובות היסוד של יהודי!

בדבריו בפני מלמדים שח רבינו זצ"ל:

היה מנהל שפתח ת"ת במקום מסויים שיכולים להגרר למריכות עם ת"ת אחר. והוא אמר: אני אלמד את הילדים איך "להחזיר"...

אמרתי לו, יש לך טעות גדולה מאוד! כל השאיפה שלנו, לחנך את הילדים למדות טובות שזה 'היסוד של יהודי, ואין לנו כזה דבר בחינוך ללמד ילדים "להחזיר"..."

מדוע?!

סיפר לי א', שבהפגנות השבת שהיו בירושלים, הערימו פעם על השוטרים ועי"ז הכו בהם 'כהוגן'... ובאו וסיפרו זאת להגרי"ז מתוך הנאה. אך הגרי"ז הגיב: אתם חושבים שאני שמח? ! הרי אפילו אם המכה הראשונה היתה לשם שמים, אבל המכה השניה היתה רציחה בעלמא... ז"א כי המידות כבר התעוררו...

גם כאן, אנו יכולים ללמד את הילדים או לקבל ולשתוק, או לברוח שלא יכו בו. אך לא להחזיר! כי אמנם אף אם בפעמים ראשונות הוא יעשה זאת כדי שלא יכו אותו, אך אח"כ הוא כבר יעורר את הרציחה...

וחושבני שבכזה דור שאנו חיים בו, יש לנו חובה מיוחדת להחדיר את נושא המדות בין אדם לחבירו מה יותר.

לעשות כל מיני מבצעים של הטבה. אפילו ישבתי השבוע וחשבתי לעצמי מה אני יכול לעשות בשיבה! (בחידור אפשר לעשות כל מיני מבצעים לילד שמיטיב לשני, לתת לו משהו, יש כל מיני אמצעים). ואני חושב שבדור שלנו זה 'יקר מפז ומפנינים'.

"הדור שלנו צריך אהבת חברים"

מתוך דברי רבינו זצ"ל בכינוס שע"י רשת הכוללים 'אור המאיר' (כסלו תש"פ):

- - - יש תשובת הרדב"ז (ח"ג סי' תקנ"י) שזה כמעט לא נקרא תפילה בציבור, כשאדם מתפלל בציבור ואין אהבה בין הציבור. כל המעלה של הציבור זה

בְּעֵצָה וְתוֹשִׁיָּה ◇ _____ קכט

הקשר והאהבה. וכידוע מרנא רבי ישראל אומר, שהרי כל אדם בא לתפקיד מסוים בעולם, וכל דור בא לתפקיד מסוים בעולם, ומאיפה אפשר לדעת מה התפקיד של הדור? צריך לראות במה יצר הרע מתגבר, סימן שזה הדור צריך לתקן. זה היסוד שרבי ישראל אומר גם על היחיד וגם על הדור.

וכפי כל הנראה, הדור שלנו צריך את התיקון של אהבת חברים. ובזכות זה יבוא משיח צדקנו. והיצה"ר מכניס את כל הצדדים, כל הכוחות, איך לגרום פירוד שלא יהיה כוח הציבור.

ולכן היום אחד שמוסר את הנפש בשביל הציבור, להרבות תורה בישראל, זכות שלו ושל כל העוזרים עצומה.

